

השתלשלות מאמרי האמוראים וקביעתם בתלמוד

א. העברות ; אשגרות לשון

כלל גדול בספרות התלמודית והמדרשית שמאמר או פירוש או דרש שנאמר בעניין אחד אפשר להעבירו לעניין דומה. העברות כאלו אנו מוצאים במשנה ובברייתא¹, ובייחוד במדרשי ההלכה (למעלה פ"ה, עמ' 84 ואילך) ובמדרשי האגדה² שאין הם ביסודם אלא מפרשי המקרא, והרבה מאוד בתלמוד³. הבבלי מדגיש כמה פעמים עובדה זו ואומר על מאמר אמורא: 'הא דר' פלוני לאו בפירוש איתמר אלא מכללא (ברכות ט, א ושם נסמן). כלומר, האמורא לא אמר את מאמרו מפורש, אלא מתוך מאמר דומה או מתוך מעשה שהיה, למדו שזו דעתו ואמרו אותה בשמו. אף בירושלמי נמצאת, כנראה, הערה כזו, בכלאים פ"ב, ה"ח: 'מן מה דר' זעירא מותיב על דר' יוחנן תמן, ופירושה: מה שנאמר קודם לכן: אמר ר' זעירא מודה ר' יוחנן וכו' אנו לומדים מן היישוב של ר' זעירא על [היינו ממה שמישב ר' זעירא את] דברי ר' יוחנן, שם (למעלה בהלכה ה': אמר ר' זעירא מודה ר' יוחנן שאם היה בית רובע וכו'). כדרך שפירש שם בעל פני משה, ובדברים ברורים ר"ש סיריליו (דף מג, ב): 'הך מימרא דר' זעירא וכו' לא אמר לה בהדיא אלא מכלל ההיא מימרא דר' זעירא דהתם איתמרא' (ועי' עוד להלן בסוף סימן זה, עמ' 500).

הבבלי שואל פעמים: 'ואי מכללא מאי', היינו אם המאמר לא נאמר מפורש אלא נלמד 'מכלל' מה יש לטעון כנגדו? ומתוך, שאם לא נלמד אלא 'מכלל' אפשר לדחות את הלימוד (ברכות יב, א; שבת מ, א; גיטין לט, ב; ועוד). או שהגמרא אומרת בפשטות 'ולא היא', היינו שאין הנידון דומה לראיה, והמסקנה שהסיקו מן המאמר או מן המעשה אינה נכונה.

1. עי' במבואי למשנה, עמ' 93, ומאמרי 'דרך לימודם של חז"ל' ('סיני' כרך מ"ו, עמ' קג ואילך) = 'תורה שבעל פה', הרצאות וכו' חלק ב', עמ' כג ואילך.

2. עי' במבואי לבראשית רבא, מעמ' 2 ואילך.

3. העירתי על כך לראשונה במבואי לבראשית רבא, עמ' 3 בהערה, ובהרחבה ובראיות הרבה במאמרי 'לחקר התלמוד' בתרכיץ שנה ג' (תשרי תרצ"ב), מעמוד 1 ואילך. ובאו מגבבי דברים ונטפלו לנושא זה (ויש שאף שמעו זאת ממני בשיעורי שהרציתי לפני תלמידי) ודשו בו וטשטשוהו בדברים של מה בכך (או בפוליס), עד שעוררו את הרושם שהוא 'חקר התלמוד' שלהם.

כגון בשבת קמו, ב מובא בשם רב שאסור לאדם להביא בשבת ברשות הרבים סדינים כשהוא מעוטף בהם דרך מלבוש, בזמן שאינם מיוחדים ללבישה אלא לישיבה ומשתמשים בהם במקום כרים וכסתות. והגמרא דוחה ואומרת שבאמת אין רב סובר כך, אלא שפעם ראו שהביאו לו סדינים כאלה ולא ישב עליהם. הרואים סברו שסירב רב להשתמש בהם משום שהובאו דרך איסור, שאסור להביאם דרך מלבוש, אבל באמת לא רצה לישב עליהם משום שלרב כהנא ורב אסי שהיו שם לא היו סדינים וישבו על גבי קרקע, ומשום כבודם ישב גם הוא על גבי קרקע.⁴

כיוצא בזה שואל בירושלמי (ערלה פ"א, סוף ה"א וה"ג; ושבועות פ"ה, ה"ה) ר' זעירא את ר' יוסי שאמר הלכה בשם ר' יוחנן אם בפירוש שמע כך מר' יוחנן או שלמד דבר זה משיטת ר' יוחנן בעניין אחר, ובאמת אין העניינים דומים. וכן שואל ר' ירמיה את ר' זעירא על פסקו של ר' אלעזר אם אפשר להסיק ממנו את דעתו להלכה בכלל או שלא פסק כך אלא בשאלה זו ששאלו ר' שמעון בר אבא, והשיב ר' זעירא: 'בפירוש פליגין, ר' אלעזר אמר יצא' וכו' (ירושלמי ברכות פ"ב, ה"א), והרי זה

4. ועי' עוד כתובות פ, ב; בבא קמא כ, ב; בבא מציעא לו, א; בבא בתרא מ, ב, קנה, ב; חולין קיא, ב (ובתוספות ור"ן שם). — הרשב"ם בבבא בתרא קל, ב מפרש הטעם שאין למדים הלכה מפי מעשה ידשנא טעה בטעם של פסק דין של אותו המעשה, דהרבה טועים בדבר תלמוד, כדאמרין והא דפלוני לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר, וטעה בסברא. ועי' רש"י בבא מציעא ע, א ד"ה גופא דעובדא, וירושלמי פאה פ"ב, סוף ה"ד, ומצינו שבעל המאמר עצמו דחה את המסקנה שהסיקו מדבריו במעשה שסופר על רבא, עי' כתובות פו, א: 'אמר ליה רב פפא לרב חמא ודאי דאמריתו משמיה דרבא וכו' ? אמר ליה: לא, אימא לי גופא דעובדא היכי הוה, אמר ליה תולה מעותיו בנכרי הוה' וכו', ועי' תשובות הגאונים (מדעי היהדות, ב, ירושלים תרפ"ז) סימן ט', עמ' לה—לו: ודאי בכוליה תלמודא שאני לן בין מילתא דאמר לה גברא רבה בפירוש ובין מילתא דאיתא מכללא, דמאי דאיתי בפירוש לית ביה ערעור ומאי דאיתי מכללא קליש וכחיש הוא ולא סמכינן עליה וכו'.

דברים דומים אומר המאירי למאמר רב אשי. בערכין לב, ב, אמר רב אשי: לאו אמר רב יוסף תרי קדש הוה, הכא נמי תרי ירושלים הוה. המאירי בבית הבחירה למגילה י (סוף פ"א, ד"ה הרבה סוגיות מתחלפות בתלמוד) מביא זה ואומר: ואף על פי שאמרו שם תרי ירושלים הוה, אין ראוי לסמוך בכך, שאף הוא לא אמרה דרך ידיעה (ולא) [אלא] דרך ספק, וכדקאמר מי לא אמר רב יוסף תרי קדש הוה, הכא נמי תרי ירושלים הוה. הריטב"א (מובא גם בשיטה מקובצת לבבא מציעא עא, ב) מפרש: הא דרב אשי בדוחא היא 'לא אמרה רב אשי מעולם אלא אחד מתלמידיו אמרה מעצמו או דשמעה מכללא וטעה וקראה על שמו. וכן הלשון מתפרש בכמה מקומות' [ועי' יבמות פב, א: רב אשי אמר סיפא משום דהוה ליה דבר שיש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל, והא דרב אשי בדוחא היא וכו', ותירוצו כזה אמר רב אשי בביצה ד, א ולט, א].

דומה לתשובה: 'בפירוש שמיע לי' (בבלי שבת מ, א; עירובין מו, א; גיטין לט, ב, ועוד)⁵. גדולה מזו אמר רב יוסף (בבלי עירובין כט, א) שהמאמר שאמר הוא בשם רב על המשנה העביר אמורא (רב מנשיא בר שגובלי) על הברייתא שלא בצדק וה' יסלח לו, שכן אין הברייתא מדברת בשיעורים שנשנו במשנה ואין לדמות אלו לאלו⁶.

ויש שהגמרא מביאה שני מאמרים דומים זה לזה בשם אמורא אחד, והיא שואלת למה לו לומר פעמיים אותו הדבר והרי מן המאמר האחד אפשר ללמוד אף המאמר השני? והיא מתרצת: 'חדא מכלל חברתה איתמר' (מגילה כט, ב; ושם גסמן). כלומר, באמת לא אמר האמורא אלא מאמר אחד וממנו נוצר מאמר שני המתאים לו בתוכנו⁷. לכיוון זה מוליך גם תירוץ הגמרא בשבת ה, ב. שם אומר ר' אילעאי בשם ר' יוחנן: היה

5. וזהו מה שאמורא אומר על דיוק שמדייקים מדברי אמוראים: בפירוש פליגין (ואין צריכים לדיוק. ירושלמי פאה פ"ו, ה"א) ועי' תעניות פ"ד, ה"ו. בבבלי יבמות ס, ב לומר רב ספרא מכלל מה ששמע ר' יעקב בר אידי בפירוש. אבל בבבא מציעא מז, א אמרים לרב אשי שמה שרוצים ללמוד מדיוק על דעתו של רב הונא 'אנן הכי מתנינן לה' מפורש שאין רב הונא סובר כן.

6. ועי' ש בתוספות ד"ה מאי ובירושלמי עירובין פ"ג, ה"א. וכן אומר בעל המאמר, רבה בר בר חנה לעולא (פסחים נג, סוף ע"ב): אנא לא אהא אמרי (מאמר ר' יוחנן) אלא אהא אמרי וכו'. ועי' עוד חולין יו, ב. ר' יוחנן אמר (בבא בתרא קנז, ב): זו אלעזר (תלמידו) אמרה, אני לא אמרתי דבר זה מעולם. הודאת בעל המאמר מסופרת גם בירושלמי ברכות פ"ג, ה"א: מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן אמר קומי ר' יוסי בשם ר' אחא וכו' שמע ר' אחא וכו' (ואמר) אנא לא אמרית ליה כלום. חזר ואמר או דילמא לא שמע מיני אלא וכו' וסבר מימר וכו' (כלומר וטעה: ואמר להעניש אותו). ועי' ירושלמי דמאי פ"ו, ה"ה: ר' חזקיה אמר [קומי] ר' יונה בשם ר' ירמיה מה פליגין וכו', קם ר' יונה עם ר' ירמיה אמר לו: את אמרת הדא מילתא? אמר ליה: אין מיני אפילו (כלומר לא אמרתי כך אלא לפי דעתי אפילו) וכו'. כיוצא בזה ירושלמי ברכות פ"ד, ה"א, מועד קטן פ"ג, סוף ה"ה (דף פג, א): ר' יודן קפודקיא (ר' בא בר כהן) אמר קומי ר' יוסי בשם ר' יודה בן פזי וכו' קם ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי אמר ליה את שמעת מאביך הדא מילתא? אמר ליה אבא לא הוה בר פזי אמר כן אלא וכו'. וכן בשביעית פ"י, ה"א (דף לט, ג = ראש השנה פ"ג, ה"א): ר' יעקב בר אחא ר' אימי בשם ר' יודה בר פזי וכו' קם ר' יוסה עם ר' יודה בר פזי אמר ליה את שמעתה מן אבוך הדא מילתא? א"ל כן אמר אבא (כצ"ל בשביעית, כמו שהוא בכי"ר ובראש השנה שם) בשם ר' יוחנן וכו' (ולא בפירוש איתמר אלא מכללא, עי' ש). ועי' עוד להלן סוף הערה 9.

7. אף הראשונים משתמשים בתירוץ זה, עי' רשב"ם בבא בתרא קז, ב ד"ה הלכתא, שאמר שלא חש התלמוד להקשות למה לרב הונא לומר פעמיים אותו הדבר (הלכה כאחרים והלכה כדיוני גולה) לפי שפשוט הוא ש'היינו הך' ו'חדא מכלל חברתה איתמר' [ושם קרוב לומר שמאמרי רב הונא הועברו משם ק, א, עי' ש. ומצוי מאמר רב הונא 'הלכה כאחרים' (ברכות ס, ב, כט, ב, מז, ב; פסחים לט, א

טעון אוכלין ומשקין (בשבת) ונכנס ויוצא (מרשות לרשות) כל היום כולו אינו חייב עד שיעמוד. והגמרא שואלת: מאי קא משמע לן שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך (שלא עקר את האוכלים והמשקים על מנת להוציאם לרשות הרבים, ואינו חייב עד שיעמוד ואחר כך יעקור את עצמו כדי לצאת). הא אמרה ר' יוחנן חדא זימנא? דאמר רב ספרא אמר ר' אמי אמר ר' יוחנן המעביר חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהם והוציאם, פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך. והגמרא מתרצת: אמוראי גינהו, מר אמר לה בהאי לישנא ומר אמר לה בהאי לישנא, ומפרש רש"י: 'ומיהו ר' יוחנן חדא זימנא אמרה', כלומר ר' אילעאי ור' אמי מוסרים מאמר אחד של ר' יוחנן בשתי לשונות, ולשון אחת נתהוותה מתוך הלשון המקורית.⁸

בבבלי מפורש בכמה מקומות שאמרו בבית המדרש שלמדו דבר מתוך דבר: 'כדאמר ר' פלוני וכו' הכא נמי וכו'. והיכא איתמר דר' פלוני אהא' (שבת ה, א; ערובין טז, ב; לא, ב; פסחים לג, ב ואילך; כתובות כד,

ושבועות לה, ב)). תוספות שבת כד, א ד"ה אלא, קמב, ב ד"ה לא. כתובות ה, ב ד"ה אלא, יט, א ד"ה וכדו"ה; בבא בתרא פה, א ד"ה כל מקום.

8. וכן יש לפרש בעבודה זרה ה, א: אמר רב יהודה בר שילת משמיה דרב אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר. אמר רב חייא בר אשי אמר רב אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים וכו'. שני המאמרים של רב אומרים לפי פשוטם אותו הדבר, ואפשר להקשות לכאורה: והא אמרה רב חדא זימנא? וכן סוברים רוב הראשונים, ור' חננאל שם כולל שני המאמרים ואומר: ואם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה, שרי, וכן אם יש לו חולה בתוך ביתו מזכירו בברכת החולים וכו', וכיוצא בזה בתשובות הגאונים הוצאת מקיצי גרדמים (ירושלים תש"ב, עמ' 50): וכן אמר רב חייא בר אשי, והתירוק הפשוט הוא כתירוצה של הגמרא בשבת שם: 'מר אמר לה בהאי לישנא ומר אמר לה בהאי לישנא' ('ומיהו רב חדא זימנא אמרה'). אמנם ר' יונה (בתלמודי ר' יונה לרי"ף ברכות פ"ה, לא, א) מבדיל בין המאמרים וסובר שרב יהודה בר שילת בשם רב מתיר דוקא בסוף כל ברכה אבל לא באמצע, והיינו בזמן שאינו לצרכו ממש, ורב חייא בר אשי בשם רב מתיר אפילו באמצע הברכה בזמן שהוא לצרכו שיש לו חולה בתוך ביתו. הריטב"א לעבודה זרה שם מביא ראיה לדבריו שאין לומר 'ששניהם אמרו דבר אחד ממש דאם כן היה לו לומר וכן אמר רב חייא בר אשי'. אבל באמת הדבר דומה לסוגיה בשבת שם ועל פיה יש לפרשו (ועי' בסור או"ח ראש סי' קי"ט ובמפרשיו). ועי' גם להלן הערה 19. — השווה עוד ירושלמי מעשר שני פ"ג, ה"ב (דף נד, א): ר' שמואל בר חיה בר יהודה בשם ר' חנינה שלמים שלקח בכסף מעשר הוממו ופדיין מוסיף חומש, ר' שמואל בר חיה בר יהודה בשם ר' חנינה שלמים שלקח מדמי פסח הוממו ופדיין מוסיף חומש. אמר ר' יודן חדא צורכה וחדא לא צורכה וכו'.

א וב; לב, ב, ועוד) ⁹. ויש שטרחו בבבלי לברר היכן המקום שבו נאמרו דבריו של האמורא. סוגיה כזו סדורה בערובין כו, א. המשנה שם בראש הפרק השלישי שונה את הכלל: בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים

9. פעמים בלי 'והיכא איתמר' וכו', כגון ערובין כה, ב; תענית ז, ב (המאמרים סמוכים); יבמות כה, ב; נדרים לו ב (ועיי' ש בר"ן ד"ה כדאמר רבא, אבל גם בפירוש המיוחס לרש"י להלן ד"ה באומר כל הרוצה וכו', כדאוקימנא לעיל), לט, א; סוטה מ, ב (אבל ביומא סט, ב עם הסיום 'והיכא איתמר' וכו', ועיי' ש בדקדוקי סופרים, וגם סוטה מא, ב), בבא קמא סח, א, פו, א וב; בבא מציעא, כא, ב, ק, ב; בבא בתרא קכ, ב (השווה נדרים עח, א). ועיי' עוד ערכין לב, ב (למעלה הערה 4). [סנהדרין לב, ב רב פפא מתרץ הסתירה במשנה על פי חילוקו של ריש לקיש ביישוב הסתירה במקרא: בדריש לקיש דריש רמי וכו', אבל רב אשי אומר שהסתירה במשנה אפשר לתרץ גם כרב פפא אבל הסתירה במקרא אין לתרץ כריש לקיש, ועיי' ש ביד רמה].

ויש שאמרו בקצרה 'דאמר' ר' פלוני וכו', לשון זו מובאת בדרך כלל כראיה וכך (שכך) היא שיטת האמורא הנה והוא הולך לשיטתו, ופעמים נוסף 'ואזדא ר' פלוני לטעמיה דאמר' וכו' (כגון ברכות יג, ב, לו, ב; שבת ה, ב, סא, א, ועוד הרבה). אף אמרו 'דאיתמר' (שבת ז, ב; ערובין כה, א; פסחים סג, ב; בבא מציעא כב, ב; כריתות יט, ב) או 'ואזדו לטעמייהו דאיתמר' (יבמות סב, א; גיטין מז, ב, ועיי' להלן עמ' 465—467). ואמר ר' זרחיה הלוי בספרו 'המאור' לבבא מציעא פרק ד' (דף מט, א): ואף על גב דאמרינן עלה דאיתמר דברים רב אמר וכו' לאו למימרא דאזדא רב לטעמיה, אלא למיסמכא לה משום דדמיא לה. והבי גמי אמרינן בשבועות (מו, סוף ע"א): דאמר רב יהודה וכו' משום דדמיא לה, סמכה (רמב"ן במלחמת השם שם חולק עליו וסובר שאף בשני המקומות הללו 'דאיתמר' ו'דאמר' הובאו לשם ראיה). — אבל נמצא כמה פעמים 'דאמר' וענינו לימוד ודיוק ממאמר ר' פלוני, כלומר: מתוך שאמר ר' פלוני דעתו אנו מסיקים כך וכך. כמו שאמר מפורש רב אשי בערובין מו, ב: אמר רב אשי (כנוסח אחר: רב אשי, עיי' בדקדוקי סופרים) אף אני לומד (כנו"א: אף אנו נאמר) ר' יוסי ור' שמעון הלכה כר' יוסי דאמר ר' אבא אמר ר' יוחנן ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה, השתא במקום ר' יהודה ליתא (לדברי ר' שמעון), במקום ר' יוסי מיבעיא. וכן מבואר בסוכה מו, א: ואף רב סבר כל שבעה (ימות חג הסוכות) מצוות לולב (לברך עליו) דאמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק גר של חנוכה צריך לברך (אף על פי שאינה אלא מצוה 'דרבנן', ולומדים ממנה שאף לולב שאין נטילתו כל שבעה אלא מצוה דרבנן, מברכים עליו) וכו'. רב נחמן בר יצחק מתני לה בהדיא: 'אמר רב כל שבעה מצוות לולב' (ואינו לומד 'מכללא' לולב מחנוכה, עיי' ש ברש"י). וכן מפרש רש"י ביבמות ה, א: אתיא בהקישא מדר' יונה דאמר ר' יונה וכו' 'לענין העראה קנסיב ליה ר' יונה וכו' הבא גמי הוה אמינא הוקשו כולן (כל העריות) לאשת אח' וכו', כך גם צריכים לפרש במועד קטן יז, סוף ע"ב: שמואל אמר הלכה כר' יוסי במועד ובאבל דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל, כלומר מתוך כללו של שמואל הלכה כדברי המיקל באבל אנו מסיקים שפוסק כר' יוסי. ובאמת מתפרש המאמר בדרך זו בריטב"א ובשיטה על מועד קטן שם (בכתבי מכון פישל, עמ' מח). וכן

גירסת הרא"ש בבכורות מט, א, ע"ש (פ"ח סי' ה'). וכך מפרש הרשב"ם בבבא בתרא נד, א: דרב לא קנה לגינתא דבי רב וכו': ומכללא דהך מעשה איתמר הך דרב. ע"י עוד ערכין כג, ב: משום דר' אבהו דאמר ר' אבהו, בבא בתרא כה, א: ור' אבהו אמר וכו' דאמר ר' אבהו. שבועות יח, ב—יט, א: וכן אמר עולא וכו' דעולא רמי דר"א אדר"א וכו', ור' יוחנן אמר וכו'. וכן אמר רב ששת משמעות דורשין איכא ביניהו, דרב ששת מחליף וכו' וע"ש בדקדוקי סופרים. ערכין ו, ב: סבר ר' חייא בר אבא למימר וכו', א"ל ר' אמי הכי אמר ר' יוחנן לא שנו וכו', מדאמר ר' יוסי אמר ר' יוחנן וכו'. — במנחות עט, א מובאים שני נוסחאות אם אפשר לדון בעניינם דבר מדבר: והדר ביה רבה לגבי דרבא מדהדר ביה ר' אליעזר לגביה דר' יהושע. ואיכא דאמרי אף על גב דהדר ביה ר' אליעזר לגביה דר' יהושע, רבה לגביה דרבא לא הדר ביה, התם הוא וכו'. כיוצא בזה בירושלמי ראש השנה פ"ג, ה"ב כהניא דאמר ר' לוי שניא היא שאין קטיגור נעשה סניגור, ומאמר ר' לוי נמצא ביומא פ"ה, ה"ג כטעם למה אין הכהן הגדול משמש ביום הכיפורים בבגדי זהב (וע"י בבבלי ראש השנה כו, א: עולא אמר כדרב חסדא דאמר רב חסדא וכו'). יבמות פ"ג, ה"ז: כהניא דאמר ר' הילא (שם ה"ח) מפני תקנתה. שבת פ"א, ה"ח: ייבא כ"י (יבא כי האי) דמר שמואל כגון וכו' אוף הכא כן (וע"ש בפני משה), ובשקלים פ"ה, ה"ג: אמר ר' זעירא כמה דאת אמר תמן (פ"ד, כוף ה"ג ופ"ו, ה"א) תנאי בית דין הוא על המותרות (ע"י דקדוקי סופרים שם, עמ' 63 אות צ' ואות ק') וכו' כן את אמר אף הכא תנאי בית דין הוא על האובדות וכו'. וכן יבמות פ"ב, ה"ב (דף יב, סוף ע"ג): א"ר מנא כמה דאת אמר תמן וכו' כן את אומר הכא וכו'. וע"י גם ראש השנה פ"א, ה"א: לא כבר איתתבת תמן (סוכה פ"ד, ה"ד) ואמר ר' יוסה קיימה ר' אבודמא נחותה בכהנים בשעיר אוף הכא בכהנים בשעיר. וע"י עוד ירושלמי דמאי פ"ה, ה"א וה"ג: אלא כר' יוחנן דר' יוחנן אמר (שם פ"ב, ה"ד) וכו'. — בירושלמי חלה פ"ג, ה"ה מסופר שמסר ר' אימי מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בנוסח זה אבל ר' חייא בר אבא מסר אותה להיפך. ושאלו את ר' יוסי (אסי) היאך הוא שמע מר' יוחנן, והשיב שלא שמע ממנו כלום אלא יברר מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש על פי דבריהם במקום אחר. כיוצא בזה בכתובות פ"ג, ה"ג (= בבא בתרא פ"ט, ה"א, ע"ש) ששאלו את ר' יוסי (ר' חייא בר אבא) מה הוא שמע מר' יוחנן, והשיב שלא שמע ממנו דבר זה אלא יפרש 'מיליהון דרבנן מן מיליהון' (לשון זו אמר גם ר' זעירא בירושלמי פאה פ"א, ה"א דף טו, ב: שבת פ"ד, ה"א). על פי זה מובנת השאלה ששאל ר' זעירא את ר' אבהו שאמר בשם ר' יוחנן (בירושלמי גיטין פ"ד, ה"ד; דף מה, ד): 'המפקיר את עבדו אינו רשאי לשעבדו' וכו', ואמר לו ר' זעירא: הכל אומרים בשמו להיפך, 'שמא אינו מעכבו מלאכול בפסח' וכו', ומתפרש בקרבן העדה: שמא, הכי שמעת מר' יוחנן שהמפקיר עבדו הערל אינו מעכבו לאכול בפסח, ודנת שאף אינו צריך גט שחרור, ואינו כן וכו'. ובירושלמי שביעית ראש פ"ה אמר ר' זעירא: לא מן דעתיה היה ר' יסא אמר דבר זה, אלא למדו מדברי ר' יוחנן. וע"י ירושלמי חלה פ"ב, סוף ה"א וה"ג וביכורים פ"א, ה"ה: שבת פ"ו, סוף ה"א ועירובין פ"ב, ה"א: אמר ר' מנא אף על גב דלא אמר ר' יוסי (אסי) הדא מילתא אמר דכותה. וכן מוצאים בבבלי (שבת קח, ב, קיד, א: פסחים לד, ב: מגילה כב, א ובכורות לו, ב) ששאל אמורא מחברו הלכה והוא השיב לו: זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי.

ומן המלח וכו'. התלמוד שם סומך למשנה מאמר ר' יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו 'חוץ', ושואל עליו: מדקאמר 'אפילו במקום שנאמר בו חוץ' מכלל דלאו הכא קאי, היכא קאי? פירוש: על איזה כלל אמר ר' יוחנן מאמרו? הרי במשנה שלנו נאמר לשון 'חוץ' ואי אפשר לומר 'אפילו במקום שנאמר בו חוץ', ובודאי אמר ר' יוחנן מאמרו על משנה שלא נאמר בה 'חוץ' ואמר: לאו דוקא כאן אין למדים מן הכללות, אלא אפילו במקום שנאמר בו 'חוץ' ואפשר היה לומר שפָּרַט את היוצא מן הכלל ושאר כל הדברים נכללים בכלל — מכל מקום יש עוד יוצאים מן הכלל שלא פָּרַט אותם. התלמוד משיב שבאמת לא אמר ר' יוחנן מאמרו על המשנה בערובין, אלא על המשנה בקידושין (א', ז'): וכל מצות עשה שהזמן גרמה וכו' הנשים פטורות וכו'.

כאן אין הדיון בתלמוד חשוב לענין הלכה, שהרי אפשר להשתמש במאמרו של ר' יוחנן בכל מקום שנקבע בו כלל. אבל פעמים הרבה תלוי בביאור מקורו של המאמר הלכה חשובה, היינו אם אפשר להעבירו גם למקום אחר ולהשתמש בו להלכה גם שם. כגון בפסחים קטו, ב: אדבריה (הנהיגו, הוליו) רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש: נטל ידיו בטיבול ראשון (בליל פסח כשמטביל הירקות במשקה), נוטל ידיו בטיבול שני (צריך ליטול את ידיו גם כשמטביל את המרור). אמרוה רבנן קמיה דרב פפא הא 'בעלמא' איתמר (מאמר זה נאמר בטיבולים שבכל ימות השנה שאינם קבועים, וכשנטל ידיו לטיבול ראשון לא ידע שסוף השני לבוא והסיח דעתו, הלכך צריך ליטול ידיו שנית), דאי סלקא דעתך הכא איתמר (כאן נאמר, לענין מרור) למה לי נטילת ידים תרי זימני, הא משא ליה ידיה חדא זימנא (הרי רחץ ידיו בטיבול ראשון וידע שיטביל טיבול שני)? אמר להו (לרבנן) רב פפא אדרבה, הכא איתמר וכו'. כאן מוכח שלא ידעו בבירור באיזה ענין דרש רבנא עוקבא את דרשתו ודנו באיזו הלכה יכולים להקימה. וכן שאלו על מאמרי אמוראים 'למאי הלכתא' (שבת קכט, א; בבא קמא ט, א; עח, א [אלא הא דאמר רבא וכו'] למאי הלכתא וכו' אלא כי אתמר דרבא לענין וכו'). כשם שדנו כמה פעמים על ברייתא באיזה ענין היא מדברת¹⁰. אף במגילה יח, א דנו באיזה ענין אמרו רב ושמואל את מאמרם. במשנה שם בראש פרק שני נשנה שקורין את המגילה בלעז ללועזות (=ללעזות, היינו לאלה שאין שומעים לשון הקודש, אלא לשון לעז). ואמרו רב ושמואל שהמשנה מדברת בלעז יווני, אבל הקורא את המגילה בלשון אחרת לא יצא ידי חובתו. הגמרא דוחה פירוש

10. ע"י למעלה פ"ג, עמ' 48. יתר על כן נמצא בירושלמי ערלה פ"א, ה"ג שאמרו 'חזר בו חזקיה' ולא ידעו ממה חזר בו. וע"י גם מנחות ל, ב: אהיאי? אילימא אהא וכו'.

זה, שהרי מפורש בבבלייתא שכל לועז רשאי לקרוא את המגילה בלשוננו, והיא אומרת שלא אמרו רב ושמואל את דבריהם על המשנה אלא 'בעלמא', שהם פוסקים כר' שמעון בן גמליאל שלעז יווני כשר לקרוא בו לכל אדם אפילו אינו יווני. כיוצא בו ביבמות מג, א, ע"ש.

וכן הוא במחלוקת רב ורב כהנא בחולין כח, ב; אם מחצה על מחצה דינו כרוב. אחרי שקלא וטריא מסיקה הגמרא (כט, א) שהכל מודים שמחצה על מחצה אינו כרוב, ולא נחלקו רב ורב כהנא אלא לענין פסח, שבפסח סובר רב שמחצה על מחצה דינו כרוב, שאם מחצה ישראל טהורים ומחצה טמאים דין מחצה הטמאים כאילו היו רוב ישראל ואינם עושים פסח שני אלא פסח ראשון בטומאה, לפי שנאמר: 'איש איש כי יהיה טמא לנפש' וגו' (במדבר ט', י' ואילך) ודורשים איש (יחיד) נדחה (לפסח שני) ואין ציבור נידחים, וסובר רב שמחצה של ישראל אף על פי שאינם כרוב, אינם גם כיחידים ואינם נידחים לפסח שני. אמנם האמוראים האחרונים הרחיבו את מאמרו והעבירוהו לכל התורה כולה¹¹, ודבר זה אין לו קיום.

וכך יש לפרש בכמה מקומות שאמרו: הא דר' פלוני לענין זה איתמר, כגון גזיר סה, ב; בבא קמא יט, ב (וכי איתמר דרב הונא 'בעלמא' איתמר); עת, א, ע"ש; בבא בתרא קי, ב; שבועות יח, ב (בעלמא איתמר); עבודה זרה מז, ב ומח, א; חולין מח, סוף עמ' א, או שאמרו: אתון אהא מתניתו לה, אנן אהא מתנינן לה (כתובות מ, ב; פו, א; חולין מח, א, ע"ש). רב יוסף אמר מפורש לרב חסדא¹² בשבת צז, ב: מר אהא מתני לה וקשיא ליה דרבי אדרבי, רב יהודה¹³ אדר' יהודה מתני לה ולא קשיא ליה וכו', וכן בקידושין נט, ב: מר ארישא מתני לה וקשיא ליה, רב יהודה אסיפא מתני לה ולא קשיא ליה וכו'. וכיוצא בזה בשבת עא, א¹⁴, ועוד.

11. וכן בירושלמי ערובין פ"א, ה"א במאמר ר' אחא (בדור הרביעי).

12. כגירסה בדקדוקי סופרים בשבת צז, א: יתיב רב חסדא וקא קשיא ליה וכו'.

13. כגירסה בדקדוקי סופרים שם.

14. שם גשנה מאמר ריש לקיש על הסיפא בלשון אחרת, בכריתות יב, ב הלשון: 'איכא דאמרי על סיפא' וכו', ועי' גדה סח, א שסודרה מחלוקת רב ולוי על המשנה שם, והתלמוד מתלבט בשאלה אם המחלוקת מוסבת על הרישא או על הסיפא, ובמסקנה נאמר: 'אלא כי איתמר דרב ולוי שמעתא באפי נפשה איתמר וכו'. — השוה הסיפור בחולין קכד, א: רב אושעיא אמר לר' אמי מאמר עולא בשם ר' יוחנן, והוסיף שלא רצה רב נחמן לקבלו. כעס ר' אמי על רב נחמן שהיה לו האומץ לזלזל בשמעתא של ר' יוחנן. אחר כך שמע רב אושעיא את ר' אמי שאמר מאמרו של ר' יוחנן על הסיפא שבמשנה, ולא על הרישא. וכששמע ר' אמי שאמר עולא את המאמר על הרישא, הוא עצמו דחא בשתי ידיים.

אפילו האמוראים הראשונים ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא נחלקו בערובין כז, א במאמר סתמי אם נשנה בענין עירוב או במעשר, והגמרא אומרת: מאן דמתני אמעשר כל שכן אעירוב, ומאן דמתני אעירוב אבל אמעשר לא וכו', כלומר מי ששונה את המאמר על מעשר שנשנה שם במשנה בסיפא, כל שכן שאפשר להעבירו לעירוב שנשנה במשנה שם ברישא, אבל מי ששונה אותו על הרישא בעירוב אי אפשר להעבירו לסיפא במעשר. כיוצא בזה בבבא קמא לב, ב ולג, א; קיב, א; שבועות מ, ב; עבודה זרה נא, ב; זבחים פה, ב; וחולין קכו, ב¹⁵; פסחים פה, ב¹⁶.

וכן נמצא בירושלמי פאה פ"ד, ה"ו; (דף יח, ג); לא על הדא איתאמרת אלא על הדא, ור' חנינא בשם ר' פנחס חולק ואומר שאף על הראשונה נאמרה הקושיה של ר' אלעזר, ובדמאי פ"ב ה"ד (דף כג, א): אמר ר' יוסי לא על הדא ר"א אמר הדא מילתא אלא על הדא, ובחלה פ"א, סוף ה"ג: ר' יוסי בי"ר בון בשם ר' אבונא לא על הדא איתאמרת (לא על המשנה נאמר מאמרו של ר' אבינא) אלא על הדא דאמר ר' יוחנן (על מאמרו של ר' יוחנן, ולא בלשון זו אלא בלשון אחרת) וכו' ¹⁷, וכן נחלקו בירושלמי על מאמר באיזה ענין הוא נאמר (ע"י שבת פ"א, ה"ב ובמבואי למשנה עמ' 287, ולמעלה סוף פ"ג הערה 74), ואם אפשר להעבירו על ענין אחר, כגון שביעית פ"א, ה"ב: אמר ר' יוסי תמן איתאמרת וכאן לא איתאמרת, אמר ר' יונה אפילו הכא איתאמרת וכו', מעשרות פ"ב, ה"א: ר' יונה בעי למעשרות איתאמרת או וכו' אין תימר למעשרות וכו' כל שכן וכו', ר' יוסי פשיטא ליה למעשרות איתאמרת כל שכן וכו', חלה פ"ב, ה"א: ר' חיה בשם ר' יהושע בן לוי וכו', ר' יוסי בעי מה איתאמרת (לענין מה נאמר) לחלה [און] לטומאה, אין תימר לחלה, כל שכן לטומאה, אין תימר לטומאה הא לחלה לא, ר' יונה פשיטא ליה לחלה,

15. ועי' בבא קמא יג, א: רבינא מתני לה אסיפא וכו', והא בכור בלבד קאמר ? קשיא.

16. ועוד כתובות טז, ב: ואיכא דמתני לה אברייא וכו', מאן דמתני לה אברייא כל שכן אמתניתין, ומאן דמתני לה אמתניתין אבל אברייא לא כי קושיין. — ועי' גם בכורות כג, א.

17. ועי' עוד ירושלמי שבת פ"א, סוף ה"י: דילמא לא איתאמרת אלא על פסחו, אתא ר' אחא וכו', יומא פ"ה, ה"ו: ר' אבהו בשם ר' יוחנן וכו', ר' חיה בשם ר' יוחנן וכו', אמר ר' זעירה וכו', אתא ר' בא (בא ר' אבא ואמר) ר' חיה בשם ר' יוחנן וכו' והוה ר' זעירה חזי בה סבר על דרבנן איתאמר (היה ר' זעירה שמת במאמר ר' אבא בשם ר' חיה שסבר שהוא מסייע למאמרו של ר' זעירה וכו'), אמר ליה (ר' אבא) ומה בידך, ועל דר' שמעון איתאמרת. כיוצא בזה ירושלמי סנהדרין פ"ו, ה"י (דף כה, ג).

כל שכן לטומאה וכו'. ובשביעית סוף פ"א מקשה ר' מנא על מאמר ר' חנניה בריה דר' הלל שנמסר על הרישא, ונאמר שצריכים לשנותו על הסיפא. ומסופר (מעשר שני פ"א, סוף ה"ב) שאמר ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק הלכה במעות מעשר שני ואמר לו ר' זעירא: ר' שמואל בר יצחק עדיין קיים ואתם תולים בו סמרטוטים! שמא לא נאמרו הדברים במעשר שני אלא בשביעית? ונתברר שבאמת נאמרו בשביעית.

על פי דרך זו של התלמוד מתיישבים כמה מקומות מוזרים שבו, ופעמים אנו יכולים אף לסיים את עיקרי מאמריהם של האמוראים, במקומות שאמרו 'איכא דמתני אהא' וכו'. ובסוגיה אחת (ברכות ה, ב ואילך) אף מתבהר שהלשונות השונות נתהוו ממאמר אחד על ידי העברה. שם מובאת ברייתא (=תוספתא שם א', א' וירושלמי פ"א, ה"א, דף ב, ד): תניא ר' שמעון בן יוחי אומר: פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה, אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה. על כך אומר רב אחא בר חנינא בשם ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי. ואמרו: איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה וכו'. אמר רב אחא בר חנינא אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון שאמר משום ר' עקיבא. ואחר כך נאמר: כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרב אחא בר חנינא אמר ר' יהושע בן לוי לאו בפירושו איתמר אלא מכלל לא איתמר, דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר' יהושע בן לוי (שנשתכרו וישנו עד לאחר עמוד השחר, קודם הנץ החמה) אתו לקמיה דר' יהושע בן לוי (באו לר' יהושע בן לוי לשאלו אם יקראו קריאת שמע של ערבית), אמר: כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק (אבל שלא בשעת הדחק אין קוראים קריאת שמע של ערבית לאחר עמוד השחר קודם הנץ החמה). יוצא מכאן שר' יהושע בן לוי פסק דוקא בשעת הדחק כר' שמעון משום ר' עקיבא והלשון השניה ('איכא דמתני') נאמרה מתוך פסק זה. והלשון הראשונה ('תניא ר' שמעון בן יוחי אומר פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה וכו') שקודם עמוד השחר לילה (כר' גמליאל במשנה, עי' ירושלמי שם), ולאחר עמוד השחר כבר יום הוא, ובוה פסק ר' יהושע בן לוי כמותו, נוצרה מן הלשון השניה (ועי"ש ברי"ף ובמפרשיו).

וכן מבואר בביצה כח, א. במשנה שם (ג', ז') נשנה: אין משחיוץ את הסכין ביום טוב, אבל משיאה (מעבירה) על גבי חברתה. ואמר רב הונא

לא שנו אלא במשחות של אבן, אבל במשחות של עץ מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל הא דאמרת של אבן אסור לא אמרן אלא לחדדה, אבל להעביר שמנוניתה מותר [הגמרא מדייקת: מכלל דבשל עץ אפילו לחדדה נמי מותר]. איכא דמתיני לה (יש ששנו דברי רב יהודה אמר שמואל) אסיפא (של דברי רב הונא) 'בשל עץ מותר' אמר רב יהודה אמר שמואל הא דאמרת בשל עץ מותר לא אמרן אלא להעביר שמנוניתה, אבל לחדדה אסור [הגמרא מדייקת: מכלל דבשל אבן אפילו להעביר שמנוניתה אסור]. איכא דמתיני לה אמתינין: 'אין משחזין את הסכין ביום טוב' אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא לחדדה, אבל להעביר שמנוניתה מותר [הגמרא מדייקת: מכלל דעל גבי חברתה אפילו לחדדה נמי מותר]. ואיכא דמתיני לה אסיפא 'אבל משיאה על גבי חברתה' אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא להעביר שמנוניתה, אבל לחדדה אסור [הגמרא מדייקת: מכלל דבמשחות אפילו להעביר שמנוניתה אסור]. הדעת נותנת שלא אמר שמואל אלא מאמר אחד על המשנה, ולא על דברי רב הונא תלמידו, והעבירו את דבריו על מאמר רב הונא. וכנראה אמר שמואל: לחדדה אסור אבל להעביר שמנוניתה מותר. ויש ששנו את דבריו על ראש המשנה 'אין משחזין' דווקא לחדדה, אבל להעביר שמנוניתה מותר. ויש ששנו על הסיפא 'אבל משיאה על גבי חברתה' דווקא להעביר שמנוניתה מותר, אבל לחדדה אסור¹⁸. וכשהעבירו מאמר שמואל על דברי רב הונא העבירו שני נוסחאותיו על הרישא ועל הסיפא של מאמר רב הונא.

וכן יש לפרש כמה מקומות כאלו, כגון שבת קז, ב שאמר רב יהודה בשם רב שהמשנה שם כר' שמעון הסובר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה בשבת, ויש ששנו מאמר רב (איכא דמתיני לה) על הרישא במשנה עדיות ב', ה': המפיס מורסא וכו' להוציא ממנה לחה פטור, ויש ששנו אותו על המציעתא שם: הצד נחש בשבת, אם מתעסק שלא ישכנו פטור, שכן בכל המשניות האלו פטור משום שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובכולן אפשר להשתמש במאמר רב. שבת קלג, א: איכא דמתיני להא דאביי ורבא אהא וכו'. הדיון על ר' יאשיה אפשר להעבירו על הברייתא האחרת הדורשת כדרשת ר' יאשיה להתיר לקוץ נגע צרעת באיגו מתכוין. וכן בבבא קמא קיג, א: ערכין ו, ב: עבודה זרה נב, ב ואילך; זבחים פח, א: בכורות י, ב. אבל במכות ד, ב שאמרו: יש ששנו לימודו של עולא על הברייתא, מתבאר בדיון הגמרא שאי אפשר להעבירו על

18. עיי' להלן סי' ב' ההשתמשות במאמרי האמוראים, עמ' 519. — אף ר' חננאל אינו מביא אלא את הלשון האחרון על המשנה.

הברייתא, שכן שם אפשר לדחותו (: מה למוציא שם רע שכן לוקה ומשלם). כיוצא בו במכות ח, ב שדיון הסוגיה על המשנה שם ח, א הועבר על המשנה בשביעית א, ד, אבל אי אפשר להעביר את סיום הדיון 'הדר אמר רבא וכו' אמר ליה רב אדא בר אהבה לרבא' וכו' על המשנה בשביעית. ודבר זה מוכיח שעיקרו של דיון זה נאמר על המשנה במכות. ביצה כד, א במשנה מבואר שספק מוקצה וספק מוכן מותר להשתמש בו ביום טוב לדעת ר' גמליאל. ואמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה כר' גמליאל. בברייתא שם מבואר שר' יהושע חולק על ר' גמליאל וסובר ספק מוקצה אסור. ויש ששנו מאמר שמואל על הברייתא בלשון : הלכה כר' יהושע¹⁹. ונמצאת עוד ברייתא ובה שנויה דעת ר' שמעון בן אלעזר שספק מוקצה אסור. ויש ששנו מאמר שמואל על ברייתא זו בלשון : הלכה כר' שמעון בן אלעזר. ובאמת הכל מאמר אחד ששינו את לשונו והתאימוהו למקומות שהעבירוהו לשם. וכן בברכות יג, ב : מאמר רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן הלכה כר' עקיבא, שכל הפרשה הראשונה של קריאת שמע צריכה כוונה, הועבר לברייתא אחרת (איכא דמתני לה אהא) שנשנה בה שאמר ר' אחא בשם ר' יהודה שהפרק הראשון של שמע בלבד צריך כוונה, ועל פי זה אמר ר' יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה.

בחולין פח, א מפרש רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן מה קרוי 'חול הדק' שנשנה במשנה שם שמכסים בו את הדם : כל שאין היוצר צריך לכתשו. ונאמר : ואיכא דמתני לה אסיפא 'אבל אין מכסין וכו' בחול הגס, היכי דמי חול הגס? אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל

19. ועי' גם ערובין ח, א : איכא דאמרי וכו' אמר רב נחמן אין הלכה כדברי חכמים. ונמצא כזה בלי 'ואיכא דמתני לה' (או 'איכא דאמרי') בסנהדרין לא, א : אמר רבה בר רב הונא הלכה כרשב"ג, ואמר רבה בר רב הונא אין הלכה כדברי חכמים. הנמרא שם שואלת 'פשיטא כיון דאמר הלכה כרשב"ג, ממילא ידענא דאין הלכה כחכמים? והיא מתרצת 'מהו דתימא הגי מילי לכתחילה, אבל דיעבד שפיר דמי, קא משמע לך וכו' (כזה גם ביבמות קה, ב, ע"ש). וכן נשנה שם על הסיפא : אמר רבה בר רב הונא ('אמר ר' יוחנן' אין בדקדוקי סופרים) הלכה כדברי חכמים, ואמר רבה בר רב הונא (אמר ר' יוחנן) אין הלכה כרשב"ג, פשיטא וכו'. ואין כאן אלא שני נוסחאות ממאמר אחד של רבה בר רב הונא, שאחד מסר בשמו הלשון : 'הלכה כרשב"ג, ואחד מסר : אין הלכה כדברי חכמים. וכן בסיפא. וכענין שאמרו בשבת ה, ב (והובא למעלה, עמ' 455) : מר אמר לה בהאי לישנא ומר אמר לה בהאי לישנא. — השווא בכורות מה, א על המשנה ועל הברייתא : אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן והוא שנספרת על גב היד, ועל דברי רב : אמר רבה בב"ח אמר ר' יוחנן ובשאינה נספרת על גב היד. ברכות כג, סוף ע"א : אמר אביי לא שנו אלא בכלי שהוא כליין וכו', ושם כה, סוף ע"ב : אמר אביי לא שנו אלא בכלי שאינו כליין וכו'.

שהיוצר צריך לכתשו. וברור שאין כאן אלא מאמר אחד שנשנה בשני נוסחאות. הגמרא שואלת 'מאי בינייהו' ? ומפרשת שיש ביניהם הבדל להלכה. ואפשר שהשאלה היא על המסדר, למה הביא שני הנוסחאות (עי' להלן, עמ' 477), וכן בכמה מקומות שהגמרא אומרת 'וצריכא' (עי' להלן, עמ' 465), אפשר לפרש שרצו להסביר למה מסרו בבית המדרש שני הנוסחאות.

ולא עוד אלא אף במקומות שלא נאמר בתלמוד 'איכא דמתני לה אהא' יש להניח שאין כאן אלא לשון אחרת, שיש ששנו מאמר זה על כך, כלומר, העבירוהו למקום אחר. כגון סנהדרין לו, ב. על המשנה 'הכל כשרים לדון דיני ממונות' שואלת הגמרא: 'הכל' לאתויי מאי ? ומשיב רב יהודה: לאתויי ממזר, ושואלים: הא תנינא חדא זימנא (נדה ו', ד') : כל הראוי לדון דיני נפשות, ראוי לדון דיני ממונות, ויש שראוי לדון דיני ממונות ואין ראוי לדון דיני נפשות, והוינן בה לאתויי מאי, ואמר רב יהודה לאתויי ממזר ? ומתרצים: חדא לאתויי גר וחדא לאתויי ממזר, וצריכא וכו'. תמוה הדבר היאך אפשר להחליף גר בממזר ? אם אמר רב יהודה שבאה המשנה לרבות גר היאך אמרו בשמו לרבות ממזר ? אמנם המאמר לאתויי ממזר אינו אלא העברה ממאמר רב יהודה שאמר על משנה אחת (בסנהדרין או בנדה) שהיא מרבה ממזר (וכן נמסר בשמו ביבמות כב, א וב על המשנה שם), וקשה לתלמוד למה לו לרב יהודה לומר שתי פעמים (ועי' בתוספות שם ד"ה תנינא) שהמשנה מלמדת שממזר כשר לדון דיני ממונות, ומתרץ שמשנה אחת באה באמת לרבות גר, נמצא שאין להעביר מאמר ר' יהודה ממשנה אחת לחברתה²⁰.

כנגד זה מסבירה סוגיה דומה את ההעברה בשבת קלג, א. על המשנה בענין מילה בשבת 'כלל אמר ר' עקיבא כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת' וכו'. ואמר רב יהודה בשם רב 'הלכה כר' עקיבא'. וכן אומר רב יהודה אמר רב על המשנה המקבילה (פסחים ו', ב') בענין הקרבת קרבן פסח בשבת 'כלל אמר ר' עקיבא' וכו' שהלכה כר' עקיבא. גם כאן הועבר פסקו של רב יהודה בשם רב מענין אחד לשני, והגמרא אומרת 'וצריכא', כלומר צריכים לומר בשני המקומות שהלכה כר' עקיבא. נמצא שלנכון ולצורך הועבר פסקו של רב ממשנה אחת לחברתה. וכן אומרים שמואל ור' אלעזר שהלכה כר' אליעזר (במשנה יבמות י"ג, ו') וכו' אלעזר (שם שם, י"א) שמלמדים את הקטנה שתמאן. והגמרא אומרת 'וצריכא' (שם קיא, ב) שצריכים לומר בשני העניינים

20. ועי' עוד חולין לא, א וברש"י ותוספות שם ד"ה והא אמרה רבא, ובתוספות ד"ה ואי ובחידושי הרשב"א, ובבא קמא ל, א וברש"י שם.

ההלכה שמלמדים אותה למאן, כלומר ההעברה בפסקם של שמואל ור' אלעזר אינה מיותרת (ועי' גדה ח, א).

כיוצא באלו הן מחלוקות האמוראים בעניינים דומים, וכמה פעמים אומרת הגמרא 'וצריכא' וכו', כלומר צריכים לשנות מחלוקתם בשני העניינים, אף שנראה שלא נחלקו האמוראים אלא בעניין אחד, אלא שמחלוקתם הועברה לעניין דומה לו. כגון כתובות סא, ב במחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה שם: המדיר את אשתו מתשמיש המיטה בית שמאי אומרים שתי שבתות (תמתין לו שני שבועות, ולאחר מכן אם הוא עומד בנדרו, יגרשנה ויתן לה כתובתה), בית הלל אומרים שבת אחת. נחלקו בפירושה רב ושמואל, רב אמר: מחלוקת במפרש (שפירש הבעל שמדירה לשתי שבתות או לשבת אחת), אבל בסתם (שהדירה סתם), דברי הכל יוציא לאלתר ויתן כתובה. ושמואל אמר אפילו בסתם נמי ימתין (לבית שמאי שתי שבתות, ולבית הלל שבת אחת), שמא ימצא פתח לנדרו. הגמרא מקשה: הא פליגו בה חדא זימנא, דתנן (שם ז', א', דף ע, א): המדיר את אשתו מלהנות לו, עד שלשים יום יעמיד פרנס, יתר מכן יוציא ויתן כתובה. ואמר רב לא שנו אלא במפרש (שפירש שהדירה לשלשים יום), אבל בסתם, יוציא לאלתר ויתן כתובה ושמואל אמר אפילו בסתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו. והגמרא מתרצת 'צריכא' וכו'.

וכן בגיטין עד, א נחלקו רב הונא ורב יהודה בלשון המשנה שם: הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתיים זוז, הרי זו מגורשת, ותתן. רב הונא מפרש 'ותתן': והיא תתן, היינו שמגורשת לאלתר והיא צריכה לקיים את התנאי. ורב יהודה מפרש: לכשתתן (תהא מגורשת), מחלוקת זו נשנית גם על המשנה המקבילה בקידושין (ג', ב', דף ס, ב): האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך מאתיים זוז, הרי זו מקודשת, והוא יתן, שרב הונא אמר 'והוא יתן', ורב יהודה אמר 'לכשיתן'. והגמרא אומרת אף כאן 'וצריכא' וכו', בבבא מציעא קיח, א נחלקו רב ושמואל במדת הפחת שנוכר במשנה שם (י', ג', דף קיז, ב): וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וכו' 'ונפחת', שרב אמר 'נפחת' ברובו, ושמואל אמר בארבעה (טפחים). מחלוקת זו נשנית גם על המשנה שם (י', ב', דף קטז, ב): הבית והעליה של שנים 'נפחתה' העליה, שרב מפרש ברובה, ושמואל אמר בארבעה. והגמרא אומרת 'וצריכא' וכו'.

וכן מצינו שמובאות שתי מחלוקות דומות והגמרא אומרת 'ואודו לטעמייהו' (החולקים הולכים לשיטתם) וכו' 'וצריכא' וכו', אף כאן אפשר שמחלוקת אחת לא נאמרה בפירוש אלא נלמדה מכללא, מן המחלוקת השניה, ואלו שהעבירו את המחלוקת לעניין הדומה סברו שהן דומות ממש

והחולקים הולכים לשיטתם²¹. ע"י יבמות סב, א: איתמר היו לו בנים בהיותו נכרי ונתגייר, ר' יוחנן אמר קיים פריה ורביה, וריש לקיש אמר לא קיים וכו', גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואזדו לטעמיהו דאיתמר היו לו בנים בהיותו נכרי ונתגייר ר' יוחנן אמר אין לו בכור לנחלה וכו' (בן בכור שיוולד לו משנתגייר אינו נוטל פי שנים בנחלה, משום שהבן שנולד לו

21. ע"י ביצה מ, א: לימא רב ושמואל דאזדו לטעמיהו וכו' אמר לך רב וכו'. ובבא בתרא סה, א: אמר ליה רבינא לרב אשי לימא (רב ושמואל) אזדו לטעמיהו וכו' צריכא וכו'. וזוהי גירסת רשב"ם שם, והוא מפרש ש'צריכא' היא תשובת רב אשי לרבינא לומר שאין הם הולכים לשיטתם לגמרי ואין ללמוד מחלוקת אחת מחברתה. אבל ר' חננאל גורס שם 'ואזדו לטעמיהו וכו' וצריכא' (בוי"ו), ומפרשים בתוספות ד"ה הכי גרים ר"ח: 'והוצרך לפרש וצריכא, ולא תיקשי והא איפליגי בה חדא זימנא, וכן היא סוגית הגמרא בכל מקום'. כנגד זה אומר הרשב"ם שם: 'ומיהו דרך גמרא היא לומר ואזדו לטעמיהו וצריכא, אבל הכא אמוראי הוא דאירי בה בהדיא ואמרו לימא אזדו לטעמיהו, הלכך הוצרך לומר בלשון תירוק: צריכא. וע"י שיטה על מועד קטן, לרף ית, א, עמוד מח ויד מלאכי סי' רמ"ג.

מאלפת לענייננו הסוגיה ביבמות ית, א וב, אב"י אומר לרב יוסף הא דרב יהודה דשמואל היא (מאמרו של רב יהודה [שומרת יבם שמתה אסור באמה] של שמואל הוא, ממנו שמע אותו) דתנן וכו' משום ר' יהודה בן בתירא אמרו וכו' ואמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בתירא וכו'. אמר רב כהנא אמריתיה לשמעטא קמיה דרב זביד מנהרדעא, אמר: אתון הכי מתניתו לה (שרב יהודה אמר מאמרו סתם ולא בשם שמואל) אנן בהדיא מתנינן [לה]: אמר רב יהודה אמר שמואל שומרת יבם שמתה אסור באמה, אלמא קסבר יש זיקה. ואזדא שמואל לטעמיה דאמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בתירא, וצריכי וכו'. הרי לפי המסורת האחת לא אמר שמואל מפורש שומרת יבם שמתה וכו' יש זיקה, אלא למדו מכללא, מפסקו 'הלכה כר' יהודה בן בתירא', שסובר יש זיקה (ע"י רש"י שם י"ח, ב ד"ה כיון דאיתמר). אבל לפי המסורת של רב זביד מנהרדעא אמר שמואל מפורש כך, ואמרו שהלך לטעמו שפסק כר' יהודה בן בתירא. ומוצאים בשבת קנו, א שבמחלוקת ר' חנינא ור' יוחנן: ר' חנינא סובר יש מזל לישראל ור' יוחנן אמר: אין מזל לישראל. אומרת הגמרא 'ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר ר' יוחנן מנין שאין מזל לישראל שנאמר וכו'. וזהו אותו המאמר בתוספת ראייה מן המקרא. ומסתבר שעל פי מאמר זה 'מנין שאין מזל' וכו' הוסיפו לדברי ר' חנינא, שחולק עליו ר' יוחנן. וכן בבבא בתרא נו, א: 'אב"י אמר וכו' פיסלא לא (חתיכת עץ שברשות הרבים או שברשות היחיד אינה חשובה רשות בפני עצמה לענין חילוק רשויות בשבת, ע"י ש), רבא אמר אפילו פיסלא (חשובה רשות בפני עצמה). ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא רשות שבת כרשות גיטין דמי. ומסתבר שעל פי מאמר רבא רשות שבת וכו' ניתוסף לדברי אב"י שחולק עליו רבא וסובר 'אפילו פיסלא', והוא אף סובר (שם נו, ב) 'אפילו לענין שבת'. ונמצאת גם מחלוקת בזה בין שתי סוגיות, שבערובין עז, א נאמר 'ואזדא ר' יוחנן לטעמיה', אבל בסוגיה אחרת (שם פו, ב) דוחים הקשר בין שני המאמרים ואומרים שבמאמר אחד ספק אם ר' יוחנן אמרו (וע"י להלן פ"ט, עמ' 561).

בהיותו נכרי נחשב כבנו, לפיכך אין הבן שנולד לו משנתגייר חשוב כבכור), וריש לקיש אמר יש לו בכור לנחלה, גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וצריכא וכו'. וכן חולקים ר' יוחנן וריש לקיש בגיטין מז, ב במוכר שדהו לפירות שר' יוחנן אמר הלוקח מביא ביכורים וקורא פרשת הביכורים, וריש לקיש אמר מביא ואינו קורא. הגמרא מפרשת טעמו של ר' יוחנן, ש'קנין פירות (של הלוקח) כקנין הגוף דמי' (כאילו קנה הקרקע של השדה), וריש לקיש סובר 'קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי'. והגמרא אומרת: 'ואזדו לטעמייהו', דאיתמר המוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג (שלא קנה הלוקח את השדה אלא לפירותיה) ר' יוחנן אמר מביא וקורא, ריש לקיש אמר מביא ואינו קורא וכו', וצריכא וכו'. מאחר שפירשו שהמוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג והמוכר שדהו לפירות שווים בטעמם ובדינם העבירו את המחלוקת ממוכר שדהו בזמן שהיובל נוהג למוכר שדהו לפירות, והם הולכים לשיטתם²². אמנם יש הבדל ביניהם 'וצריכא' (ועי' למעלה הערה 9). ועי' עוד חולין לט, א; סט, ב; ומנחות קט, א.

יש גם שהתלמוד מביא מחלוקת אמוראים בפרטים שונים שבהלכה אחת או בדוגמאות שונות לכלל אחד, ומסתבר שהם לא נחלקו אלא בפרט אחד ובדוגמה אחת ומהם הועברו המחלוקות לדומיהם. כגון שבת עב, ב; נתכוון להגביה (בשבת) את התלוש וחתך את המחובר, פטור (מן הקרבן). לחתוך את התלוש וחתך את המחובר רבא אמר פטור, דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא. אביי אמר חייב, דהא קמיכוון לחתיכה בעלמא. ושם עג, א: נתכוון לזרוק שתיים (שתי אמות ברשות הרבים) וזרק ארבע (אמות) רבא אמר פטור וכו' דלא קמיכוון לזריקה דארבע, אביי אמר חייב דהא קמיכוון לזריקה בעלמא. כסבור רשות היחיד ונמצאת רשות הרבים רבא אמר פטור וכו' דהא לא מיכוון לזריקה דאיסורא, ואביי אמר חייב דהא קא מיכוון לזריקה בעלמא. וצריכא וכו'. שבת קב, ב: מסתת משום מאי מחייב? רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש. העושה נקב בלול של תרנגולים, רב אמר [חייב] משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש. עייל שופתא בקופינא דמרא (הכניס יתד לתוך בית היד של המעדר, עי' רש"י), רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש. וצריכא וכו'. פסחים מא, א וב: אמר רבא אכלו (קרבן הפסח) נא לוקה שתיים, מבושל לוקה שתיים, נא ומבושל לוקה שלוש, אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות וכו'. אמר רבא (עי' דקדוקי סופרים) אכל (נזיר) זג לוקה שתיים, חרצן לוקה שתיים, זג וחרצן לוקה שלוש,

22. ועי' בירושלמי שם סוף פרק ד': קנה שדה ביובל ר' אילא אמר קנה קרקע, אבא בר ממל אמר לא קנה קרקע וכו'.

אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות וכו' ²³ [ויש נוסח: וצריכא דאי תנא פסח וכו' עי' דקדוקי סופרים, עמ' 117 אות ג'].

כיוצא בזה מכות י, ב: עיר שאין בה זקנים, ר' אמי ור' אסי, חד אמר קולטת (את ההורג בשוגג) וחד אמר אינה קולטת. למאן דאמר אינה קולטת בעינן זקני העיר וליכא. למאן דאמר קולטת מצוה בעלמא (שהו שם זקנים, אבל היא קולטת אף שאין בה זקנים). ועיר שאין בה זקנים, ר' אמי ור' אסי, חד אמר נעשה בה בן סורר ומורה, וחד אמר אין נעשה בה בן סורר ומורה. למאן דאמר אין נעשה בה בן סורר ומורה בעינן זקני עירו וליכא. למאן דאמר נעשה בה בן סורר ומורה מצוה בעלמא. ועיר שאין בה זקנים, ר' אמי ור' אסי, חד אמר מביאה עגלה ערופה ²⁴, וחד אמר אינה מביאה עגלה ערופה. למאן דאמר אינה מביאה עגלה ערופה בעינן זקני העיר והיא וליכא. למאן דאמר מביאה עגלה ערופה מצוה בעלמא.

דרך זו של בעלי התלמוד להעביר מאמרי האמוראים ואף סוגיות למקומות אחרים ואף לעניינים אחרים היתה ידועה גם למפרשים הראשונים, והם מצאו בה יישובים לשאלות שנתעוררו להם בדרך פירושיהם. בראש וראשונה יש להזכיר את ראש המפרשים, רש"י ז"ל, שפעמים השתמש בה ביישוב סוגיות קשות. בעבודה זרה עא, א: אמר אמימר משיכה בנכרי קונה. והקשו עליו (שם בעמ' ב) מברייטא ותירץ אביי את הקושיא. על תירוצו הקשה רבא ותירץ תירוצו אחר. ושואל רש"י (ד"ה אבל) היאך

23. ויש עוד דוגמה למחלוקתם במנחות נח, ב, ועיי'ש בתוספות ד"ה ואיכא. וכן מצינו בירושלמי יבמות פ"ב, ה"א: רב אמר עיקר חליצה התרת הרצועה. לא כן אמר ר' בא וכו', אף על גב דרב אמר עד שתחלוץ ותרוק, מודה רב עיקר חליצה התרת הרצועה. רב אמר עיקר חזקה הכנסת פירות. לא כן אמר רב וכו', אף על גב דאמר רב והן שראו אותו מנכש ומעדר מודה רב עיקר חזקה הכנסת פירות (ועיי' בבא בתרא פ"ג, ה"ג).

24. כבר תמהו בתוספות שם, הרי במשנה (סוטה ט', ב') מפורש שאין מודדים בעגלה ערופה אלא מעיר (לעיר) שיש בה בית דין. ותירוצם אינו מובן, שמן המשנה יוצא מפורש שעיר שאין בה בית דין אינה מביאה כלל עגלה ערופה, ועיי'ש בהשלמותי. וברור שכפלו מחלוקת ר' אמי ור' אסי בעניינים השונים שנאמר בהם זקני העיר, אבל הם לא נחלקו אלא בגלות או בבן סורר ומורה. — לענין מוציא שם רע (דברים כ"ב, ט"ו) ויבמה (שם כ"ה, ח') עיי' במאירי שם.

אמנם הריטב"א בחידושי שם אומר: 'הני תלת פלוגתא בחדא איפליגו בכולהו אי בעי קרא כדכתיב או לא. ותלמודא פליג לה תלת פלוגתא לרווחא דמילתא. והיינו דלא עבדינן צריכותא'. לדעתו נחלקו, איפוא, בפעם אחת, כגון זו: עיר שאין בה זקנים ר' אמי ור' אסי חד אמר קולטת, ונעשה בה בן סורר ומורה ומביאה עגלה ערופה. וחד אמר וכו'. כיוצא בזה נביא להלן, הערה 39 בשמו ובשם אחרים כדי ליישב כפילות אחרות.

מתרצים אביי ורבא הקושיא על אמרימר, הרי הם היו לפניו? והוא משיב שהקושיא והתירושים של אביי ורבא נשנו בבכורות יג, ב לענין מעות קונות 'וקבעה בעלי תלמוד כאן' על דברי אמרימר. — בכתובות טו, א שואלת הגמרא: מניין יודעים שכל קבוע (דבר הקבוע במקום אחד) כמחצה על מחצה דמי (ואין הולכים בו אחר הרוב). במקום להשיב ישר על השאלה מעבירים סוגיה שנשנתה בסנהדרין עט, א. שם שואלים: מניין לומד ר' שמעון במשנה שם שמי שנתכוון להרוג את זה והרג את זה, פטור? ומשיבים: מן הכתוב (דברים י"ט, י"א): 'וארב לו וקם עליו' (ודורשו ר' שמעון): עד שיתכוון לו. ושואלים: ורבנן (חכמים החולקים על ר' שמעון וסוברים: המתכוון להרוג את זה והרג את זה, חייב, היאך הם דורשים את הכתוב)? אמרי דבי ר' ינאי פרט לזורק אבן לגו (לתוך חבורה של גוים וישראלים. אבל המתכוון להרוג את ישראל זה והרג את חברו, חייב). והגמרא מסבירה, כגון שיש בחבורה תשעה ישראלים וגוי אחד, אף על פי שרובה ישראלים, הזורק אבן לתוכה והרג ישראל, פטור, לפי שהגוי קבוע במקומו, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. נמצא שבמקום להביא הדרש של דבי ר' ינאי והסברו שממנו יוצא שקבוע חשוב כמחצה על מחצה, מביאה הגמרא בכתובות הסוגיה השלמה דסנהדרין, היינו את הדרש לפי ר' שמעון, ואחר כך את הדרש של דבי ר' ינאי לפי 'רבנן' החולקים על ר' שמעון, שממנו יוצא הלימוד 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'. וזה כלול בדברי רש"י שם (ד"ה אמרי דבי): והיינו טעמא דקאמר הכא 'ורבנן' משום דבסנהדרין הכי איתא²⁵.

25. ומפורש יותר בחידושי הריטב"א שם: 'פירוש משום דרבנן נקטינן לה, מהתם מייתינן לראיה, אלא דנקטינן כולה כדאיתא בסנהדרין דאיפלגו ר"ש ורבנן במתכוין להרוג את זה וכו', כלומר כל הסוגיה הובאה מסנהדרין אף על פי שחלקה הראשון אינו שייך לכאן. — כיוצא בזה אומר רש"י בזבחים מו, ראש ע"א. המשנה בזבחים מה, ב שונה שאין חייבים על הדם משום נותר ומשום טמא, והגמרא (מו, א) אומרת: מנא הני מילי? אמר עולא אמר קרא וכו'. דבי ר' ישמעאל תנא אמר קרא וכו'. ר' יוחנן אמר אמר קרא וכו', וכל שלוש ההוכחות הן למעילה בלבד! ואומר רש"י: 'הא דעולא לאו הכא איתמר אלא גבי מעילה איתמר במסכת מעילה (יא, א) דקתני אין מועלין בדמים, והכא הכי קאמר: מנא הני מילי דמתניתין? אמר עולא: גבי מעילה אמר קרא לכם ותנא דבי ר' ישמעאל לכפר וכו' ור' יוחנן אמר 'הוא' ומסקנא תלתא קראי, חד למעוטי מנותר וחד למעוטי ממעילה וחד למעוטי מטומאה'. ומדויק יותר לומר שכל הסוגיה כלשונה, עד 'ודם גופיה מתיר הוא', הועברה מיומא נט, ב ואילך עד ס, א. ועכשיו נדפס ספר יחוסי תנאים ואמוראים לר"י ברי' קלונימוס (מהדורת מימון, מוסד הרב קוק תשכ"ג) וראיתי שם סוף עמוד ר' שמביא בשם ר' שמחה ברי' שמואל קרובו פירוש למעילה שם, ולפי פירושו אין שם מקומה של דרשת ר' יוחנן והוא אומר: 'זהם דלא איצטריך דר' יוחנן אלא משום שיטפא

כעין דברי רש"י בעבודה זרה ע"א. ב גאמר בתוספות ערכין ז, א ד"ה אמר. שאף שם מתרץ רב קושיה שהקשו לרבה שחי אחריו, ומיישבים בעלי התוספות שתירוצו של רב נשנה בבבא בתרא קעה. ב על הקושיה שהקשו לשיטתו שהיא כשיטת רבה, ותירוצו עם הסוגיה שעליו הועברו לערכין²⁶. יתר על כן מצינו בגיטין עז, א. במשנה שם נשנה: הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצירה הרי זו מגורשת (לפי שאין צריכים ליתן לה את הגט בידה ממש, אלא ברשותה). ושואל התלמוד: 'חצירה' (למה מגורשת?) מה שקנתה אשה קנה בעלה (והריהי כחצרו של הבעל)? ומשיב ר' אלעזר (שמדובר כאן) בכותב לה (בעלה) 'דין ודברים אין לי בנכסיך'. ושואלים: וכי כתב לה הכי מאי הוי (ואם כתב לה כך מה זה מועיל?) והתניא האומר לחברו דין ודברים אין לי על שדה זו וכו' לא אמר כלום. ומשיבים: אמרי דבי ר' ינאי בכותב לה ועודה ארוסה וכו'. הקשו בתוספות שם (ד"ה והתניא), הרי יכול לתרץ שכתב לה בלשון המועיל (ולא בלשון 'דין ודברים אין לי') או שנתן לה הבעל את החצר במתנה. והם מתרצים: 'משום דבפרק הכותב (כתובות פג, א) אצטריך לשנויי הכי, משני נמי הכא'. במלים אחרות שכל הסוגיה הועברה מכתובות לגיטין, אף על פי שבגיטין אין צורך במשא ומתן הזה²⁷. בפסחים פ, ב מתרצים רבינא ורב שילא הסתירה בין המשנה לברייתא ומתברר שם בסוגיה שלפי רב שילא אין כאן סתירה כלל! ואומר ר"י בתוספות שם (ד"ה הוא הדין) שרב שילא לא אמר את תירוצו על הסתירה בין המשנה בפסחים לברייתא, אלא על הסתירה בין אותה הברייתא לברייתא אחרת שהובאה במנחות כה, א, ושם בעמ' ב מתרצים אותה רבינא ורב שילא, ובפסחים מובא תירוצו רב שילא 'אגב תירוצא דרבינא'. כלומר תירוציהם של רבינא ורב שילא הועברו ממנחות לפסחים. כיוצא בזה אומרים בעלי התוספות ביומא מח, א (ד"ה בעי רב פפא):

(=אשגרה), דבעלמא איצטריך קרא דר' יוחנן נקט נמי הכי.

26. ועי' בתוספות עבודה זרה גז, ב ד"ה לאפוקי: דר' יהושע בן לוי לא קאי על דברי שמואל לפרש דבריו, דהא איהו קשיש מיניה הוה. ועיקר דבריו של ר' יהושע בן לוי נאמרו ביבמות פרק החולץ (מה, ב) גבי הלוקח עבד מן הנכרי וכו' מגלגל עמו שנים עשר חודש, ותלמודא קבעה הכא לפרושי מילתא דשמואל. וכן פירשתי במאמרי הראשון על ההעברות בתלמוד, בתרביץ שנה ג', עמ' 6 ואילך, פירושו של ר' אלעזר למאמר רב יוסף (שחי אחריו) בקידושין סב, ב, שאינו אלא העברה משבת גז, ב, ע"ש. [ועי' להלן, הערה 110].

27. יש להוסיף הסבר, ר' אלעזר תירץ 'בכותב לה דין ודברים' וכו' לפי שמפורש במשנה כתובות שם, ראש פ"ט שלשון זו מועילה, וקושיית הגמרא 'וכי כתב לה הכי מאי הוי' היא באמת על המשנה כמו שהקשו שם בכתובות. והעבירו את הקושיה והתירוצו מכתובות לגיטין.

וברוב ספרים ליתא לבעיא דמר בר רב אשי. אבל בפרק קמא דמנחות (יא, א) איתא (יש הבעיא) בכל הספרים, וכיון דמייתי לכולה מילתא דהתם הכא אגב גררא (שמביא כאן דרך אגב כל הסוגיה שבמנחות), נראה דגרסינן נמי לבעיא דמר בר רב אשי. וכן בזבחים קח, א: ושמא אגב דנקטי רבה וזעירי בסוף פירקין (קיא, ב) וכו' נקט נמי הכא²⁸. וכן יש לפרש כמה מקומות בירושלמי (עי' להלן בסוף הפרק).

כהעברה בלתי מוצדקת מציין הרב בעל העיטור בספרו 'מאה שערים' על הרי"ף בראש בבא מציעא (נדפס בתלמוד דפוס ראם, ווילנא) את הסוגיה שם ב, ב: ולחזי זוזי ממאן נקט וכו'. וזה לשונו: 'ושמיע לי ונחזי זוזי ממאן נקט הגהה היא בספרים ומסתברא גירסא דרבנן סבוראי מרישא דפרקין עד לימא מתני' וכו' (כלומר תוספת היא בספרים, ומסתבר שהיא של רבנן סבוראי, שכל הסוגיה מראש הפרק עד 'לימא מתניתין דלא כבן ננס' וכו' עם הקטע ולחזי זוזי ממאן נקט משל רבנן סבוראי היא). ולישנא ונחזי זוזי ממאן נקט לא שייך הכא, דהא מתניתין דשנים אוחזין לא מיירי בבעל המקח, והוה ליה למימר: נחזי למאן יהיב זוזי, ותו לישני ליה דליתא למוכר דלישייליה, אי נמי דלא נקט מתרווייהו (ועי' ש' בתוספות ד"ה ולחזי); אלא אגב שיטפא דקידושין (עד, א) כתיבי לה הכא²⁹.

אמנם יש שרש"י מוחק הנוסח שהיה לפניו בגמרא ואומר שמשובש הוא ולקוח מסוגיה אחרת, כגון בקידושין ס, א היתה הגירסה לפני רש"י: תתייבם ואין בכך כלום 'אחזקה דיבם מוקמינן לה'. ורש"י אומר (ד"ה ומשני): 'אחזקה דיבם מוקמינן לה' לא שייך למיתני הכא אלא ביבמות (לא, א) גבי מילתא אחריתי וכו'. וכן בזבחים מב, א (ד"ה ה"ג וכו' וד"ה אלא אמר רב אשי): 'וגירסה הכתובה בספרים וכו' לא שייך למיגרס הכא הכי וכו' ובמנחות (טז, א) הוא דגרסינן לה הכי וכו', וגירסא שבספרים וכו' במנחות איתא' וכו'. וכן תמורה ז, א: 'לא גרסינן ליה ושבתא הוא וכו', אבל במסכת יומא (סד, א) תנינן לה' וכו'.

על נוסח תמות כזה אומר רש"י בחולין עד, ב (ד"ה חלבו דמאי):

28. עי' עוד תוספות בבא קמא נו, ב ד"ה ואי בעית אימא. כתירוצם מתרצים הרמב"ן והרא"ש (בתוספותיו) קושיית התוספות בבבא מציעא צה, ב ד"ה ואי בעית אימא. ועוד בתוספות חולין לג, ב ד"ה ובאכילה: לא היה צריך כאן וכו' אלא אגב דנקטיה במסכת חגיגה (יה, ב) נקטיה הכא. ובתוספות גדה סב, א ד"ה כבירתא ומנחות סח, ב ד"ה בשיטת. ועי' גם בשיטה מקובצת לבבא קמא נא, א ד"ה לא משום ובאור זרוע ח"א, דף צט, עמ' ד.

29. אין כוונתו שבתוך הסוגיה שהעבירו מקידושין העבירו דרך אגב הקטע שאינו שייך לבבא מציעא, שהרי הקטע הועבר בפני עצמו מקידושין בלי קשר לאמור שם לפניו או לאחריו. — ועי' בהשלמותי למשנה בבא מציעא א/א, עמ' 418.

אף על פי שהוא בכל הספרים אמת הדבר שהוא שבוש, ולא יש חכם אשר יושיבנו על כנו וכו', אלא בפרק גיד הנשה (שם צב, ב) גרסינן לה לכולה כי הכא ואגב שיטפא דגירסא אישתבשו בה למיגרסה הכא, והכי גרסינן וכו'. כוונתו שלומדי הסוגיה בחולין דף עד זכרו את לשון הסוגיה הדומה לה בדף צב ולמדו אותה כאן כלשונה שם, ועל ידי כך הוסיפו דברים שאין מקומם כאן. על פי זה לא הועברה הסוגיה שבדף צב ונקבעה כאן בדף עד מ' בעלי התלמוד אלא מלומדיה שהשתבשו בה אגב מרוצת תלמודם והעבירו דברים שאינם שייכים לכאן. והרי זה דומה ל'אשגרת הלשון', שעל ידי אשגרת אומרים דברים שאינם נכונים³⁰.

בדומה לכך אומר ר' יצחק בן ר' מאיר, כמובא בתוספות כתובות כה, א (ד"ה וכו'): 'ר' יצחק ב"ר מאיר לא גריס לה וכו' ובפרק עשרה יוחסין (קידושין סט, ב) גרסינן לה, ואגב שיטפא דהתם שיבשו לכות בה כאן'. כלומר בכתובות היתה לפני הסופרים הסוגיה מקוצרת והעתיקה מן המקבילה בקידושין, ובמרוצת העתקתם נשתבשו להעתיקה כולה עם החלק שאין מקומו כאן (ועי' ש' בשיטה מקובצת שיש מיישבים את הגירסה). אכן בעלי התוספות אף מעירים שסוגיה הועברה כלשונה ממקום אחר בלי שינוי אף על פי שלשון זו אינה מתאימה לתוכן הסוגיה שבמקום שהועברה. בפסחים נא, א מסופר שאכל רבה בר בר חנה בבבל אותו חלב שנוהגים בו בני ארץ ישראל היתר, אבל בני בבל אוסרים אותו. ושואלים: הלא בכגון זה גותנים על ההולך ממקום למקום חומרי המקום שהלך לשם (משנה פסחים ד', א'). ולמה אכל רבה בר בר חנה החלב בבבל, שמחמירים בו בני בבל ואין אוכלים אותו? ומתוך אביי: הני מילי מבבל לבבל (ההולך מעיר בבבל לעיר אחרת בבבל) ומארץ ישראל לארץ ישראל, אי

30. ואציג כאן שתי הסוגיות זו מול זו ואקיף בדף עד את שהוסיפו, לדעת רש"י, על פי דף צב (ר' תם בתוספות ד"ה חלבו מיישב גירסתנו):

חולין עד, ב:

חולין צב, ב:

למעוטי חלבו וגידו. (חלבו דמאי? אילי-מא חלבו דשליל) [והא] מפלג פליגי דתניא גיד הנשה נוהג בשליל וחלבו אסור, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר אינו נוהג בשליל וחלבו מותר, ואמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא מחלוקת בבן תשעה חי והלך ר"מ לשיטתו ור' יהודה לשיטתו, ואלא חלבו דגיד הא מפלג פליגי בה דתניא יא גיד הנשה מחטט אחריו בכל מקום שהוא וחותר שמנו מעיקרו, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר גוממו עם השופי.

חלבו דמאי? אילי-מא חלבו דשליל) [והא] מפלג פליגי דתניא גיד הנשה נוהג בשליל וחלבו אסור, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר אינו נוהג בשליל וחלבו מותר, ואמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא מחלוקת בבן תשעה חי והלך ר"מ לשיטתו ור' יהודה לשיטתו (אלא חלבו דגיד, מפלג פליגי דתניא גיד הנשה מחטט אחריו בכל מקום שהוא וחותר שמנו מעיקרו, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר גוממו עם השופי).

גמי מבבל לארץ ישראל, אבל מארץ ישראל לבבל לא (ההולך מארץ ישראל לבבל אין נותנים עליו חומרי המקום שהלך לשם, היינו חומרי בני בבל) כיון דאנן כיפינן להו (שאנו בבבל כפופים להם, לבני ארץ ישראל) עבדינן כוותיהו (אנו עושים כמותם, כבני ארץ ישראל). הלשון תמוהה שהיה לו לומר: עבדי כוותיהו (עושים בני ארץ ישראל כמותם ואינם צריכים להחמיר ולעשות כמונו, היינו לנהוג כבני בבל)? כמו שהקשו בתוספות שם (ד"ה עבדינן)³¹. ותירצו: 'ומשום פרק קמא דחולין נקט הכי', היינו בחולין יח, ב שואלים אותה קושיה על ר' זירא שעלה מבבל לארץ ישראל ואכל שם מה שמותר לבני ארץ ישראל אבל בני בבל נוהגים בו איסור (ועי"ש בתוספות ד"ה יוסף), והרי נותנים על ההולך ממקום למקום חומרי המקום שיצא משם? ומתוך אביי אותו התירוק, שההולך מבבל לארץ ישראל 'כיון דאנן כיפינן להו עבדינן כוותיהו', היינו אנו בני בבל ההולכים לארץ ישראל נוהגים כמותם, כמו בני ארץ ישראל (ואין נותנים עלינו חומרי המקום שיצאנו משם). נמצא שתירוק אביי הועבר כלשונו מחולין לפסחים, אף על פי שכאן צ"ל 'עבדי כוותיהו'. — העברות כאלו אנו קוראים 'העברות שגרתיות', היינו העברות שהועברו כשיגרה ואין לשונן מתאימה למקום שהועברו³². ואביא עוד את דברי הרשב"א לשבת קכג, ב ד"ה איתיביה אביי, שם ובדף קכד, א שואל אביי אותה קושיה, אבל במקום הראשון אין הקושיה חזקה, ואומר הרשב"א: 'עיקר תיובתיה דאביי לקמן הוות וכו' ולא דוקא מותיב אביי לרבא הכא והתם; כל יומא לא פריך לה מינה, אלא דתלמודא הוא דמסדר להו לאקשוויי הכא והתם'.

על פי כלל גדול זה אפשר ליישב קשיים רבים בסוגיות התלמוד ונעיר כאן על אחדים מהם³³.

31. כן הלשון בתוספות הרשב"א (ירושלים תשט"ז) ובר"ן. ועי' דורות הראשונים ח"ב, עמ' 508, ומה שהעירותי עליו במאמרי בתרביץ שנה 2 (תרצ"ב), עמ' 12 (עמ' 11, הערה 4).

32. על 'האשגרות' נדון להלן, מעמ' 492 ואילך. ועי' עוד ברכות ז, ב: ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני, שקשה לפרשו (ועי"ש בגליון), והועבר בשיגרה ממגילה ו, ב, ואינו בכ"י מינכן, עי"ש בדקדוקי סופרים, עמ' 28 אות ז'.

33. עי' במאמרי שהזכרתי למעלה, הערה 31, שפירשתי שם (עמ' 3) על פיו הסוגיה בשבועות מב, א: 'ור' אליעזר בן יעקב לית ליה משיב אבידה פטור' וכו' שהעברה מכתובות יח, א וגיטין נא, ב (ועי' בריטב"א לשבועות שם והעירותי עליו במאמרי בתרביץ שנה ט', עמ' 174 הערה 14), ואף פירשתי (בעמוד 4) הסוגיה בקידושין ג, ב שהעברה מכתובות מו, ב (ועי' מה שמובא בשיטה מקובצת כתובות שם בשם תלמידי הרשב"א בקידושין). ועי' עוד להלן נספחים א וב.

בערובין לט, ב ואילך מסופר על צבי שנצוד ביום טוב ראשון של גליות ונשחט בבית ראש הגולה ביום שני ואכלו ממנו רב נחמן ורב חסדא. לפי שסברו ששתי קדושות הן (מספק, ואם יום הראשון חול הרי נצוד בחול, ואם יום הראשון קודש (=חג) הרי יום השני חול ומותר לאכול בחול. אבל רב ששת לא רצה לאכול ממנו, לפי שפוסק כר' יוסי ששני הימים קדושה אחת הם והנצוד בראשון אסור גם בשני. פגש רב ששת את רבה בר שמואל ושאלו אם שנה איוז ברייתא בעניין זה, והוא השיב לו: כן, שנית: 'מודה ר' יוסי בשני ימים טובים של גליות' (שהם שתי קדושות). אמר רב ששת לרבה בר שמואל: אם תמצא אותם (את רב נחמן ורב חסדא) אל תאמר להם כלום (על הברייתא ששנית, שלא יביישו את רב ששת שלא רצה לאכול). על כך אמר רב אשי: לי אמר אמימר שלא היה כלל המעשה בשני ימים טובים של גליות, אלא בצבי שהובא לבית ראש הגולה ביום טוב מחוץ לתחום ונשחט בו ביום ונחלקו רב נחמן ורב חסדא ורב ששת בבעיה אם הדין 'הבא בשביל ישראל זה' (ביום טוב מחוץ לתחום) מותר לישראל אחר' נוהג גם בבית ראש הגולה שמביאים שם מזון בשביל כל החכמים המתארחים בביתו. הגמרא שם (מ, א) שואלת: הרי פגש רב ששת את רבה בר שמואל וכו', ולפי אמימר לא היתה כלל שאלה בשתי קדושות? והיא מתרצת: 'לא היו דברים מעולם! נמצא שהסיפור על פגישת רב ששת ורבה בר שמואל ועל שיחתם אינו אמת! והיאך אפשר לחשוד בהם שבדו מלבם דברים שלא היו מעולם? ולשם מה? אבל סיפור כזה נמסר בערובין יא, ב בקשר למחלוקת אחרת בין רב נחמן לרב ששת: אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל אמר ליה תני מר מידי בצורת הפתח? אמר ליה: אין וכו'. אמר ליה: אי משכחת להו לא תימא להו לבי ריש גלותא ולא מידי. סיפור זה הועבר מכאן למעשה אחר שאירע בבית ראש הגולה³⁴, כתוצאה ממחלוקת רב נחמן ורב ששת³⁵, אבל באמת לא היו דברים מעולם.

34. גם בשבועות מה, ב מסופר שמגש רב ששת את רבה בר שמואל ושאלו אם שנה ברייתא בעניין שכיר, והוא השיב לו: 'כן וכו'. ושם נאמר שקרא רמי בר חמא על רב ששת את הכתוב (שמואל"א כ"א, י"ג): 'וישם דוד את הדברים האלה בלבבו. הכתוב מתאים יותר למעשה שאירע לרב ששת בבית ראש הגולה וקרא רמי בר חמא על (מעשה) רב ששת: 'וישם דוד (ראש הגולה מורע דוד) את הדברים האלה (של רב ששת) בלבבו. ועי' כתובות סב, ב: קרי עליה (על ר' אושעיא בנו של ר' חמא בר ביסא) רמי בר חמא: 'והחוט המשולש לא במהרה ינתק' וכו', ואותה הקריאה בכבא בתרא נט, א במאורע אחר. וקריאה של רמי בר חמא על רב ששת מוזכרת גם בבכורות נב, ב לפי הגירסה הנכונה בכ"י מינכן ובפירוש ר' גרשום ובשיטה מקובצת שם.

35. כנראה היתה ידועה להם גירסה אחרת בברייתא שהביא רב ששת בשם איסי,

כך יש להסביר גם את המעשה המסופר על רבא, ובסוף נאמר שלא היו דברים מעולם. בעבודה זרה כב, א נמסרה הוראת היתרו של רבא בשותפות של גוי וישראל בגינה, והגוי עובד בה בשבת וישראל בראשון בשבת. רבינא הקשה לרבא מברייטא שמפורש בה שאסור לעשות כן. ונאמר ש'איכסיף' (התבייש) רבא. רב גביהה מבייכתיל אמר שלא באיסור שבת היה המעשה אלא באיסור ערלה, ולפי זה לא הקשה רבינא לרבא מן הברייטא, אלא אדרבא הביא לו ממנה ראיה להוראתו, כלשון הגמרא: לסיועי סיעיה. ושואלת הגמרא: והא איכסיף (רבא)? ומיישבת: לא היו דברים מעולם. על פי האמור, אף כאן העברה מן המסופר בכמה מקומות (גיטין כט, ב; ועז, ב; בבא מציעא פא, ב; וצז, א) שהקשו לרבא על הוראתו ולא ידע להשיב ונתבייש, ובסוף נתגלה שכדין הורה. וכיון שבתחילה נמסר בבית המדרש שהקשה רבינא לרבא על הוראתו והוא לא ידע להשיב, הוסיפו ש'איכסיף'. אבל באמת לא הקשה לו כלל, ואם כן לא איכסיף רבא ולא היו דברים מעולם³⁶.

מאחר שראינו שאף בסיפורים דרכם היה להעבירם לעניינים אחרים נוכל לבאר לפי זה כמה סיפורים תמוהים, כגון בבבא קמא פ, א: אמר ליה רב אדא בר אהבה לרב הונא דידך מאי (מדוע אתה מגדל בהמה דקה)? אמר ליה דידן קא מינטרא להו חובה (חובה, שם אשתו של רב הונא, והיא שומרת את צאנו שלא יבערו את השדות). אמר ליה: חובה תקברינהו לבנה. כולו שני דרב אדא בר אהבה לא איקיים זרעא לרב הונא מחובה. הראשונים דחקו להוציא את המאמר מפשוטו (עי' ש בתוספות), לפי שקשה היה להם שקילל רב אדא בר אהבה לחינם את אשתו של רב הונא. אמנם לפי דברינו הועבר הסיפור לכאן מגזיר נו, ב. שם

שבמקום ז'כן היה ר' יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות' (שכבר התלבטו בה רבא ורב אשי שם) הנוסח 'מוודה' ר' יוסי בשני ימים טובים של גליות. — מכאן אף ראיה שהנוסח בודף יא, ב 'אי משכחת לה' וכו' נכון הוא. וכן הוא בפירוש ר"ח, ועל פיו הוא פסק הרי"ף שם, ועי' במלחמת. ולשון זו 'אי משכחת לה' וכו' נראה שהועברה לבבא קמא צח, ב שאמר כך רב חסדא לרבה בר שמואל, ואין שם טעם מסתבר למה אמר רב חסדא כן.

36. וכן צריכים לפרש במעשה אחר המסופר על קושיא שהקשו רבנן לרבא בבבא מציעא מט, א, ויהא מרבנן אמר לרבינא (שם ע"ב) 'לא היו דברים מעולם' שהועבר מסיפור הדומה לזה שהיה ידוע להם. ויש להעיר שבירושלמי אומרים פעמים האמוראים על המעשה המסופר: 'אנא ידע רישא וסיפא' כלומר אני יודע את כל המעשה מתחילתו ועד סופו (ולא היה כמו שמסופר כאן), שביעית פ"ו, סוף ה"ג (ר' יודא בן פזי); שבת פ"ו, ה"א; גיטין פ"ו, סוף ה"א; קידושין פ"ג, ה"ב (ר' חזקיה) וסוף גדרים (ר' חגי). — ועי' עוד להלן פ"ח, מעמ' 534 ואילך.

נאמר ששאל רב אדא בר אהבה את רב הונא (הסובר המקיף את פאת ראשו של קטן חייב): ודידך מאן מגלח להון? והשיב לו רב הונא: חובה. ואמר לו רב אדא בר אהבה תקברינן חובה לבניה (לפי שעושה איסור ומקיפה פאת ראשם של בניה). והסיום שם: כולו שני דרב אדא בר אהבה לא איקיים ליה זרעא לרב הונא.

וכן נפרש את הסיפורים הדומים בברכות ח. ב ובשבת כג. ב. בשבת מסופר: אשתו של רב יוסף סברה להקדים הדלקת גרות של שבת בעוד היום גדול ואמר לה 'ההוא סבא' ששנה (ברייטא): 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר'. כנגד זה מסופר בברכות שם ש'ההוא סבא' שנה אותה ברייתא לרב ביבי בר אבבי בענין קריאת הפרשיות שבתורה עם הציבור. שר' אמי אמר (שם בעמ' א): לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ורב ביבי בר אבבי רצה להקדימן ולסדרן לפני זמן קריאתן בציבור, ואמר לו ההוא סבא: תנינא 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר'. מוזר הוא שההוא סבא שנה אותה ברייתא לאשתו של רב יוסף ולרב ביבי בר אבבי. ועוד שההלכה להשלים הפרשיות עם הציבור מימרא של ר' אמי היא, ועליה בודאי לא נשנתה הברייתא³⁷. קרוב איפוא לשער שנשנתה הברייתא לענין גרות של שבת והסיפור בסבא הועבר משבת לברכות.

כיוצא בזה יש לפרש מה שמספרים על נוהגו של ריש לקיש בשעת דרשתו של ר' יוחנן. שואלים (שבועות מ. א; מה. ב; וחולין עה. ב) אם ריש לקיש חולק על ר' יוחנן בהלכה מסוימת שאמר ר' יצחק (או ר' אסי) בשמו של ר' יוחנן, ומביאים שני נוסחאות למה לא ידע ר' יצחק (ר' אסי) דעתו של ריש לקיש אם הוא מסכים לדברי ר' יוחנן אם חולק עליהם: איכא דאמרי מישאא הוה שהי ליה ושתיק ליה (יש אומרים 'כך היה דרכו של ריש לקיש כשהיה ר' יוחנן אומר דבר בבית המדרש היה שוהה מלהשיב עד שיגמר ר' יוחנן כל צרכו וכל טעם דבריו, ואחר כך היה חולק עליו. ובתוך כך יצא ר' יצחק (ר' אסי) מבית המדרש ולא שמע אם נחלק עליו, רש"י). איכא דאמרי מישאא הוה שתי³⁸ ליה (ריש לקיש היה שותה מים בבית המדרש כשאמר ר' יוחנן את דבריו) ושתיק ליה. קשה לומר שבכל שלושת המאמרים של ר' יוחנן שתה ריש לקיש מים או שהה קודם שחלק עליו ובינתיים יצאו ר' יצחק ור' אסי מבית

37. ועי' בהגהות הר"צ חיות לברכות שם.

38. השינוי בין הלשונות בא על ידי הדמיון החיצוני בין 'מישאא' לבין 'מישתא'. ואין כאן אלא שני נוסחאות, אחד קורא מישאא ואחד קורא מישתא. ועי' עוד כתובות קד, ב ונדרים עז, א: אישתיקן קא אמרת או אשקין (שתי) קאמרת וכו'.

המדרש. מסתבר יותר לומר שבמקום שהיו בספק אם ריש לקיש חלק על ר' יוחנן השתמשו בתשובה שניתנה פעם על שאלה כזו. הכפילות והסתירות בסיפורים כבר העסיקו את ראשוני המפרשים. בשבת טו, א (=עבודה זרה ח, ב) אמר רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל ב"ר יוסי שלח (ו) לו רבי, אמור לנו שנים ושלשה דברים שאמרת לנו משום אביך. שלח (להם) [לו] כך אמר אבא וכו'. מאמר זה מובא גם בפסחים קיח, ב; אבל שם שלח לו ר' ישמעאל ב"ר יוסי דברים אחרים. ואומר הרשב"ם: 'בהרבה מקומות (?) בש"ס מצינו ששלח לו רבי לר' ישמעאל ב"ר יוסי בחליו כן והדברים שהשיב לו כאן לא השיב לו פעם אחרת. ושם חללים הרבה חלה ר' ישמעאל ובכל פעם ופעם שלח לו רבי והוא (משיב) [השיב] לו. אי נמי כולן השיב בפעם אחת ובש"ס סידרן במסכתות כל אחת על מקומה' ³⁹.

לפי דרכנו נאמר אף בכגון זה ששני נוסחאות הם הבאים ממקורות

39. ע"י במאמרי שצינתי למעלה (הערה 26) עמ' 13—14. שם העירותי שאף התוספות בעבודה זרה סה, ב ד"ה איתיביה מפרשים כך, כדי לישב את התמיהה שקושיית רבה בר ליואי לרבא על פסקו הוא כבר הקשה לרבא על פסק הדומה לו, בפסחים מ, ב, וחזר בו רבא. ואומרים התוספות: 'צ"ל שאחר שני המעשים האלו הקשה לו, אך התלמוד קבע פירכא על שניהם, כי אין נכון לומר שטעה שתי פעמים, דבריהם מובאים בריטב"א שם. ועל פיהם תירץ אף קושייתו שהקשה בבבא מציעא צא, ב, וכן כתב שם ומובאים דבריו גם בשיטה מקובצת שם. וע"י מה שהבאתי בשמו למעלה, הערה 24. וע"י עוד תוספות עבודה זרה סג, ב, ד"ה ויתבי, וחולין נג, א, ד"ה יש. כיוצא בזה מתרצת הגמרא בכתובות פב, א על קושיית רב ששם שאם שאלו הבעיה הראשונה למה שאלו השניה, שהרי קל וחומר היא? ומשיבה הגמרא שני מעשים הו' (רש"י: 'ומי ששאל זו לא שאל זו. ולא שמע האחרון את הראשונה שלא נשאלו יחד בבית המדרש לגירסא בעלמא, אלא על פי מעשים שאירעו נשאלו'). ובדרך התוספות גפרש שתחילה שאלו הבעיה השניה, ואחר כך הבעיה הראשונה. וע"י ברשב"א לבבא מציעא כא, א (דף מו ד"ה קב). — כן הבאתי במאמרי שם דברי הר"ש בפרה י', א' שהעיר על הסיפור בתוספתא שם (פ"י נט', ג'), ששאל ר' יהושע את ר' ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודין מ"ן וכו' שמצינו 'כי האי גונא בפרק אין מעמידין וכו' (משנה בעבודה זרה ב', ה', בבבלי כט, ב). ושם בפעם אחת שאלו וכו' על שתיהן, דאי שני מעשים הו', כיוון דהשיב לו בפעם ראשונה דחברו מוכיח עליו לא היה טועה בפעם שניה. אבל בתוס' ר' אלחנן עבודה זרה לו, ב (עמ' 88) מובא בשם רבו: 'ואין נראה לי שבפעם אחת אמר הך דהכא והאי דהתם, אלא שבאחרונה אמר לו היאך אתה רגיל לקרות כי טובים דודין וכו'. ובאמת מתרצת הגמרא תירוצן כזה על קושיית בגיטין עז, ב (ע"ש ברש"י ד"ה והא אמרה רבא), אבל כאן הרי בין במשנה ובין בתוספתא נשנה שאמר לו היאך אתה קורא וכו'. נמצא שאף לפי תירוצו צריכים לומר שבמקום אחד הועברה לשון זו ממקום השני, כדברינו למעלה. וע"י בהערות הבאות.

שונים⁴⁰, והרי זה דומה למה שאמרו: אנן אהא מתנינן לה, או: איכא דמתנו לה אהא (עי' למעלה מעמ' 459 ואילך), שנתהו הנוסחאות על ידי העברה⁴¹.

כיוצא בזה נפרש בברייתא (תוספתא סוטה י"ג, ג'—ד': ירושלמי שם פ"ט, ה"ג; בבלי שם מח, ב): מעשה שנכנסו חכמים לבית גוריו ביריחו ושמעו בת קול אומרת יש כאן אדם שראוי לרוח הקודש וכו' ונתנו עיניהם בהלל הזקן, וכשמת אמרו עליו (הספידוהו): הי עניו הי חסיד תלמידו של עזרא. שוב פעם אחת היו יושבים ביבנה וכו' ונתנו עיניהם בשמואל הקטן, וכשמת אמרו עליו (הספידוהו): הי עניו הי חסיד תלמידו של הלל. שני הסיפורים הם שני נוסחאות של סיפור אחד שהועבר מהלל על שמואל הקטן⁴². ויש עוד נוסח אחר בשם ר' יהושע בן לוי בירושלמי,

40. בספרי מחקרים בעריכת המשנה (בגרמנית) עמ' 57 ואילך הוכחתי שאף במשנה נמצאים סיפורים שנראים כאילו מדובר בהם בשני מעשים שהיו ובאמת אינם אלא שני נוסחאות ממעשה אחד. כגון כתובות ח', א': אמר ר' יהודה אמרו לפני ר' גמליאל וכו', אמר ר' חנינא בן עקיבא וכו' (בברייתא בבבלי שם עה, ב ובתוספתא ח', א' אמר ר' חנינא בן עקיבא לא כך השיב ר' גמליאל לחכמים אלא כך השיב וכו') ועוד.

41. ועי' כעין זה גיטין פו, ב ובבא קמא כא, א: שלח ליה ר' אבא בר זבדא למרי בר מר בעי מיניה מרב הונא וכו' אדהכי נח נפשיה דרב הונא (בינתיים נפטר רב הונא), אמר ליה רבה בר רב הונא 'הכי אמר אבא מרי משמיה דרב' וכו' (ולא כדברי הלוי בדורות הראשונים ח"ב, סוף עמוד 269). המעשה בבבא קמא כא, א מובא שם צו, א בלי הסיום 'אדהכי נח נפשיה דרב הונא א"ל רבה ב"ר הונא' וכו', אלא נאמר סתם 'ושלחו ליה' (בכ"י מינכן: 'וא"ל', בשני כ"י אחרים: 'שלח ליה'). ובגיטין פו נוסף: ורבתינו הבקיאין בדבר הלכה משום רבינו (רב) אמרו וכו', איכא דאמרי וחבירינו הבקיאין בדבר הלכה ותלמידי רבינו משום רבינו אמרו וכו'. — רש"ם לפי שיטתו אף מפרש בבבא בתרא נא, ב, ד"ה מיתבי וכו': 'ההיא קשיא דלעיל, ולשתי המימרות נקשית בבית המדרש'. כאן פשוט יותר לומר ששני נוסחאות הם שבאו ממקורות שונים. ועי' נוסחאות כאלו בבבא בתרא פו, א ובמקבילה חולין קי, א: בביצה כא, א ובחולין קכד, ב (ובדקדוקי סופרים שם אות פ'—ק').

42. ועי' בשבת יט, א: אמרו עליו על ר' יוסי הכהן ואמרי לה (יש אומרים) על ר' יוסי החסיד וכו', אבל בפ"י ר' חננאל שם הגירסה: אמרו על יוסף הכהן החסיד. ובספר העתים, עמ' 12 (ומובא גם בדקדוקי סופרים, עמ' 31 אות ל'): ואיכא נוסחי דמסיים בהו הכי תשלום הברייתא: אמרו עליו על יוסי הכהן החסיד. — ועי' עוד הלשון בתלמוד 'אנן משמיה דר' פלוני מתנינן לה' (שבת קמה, א; חולין פב, א ובכורות לו, א). פסחים נג, ב: רב אחא מתני לה וכו', כר' שמעון (במקום 'ר' יוסי'); יבמות מז, ב: אמר רבה עובדא הוה בי ר' חייא בר' ורב יוסף מתני ר' אושעיא בר' ורב ספרא מתני ר' אושעיא בר' חייא וכו', בבא מציעא כד, ב: ר' אמי אשכח וכו' אתא לקמיה דר' אסי ואמרי לה לקמיה דר' יוחנן ואמרי לה בי מדרשא (ועי' שם בדקדוקי סופרים) וכו', ר' יצחק נפתא אשכח וכו' אתא לקמיה

סוף סוטה (ועיי"ש בפני משה). וכן הוא במקומות אחרים⁴³.

יתר על כן: מוצאים שינויי נוסחאות בסיפורים שבתלמוד שיסודם בבעיה אם שני סיפורים לפנינו או שני נוסחאות של סיפור אחד. בשבועות לד, ב מסופר: והוא דאמר ליה לחבריה מנה מניתי לך בצד עמוד זה, אמר ליה לא עברתי בצד עמוד זה. אתו תרי סהדי אסהידו ביה דהשתין

דרי יוחנן ואמרי לה בי מדרשא. וקודם לכן מסופר שם: רבא הוה שקיל ואזיל בתריה דרב נחמן בשוקא דגלדאי, ואמרי לה בשוקא דרבנן, וכן בחולין מח, א וב: אמר רבא כי הוה מסגינן בתריה דרב נחמן בשוקא דגלדאי ואמרי לה בשוקא דרבנן. ונמצא גם שאמרו: לא כך היה מעשה אלא וכו' (יומא עח, א; עבודה זרה לה, ב).

ובירושלמי ברכות פ"א, ה"ה נאמר: מעשה באחד (שליח ציבור) ששחה (שכרע בברכת מודים) יותר מדאי והעבירו רבי. ר' אמי אמר: ר' יוחנן הוה מעביר, א"ל ר' חייא בר אבא לא היה מעביר אלא גער. ובברכות פ"ב, ה"ח: דלמא (מעשה) ר' חייא בר אבא וחבורתיה, ואית דמרין ר' יוסי ב"ר חלפתא וחבורתיה, ואית דמרין ר' עקיבה וחבורתיה הו' יתבין וכו'. דמאי פ"ג, ה"ב: ר"ש בר כהנא הוה מסמין לר' לעזר וכו', ר' חגי הוה מסמין לר' זעירא וכו' לא ר' זעירא כשר וכו' (התלמוד אינו מפרש אלא המעשה בר' זעירא, ולא בר' לעזר, משמע שלא ידע המפרש שאף ר' לעזר עשה כך). וכן מפורש במעשה המסופר על רב בירושלמי ערובין פ"א, ה"ד: רב אול לחד אתר, חמא חד מבוי שריתיה בליחיא (שהתירוהו בלחי) וכו'. (ד) ר' חנינא לא אמר כן, אלא רב אול לחד אתר, חמא חד מבוי שניטל קורתו וכו'. בבבלי ערובין טו, סוף ע"א מסופר המעשה בנוסח שלישי. על פי זה מובן מה שסיפרו בירושלמי ברכות פ"ב, ה"ז: ר' אמי הוה ליה עובדא ושאל לר' חייא בר אבא וכו'. ר' אמי הוה ליה עובדא ושאל לריש לקיש וכו'. א"ל דילמא תרי עובדין אינון, אנן אמרין ליה על דר' חייא בר אבא, ואתון אמרין ליה על דריש לקיש. ומשמע שרצו לומר שעובדא אחת היא בשני נוסחאות, לנוסח אחד שאל את ר' חייא בר אבא ולנוסח אחר שאל את ריש לקיש. וכן בסוטה פ"ד, ה"ג: ר' יעקב בר אחא אמר: עקיבה שאל את ר"ש בן לקיש והורי ליה וכו', ר' ירמיה [אמר]: עקיבה שאל לר' חנינא והורי ליה, מה, תרי עובדין הוון, חד בשם ר' חנינא וחד בשם רשב"ל. ועיי' ירושלמי יומא פ"ה, ה"א: ר' יצחק בר נחמן סלק גביה ר' יהושע בן לוי וכו', ר' שמואל בר נחמן (תענית פ"א, ה"ו: ר' יהושע בר נחמן) סלק גבי ר' יהושע בן לוי וכו' (ועיי' בבלי שם עח, ראש ע"ב). כלאים סוף פ"ב: אמר ר' יוסי ר' גמליאל בר' נפק לשוקא וכו'. אמר ר' יונה ר' הלל ביר' וולס נפק לשוקא וכו'.
43. עיי' הברייתא בברכות סב, א (ובירושלמי שם פ"ט, ה"ה): אמר ר' עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע וכו'. בן עזאי אומד פעם אחת נכנסתי אחר ר' עקיבא וכו' (ועיי' הדיון ברש"ש). יומא לה, א (ובירושלמי שם סוף פ"ג): בית גרמו וכו' בית אבטינס וכו'. שם מז, א: אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית וכו' ושוב אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית וכו'. כתובות קה, ב המעשה בר' ישמעאל בר' יוסי ור' ישמעאל בן אלישע (ועיי' מכות כד, א). קידושין פא, א, המעשה בר' מאיר ובר' עקיבא שהתלוצצו בעוברי עברה. סנהדרין פא, א ומכות כז, א (ועיי' בדקדוקי סופרים): כשהיה ר' גמליאל מגיע למקרא הזה

מים בצד עמוד זה. אמר ריש לקיש הוחזק כפרן. מתקיף לה רב נחמן וכו' מי קאמר 'מעולם'? 'בעסק זה' קאמר ליה. איכא דאמרי ההוא דאמר ליה לחבריה מנה מניתי לך בצד עמוד זה, אמר ליה לא עברתי בצד עמוד זה מעולם. נפקו ביה סהדי דהשתין מים בצד עמוד זה, אמר רב נחמן הוחזק כפרן וכו'. בכמה כתבי יד ודפוסים אין המלים 'איכא דאמרי', כלומר אין כאן שני נוסחאות של סיפור אחד, אלא שני סיפורים⁴⁴. פעמים אפשר עוד לגלות במקורות היאך נתגלגלה העברה מסוג זה. בקידושין פא. ב מובאת ברייתא: 'אישה הפרם וה' יסלח לה' (במדבר ל', י"ג) במה הכתוב מדבר? באשה שנדרה בגזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים. ר' עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי אמר: ומה מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. כיוצא בדבר אתה אומר: (הוא לא) 'ולא' ידע ואשם ונשא עונו' (ויקרא ה', י"ז) כשהיה ר' עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה מי שנתכוון לאכול שומן ועלה בידו חלב אמרה תורה הוא לא ידע ואשם ונשא עונו, מי שנתכוון לאכול חלב ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה. כאן מסופר שבכה ר' עקיבא בקריאת שני פסוקים הללו. אבל הברייתא מובאת גם

היה בוכה וכו' א"ל ר' עקיבא וכו'. עבודה זרה י, ב ושם נסמן: בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת וכו'. וכן הסיפור בר' אבהו ור' יוחנן בכתובות סב, א (ר' אבהו הוה קאי בי בני וכו' ר' יוחנן וכו'. ועי' ירושלמי ביצה פ"א, ה"ז, ובבלי ברכות ס, א: ר' אבהו על לבי בני וכו'). שני הסיפורים על פנישת רב הונא ורב חסדא עם גניבא (גיטין לא, ב, וסב, א, ועי' במהר"ם שיף). ועי' עוד בבא מציעא פג, ב: 'ואפילו הכי לא מיתבא דעתיה' (של ר' אלעזר בר' שמעון) וכן שם סד, ראש ע"ב: 'ואפילו הכי לא סמך ר' אלעזר בר' שמעון אדעתיה. בבא מציעא פד, א: איקלע רבי לאתריה דר' אלעזר בר' שמעון וכו', איקלע רבי לאתריה דר' טרפון וכו'. המעשה המסופר בעבודה זרה סא, סוף ע"ב: ההוא כרכא דהוה יתיב ביה חמרא דישאל, אישתכח נכרי דהוה קאי ביני דני, אמר רבא אם נתפס עליו כגנב חמרא שרי, ואי לא אסור, ובעבודה זרה ע, א: ההוא אושפיזא דהוה יתיב ביה חמרא דישאל אישתכח נכרי דהוה יתיב בי דני, אמר רבא אם נתפס וכו', בכי מינכן שבדקדוקי סופרים חסר מעשה זה (ועי' בדקדוקי סופרים אות צ'), והוא גם דומה למעשה המסופר אחר כך: ההוא ביתא דהוה יתיב ביה חמרא [דישראל] אישתכח נכרי דהוה קאים בי דני, אמר רבא אי אית ליה לאישתמוסי חמרא אסור, ואי לא חמרא שרי, והוא חסר בכמה נוסחאות ובכ"י ניר"ורק (עי' ע"ש, עמ' 118 ועמ' 123).
44. בדקדוקי סופרים (עמ' 68 אות ה') כתוב: 'וכן הוא ישר דתרי מעשיות היו, לדעתי לא כן היא: לא היה אלא מעשה אחד, והסיפור השני הוא נוסח אחר ונתהוה מן הסיפור הראשון, עי' מש"כ בנספח ב', הערה 8.

בנוזיר כג. א ובה מסופר על בכיית ר' עקיבא בכתוב 'אשה הפרם' בלבד, אבל בלימוד הכתוב 'ולא ידע ואשם' לא הוזכר שמו של ר' עקיבא ולא בכייתו.⁴⁵ הלשון שם: כיוצא בדבר אתה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר וכו'.⁴⁶ בתוספתא נוזיר ג', י"ד נמצא רק החלק הראשון של הברייתא אבל לא נסמך לכתוב אשה הפרם וגו' אלא להלכה (ועי' משנה שם ד', ג'): האשה שנדרה בנוזיר הפר לה בעלה והיא לא ידעה וכו'. ונשנה: 'וכשהיה ר' עקיבא מגיע לדבר הזה היה בוכה ואמר (בדפוסים: היה אומר): אם מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר', וכו'. אף בירושלמי שם פ"ד, ה"ג (דף נג, ראש טור ב) לא מובא אלא החלק הראשון, ולנכון הוא נסמך לכתוב: 'כתיב וה' יסלח לה מגיד שטעונה סליחה, כשהיה ר' יעקב (צ"ל עקיבה) מגיע לפסוק זה היה אומר מי שנתכוון וכו'. בספרי מטות סוף פיסקא קנ"ד נשנה העניין לכתוב 'וה' יסלח לה' (פרק ל', פסוק י"ג. וכן שם סוף פיסקא קנ"ג, לפרק ל' פסוק ט') ולא הוזכר ר' עקיבא כלל. מכאן אנו למדים שלדברי ר' עקיבא ובכייתו המסופרים לכתוב אחד נסמך

45. אף בכ"י מינכן בקידושין לא הוזכרו, והנוסח שם: כיוצא בדבר אתה אומר והוא לא ידע ואשם ונשא עונו במה הכתוב מדבר במי שנתכוון לאכול שומן ועלה בידו חלב אמרה תורה והוא לא ידע ואשם, מי שנתכוון לאכול חלב ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה. — בספרא ויקרא, חובה פרשה י"ב ז'—ח' מובא עניין זה בשם ר' יוסי הגלילי: הרי הכתוב ענש את מי שאינו יודע, אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע, על אחת כמה וכמה שיענוש למי שיודע, ולימוד אחר מובא שם בשם ר' עקיבא. במדרש הגדול שם (עמ' 101) מובא: אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי כשהיה מגיע לפסוק הזה היה בוכה ואומר ומה במקום שהתורה מעידה לו 'ולא ידע' אף על פי כן נאמר בו ואשם ונשא עונו, המתכוין לחטוא על אחת כמה וכמה. ועי' סנהדרין סה, ב: וכשהיה ר' עקיבא מגיע למקרא זה היה בוכה וכו' (בכ"י שבדקדוקי סופרים: בוכה ואומר. בספרי שופטים פי' קע"ג: כשהיה ר' אליעזר מגיע לפסוק זה היה אומר וכו') ולמעלה הערה 43.

46. יש עוד הפרש בנוסח הברייתא שבקידושין ובנוזיר. בנוזיר נוסף כאן: כגון חתיכה ספק של שומן ספק של חלב אמר קרא ונשא עונו, מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר כגון שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן [אמר קרא] ונשא עונו, המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. על דבר זה ידו הדווים. והגמרא אומרת שצריכים שתי הדוגמות של התנא הראשון ושל איסי בן יהודה (עי"ש ובפירוש הרא"ש). אבל בקידושין אין הדוגמה בדברי התנא הראשון 'כגון חתיכה ספק' וכו' ולא בדברי איסי בן יהודה 'כגון שתי חתיכות' וכו' ואין איסי אומר אלא 'על דבר זה ידו כל הדווים'.

לימוד דומה לכתוב אחר: 'כיוצא בדבר אתה אומר' וכו', והוסיפו אחר כך שאף כאן בכה ר' עקיבא.

מאחר שביררנו דרך ההעברות בתלמוד נוכל מעתה לומר שאף הלשונות הקבועות והפתגמים המצויים בפי אמוראים מסויימים לא תמיד יצאו מפיהם, אלא שהשתמשו בבית המדרש במטבע הלשון שטבעו האמוראים הללו ומסרו התוכן והצורה כאחד בשמם. פעמים הדבר מוכרע ממקומו. כגון זבחים טו, א: הוליו כהן (את הדם למזבח) והחזירו וחזר והוליו זר, אמר רב שימי בר אשי לדברי המכשיר (בהוליו זר והחזירו וחזר והוליו כהן), פסול (כאן, משום שהולכים אחר האחרון), לדברי הפוסל (שם), מכשיר (כאן, שהולכים אחר הראשון). רבא אמר אף לדברי הפוסל, פסול וכו'. וקשה לומר שמוסיף רבא על דברי רב שימי בר אשי תלמידו. אמנם לשון זה מצוי בפי רבא, שכן לדברי רב חסדא שאמר 'לדברי המתיר, אסור, לדברי האוסר, מותר' (ערובין ח, ב) הוא מוסיף שם 'לדברי האוסר גמי אסור' (בנו"א שבדקדוקי סופרים: אף לדברי האוסר, אסור) וכן הוא מוסיף לדברי ר' אמי שאמר 'לדברי האוסר, מתיר, לדברי המתיר, אוסר' (חולין עה, א): 'לדברי המתיר גמי מותר' והשתמשו בלשונו והעבירוהו גם לזבחים⁴⁷.

אף תירוצו של רבא בסוכה לו, א מוכיח זאת. במשנה שם (לד, ב) נשנה: אתרוג הכושי פסול. התלמוד שואל: והתניא כושי כשר, דומה לכושי פסול? אמר אביי כי תנן גמי מתניתין דומה לכושי תנן. רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו⁴⁸. הדוחק שבתירוצו של רבא, שיש הבדל באתרוג הכושי בין בני בבל לבני ארץ ישראל — גלוי. ונראה שתירוצו של רבא הועבר מביצה יד, ב. שם (בעמ' א) מתרץ אביי הסתירה שבין הברייתות כעין תירוצו בסוכה ('כי תניא גמי מתניתא מכתשת גדולה תניא')⁴⁹.

47. אבל בשבת מד, א שאמר ר' זירא 'לדברי המתיר, אסור, לדברי האוסר, מותר' לא נוסף עליו מאמר רבא, לפי שדברי ר' זירא אינם קיימים לפי המסקנא.

48. רש"י מפרש 'כושי' שבא מארץ כוש, והמשנה מתכוונת לבני ארץ ישראל שרחוקים מארץ כוש ואינם רגילים בכושים, לפיכך הכושי פסול, אבל הברייתא מתכוונת לבני בבל שקרובים לכוש ורגילים בהם, לפיכך הבא מארץ כוש כשר, אבל דומה 'לכושי' שגדל בבבל דומה לכושי, נדמה הוא ופסול. אבל הרי"ף (ועי' פי' ר' חננאל) ועוד, מפרשים 'כושי' שחור מעט, פסול לבני ארץ ישראל וכשר לבני בבל, אבל הדומה לאדם כושי, שהוא שחור הרבה פסול אף לבני בבל.

49. בכמה מקומות מובא תירוצו כזה בשם אביי, עי' שבת קיא, א (: אמר אביי כי תנן גמי מתניתין מגמע ופולט תנן); ראש השנה כז, א; בבא מציעא נב, ב; עבודה זרה סה, א. בכל המקומות האלו (חוץ מבראש השנה) חולק עליו רבא. על פי זה נוכל לקבוע שהגירסה בדקדוקי סופרים למגילה כט, א (עמ' 150): 'אמר אביי כי תנן גמי מתניתין תולש ומאכיל תנן, נכונה היא. בערובין כג, ב

ורבא אמר שם כנגד תירוצו של אביי 'לא קשיא הא לן והא להו' (עי' פירוש ברש"י וברמב"ם הלכות יום טוב פ"ג, ה"ג)⁵⁰.

מעתה קרוב לומר שהרבה מן הלשונות והפתגמים החוזרים ובאים בתלמוד לא בפירוש נאמרו אלא מכללא, כגון:

ר' אבא בר אבא בר אבא אמר: (ר' אמי) דעבד לגרמיה (לעצמו, לדעתו ואין מודים לו) הוא דעבד, דהכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן (ברכות מז, א; תענית יד, ב; מועד קטן כה, ב)⁵¹.
ר' אבהו מגדף בה (שבת סב, ב; קידושין עא, ב; סנהדרין ג, ב; זבחים יב, א)⁵².

אביי. אמר אביי וכו' שתי לשונות משמע (גיטין לב, א; עב, א; נדרים טז, א. ועי' עוד נדרים ל, ב; נא, ב; אמר ליה רב פפא לאביי וכו', אלא וכו' משמע הכי ומשמע הכי; ותמורה כו, ב; אמר אביי וכו' משכחת לה לישנא דאיתפוס ולישנא דאחולי וכו'). אביי השיב לרמאים שרצו לרמות אותו: 'כבר קדמוך רבנך שעל ידי לימודיהם יכולים אנו להיזהר מפני רמאותכם (שבת יט, א; חולין קה, א. אף בבבא בתרא קסז, א אמר אביי כך, אבל שם הוא עצמו [עי"ש וכתובות כא, א] לימד היאך לנהוג —

אומר תירוצו כזה רב ביבי בר אביי, בערובין צו, ב מתרץ כך רב יוסף, ואביי חולק עליו, ובבבא בתרא ה, א אומר כך ר' אסי בשם ר' יוחנן, בדרך זו (אבל לא בלשון זו) מתרץ אביי סתירה בסנהדרין מב, א: אמר אביי 'תרגומה' אאם אין ממש בדבריו [וכזה בשם רב פפא שם מג, א]. ועי' גם תירוצו אביי ברכות נט, א (כרוך ותני); שבת קכח, ב (סיפא אתאן לתרגולת); בחולין מא, ב ובכתובות כג, ב. וכן מתרץ אביי יגיד עליו רעו [איוב סוף פל"ו ובמשמע: אחד נלמד מחברו, וכך משתמש ר' ינאי בפסוק זה בירושלמי תרומות פ"י, ה"ב] תנא וכו' והוא הדין ל' וכו', ורבא חולק עליו. יבמות לא, ב; בבא מציעא לא, א; בבא בתרא יט, א ועבודה זרה עו, א. וכן דרכו של אביי להשוות העניינים וכששואלים אם דבר אחד דומה לחבירו הוא סובר 'היא היא', היינו שניהם שווים [וכן אומר ריש לקיש בנדה נט, ב]. אבל רבא חולק עליו. שבת יא, ב; גיטין פד, א; בבא בתרא יב, ב ומא, ב. וכן היא גירסת הראשונים בקידושין סו, א, עי"ש ברי"ף ובר"ן ובתוספות ד"ה אמר אביי, ועוד. על שאר לשונות אביי עי' להלן בסמוך.

50. על לשונות אחרות של רבא עי' להלן, עמ' 490.

51. בשבת לה, ב אומר ר' אמי: ר' תדאי דעבד לגרמיה הוא דעבד ואינו אלא אשגרה, לפי שלא 'עבד' אלא אמר, כמו שהעיר הרש"ש. ובכ"י אוקספורד (בדקווקי סופרים, עמ' 78 אות ד) הגירסה: דאמר לגרמיה הוא דאמר.

52. הוא מגדף בדברי ר' יוחנן, ונוסף: אלא אמר ר' אבהו וכו'. וכן הגירסה בפירוש ר' חננאל ובכ"י גיזיווק ובאור זרוע ח"ד (עמ' 51) בעבודה זרה לה, א: מגדף בה ר' אבהו (לפנינו: ר' ירמיה). ועי' תוספות כתובות ב, ב ד"ה פשיט. ונמצא גם מגדף בה ר' חנינא בעבודה זרה מג, א.

ולא קדמו 'רבנן' ולימדו). — לייט עלה אביי (ברכות כט. א; שבת קכ. ב; תענית כט. ב) ואיתימא רב אחא בר יעקב; מועד קטן יב. ב; קידושין לג. ב). בפסחים קד. א ובקידושין עא. ב נמצא: לייט (עלה) אביי ואיתימא רב יוסף אהא דרב⁵³. — אמר אביי נקטינן⁵⁴ (ברכות מה. ב; ערובין נח. ב; ביצה יז. ב; תענית י. א; מועד קטן יב. א; יג. א; כתובות סה. ב; קג. א; קיא. א; נדרים מא. א; נזיר נא. ב; סוטה לח. א; גיטין לב. ב; מת. ב; נו. ב; נט. ב; קידושין לג. א; מכות יא. ב; חולין נג. א; ערכין יא. ב; תמורה כב. ב; נדה לו. א).

א ב י י ו ר ב י ו ס ף . רב יוסף אמר בשם רב יהודה אמר שמואל הלכה כ... ושאל אותו אביי: 'הלכה מכלל דפליגי'? (משמע שחולקים על פלוני, אלא שהלכה כמותו). השיב לו רב יוסף: מאי נפקא לך מינה? ואמר לו אביי: 'גמרא גמור זמורתא תהא' [משל שוטים הוא וכו'] ואמר לתלמיד שוטה: למוד הן אמת הן שיבוש ויהא לך לזמר ושיר. רש"י ביצה כד. א. ועי' בערוך השלם ערך גמר ב; (שבת קו. ב; קיג. א; עבודה זרה לב. ב). שאלת אביי לרב יוסף 'הלכה מכלל דפליגי' נמצאת גם בשבת נו. ב. (וכן הוא שואל את עולא בסנהדרין לב. ב). הדיון בין רב יוסף לאביי 'מאי נפקא לך מינה' ו'גמרא גמור' וכו' גם בערובין ס. א (עי' ש בדקדוקי סופרים).

ר' א י ל ע א אומר לר' חנינא (חנינא) שבא לדחות את דבריו: רחמנא ליצילן מהאי דעתא ור' חנינא משיב לו: אדרבא, רחמנא ליצילן מדעתא דידך (שבת פד. ב; כתובות מה. ב; ובבא קמא סה. ב).

ר' א ל ע ז ר . כדי ליישב סתירות במשנה או בברייתא אומר ר' אלעזר: תברא (שבר), מי ששנה זו לא שנה זו (כלומר שני תנאים חולקים שנו אותה הלכה. שבת צב. ב; כתובות עה. ב; בבא קמא מח. ב; בבא מציעא פב. ב; חולין טז. א; כריתות כד. ב; ביבמות קח. ב) ואמר תחילה תשובה זו רב יהודה אמר שמואל אבל אחר כך נאמרה בשם ר' אלעזר, ועי' ש בתוספות ד"ה אמר. גם ר' זירא [בבא קמא מז. ב] ור' יוחנן [בבא קמא מ. ב] ור' ירמיה [יבמות יג. א] ורב יהודה אמר שמואל [ועי' למעלה] ואיתימא ר' יהושע בן לוי [פסחים לו. ב] אומרים כך. ועל פי רוב דוחה רבא תירוצו זה). — ר' אלעזר אמר פעמיים לר' יאשיה שבדורו: לא

53. בקידושין שואלת הגמרא שהיה צריך לומר שם: לייט אדרב ואדשמואל. ונמצא גם: ר' יהושע בן לוי לייט (ברכות יג. ב.) ורב חסדא לייט (ברכות טו. א.).

54. מסורת היא בדינו. בערובין ה. א: והאמר רב נחמן נקטינן, מפרש רש"י מסורת מאבותינו, מנהג מרביתינו. אבל לא בכל מקום אפשר לפרש 'מנהג', עי' למשל גיטין נו. ב. בתמורה כב. ב: אמר רב פפא גמרינן. ונמצא גם: אמר רב פפא נקטינן (שבת קנא. ב.).

תיתיב אכרעיך (אל תשב על רגליך, אלא תעמוד) עד דאמרת לי להא שמעתתא, או: דמפרשת לי להא מילתא (עד שאמרת [שפירשת] לי דבר זה). קידושין לו, ב (=סוטה יט, א) ומנחות עא, א (ועי"ש בדקדוקי סופרים) ⁵⁵.

ר' זירא אמר פעמיים (סוכה יב, א וראש השנה יג, א): הא מילתא הוה בידן ואתא ר' ירמיה (חגיגה=חנניה) ושדא ביה גרגא. בשתי הפעמים היה בידו של ר' זירא פירושו של הכתוב (דברים ט"ז, י"ג): באספך מגרנך ומיקבך, ובאו ר' ירמיה ור' חגיגה והקשו על הפירוש, ובאמת קושיה אחת סותרת את הקושיה השניה (ועי' בתוספות סוכה שם). — לר' ירמיה שמפקפק בשיעורים שנתנו חכמים אמר ר' זירא פעמיים (ראש השנה יג, א וסוטה טז, ב): לאו אמינא לך לא תפיק נפשך לבר מהילכתא (לא תוציא עצמך לחוץ מן ההלכה, כלומר לא תפקפק בשיעורים שקבעו חכמים), עי' למעלה פרק ו' ערך ר' ירמיה ובנספח לשם.

רב חסדא אמר על המאמרים שאמרו לפניו בשם ר' יוחנן שביסודם הכלל שעל ידי מעשה שעושים בדבר, הקדושה או הטומאה או ההיתר שבו הלכו להם: מאן ציית לך ולר' יוחנן רבך וכו'. כך הוא אומר לרב אחא בר אויא בפסחים לג, ב: מאן ציית לך ולר' יוחנן רבך, וכי טומאה שבהן להיכן הלכה, ולרבה ולעולא בשבועות י, ב ובמעילה יב, א ⁵⁶: מאן ציית לך וכו', וכי קדושה שבהן להיכן הלכה ⁵⁷, ולרבה בנדרים גט, א: מאן ציית וכו' היתר שבהן להיכן הלך. — רב חסדא אמר: הא מילתא מגברא רבה שמיע לי — ומנו ר' אמי (יבמות כא, ב), או: ומנו ר' שילא (כתובות עה, א). ועי' מאמר רב יהודה: גמירו מינאי הא מילתא דמגברא רבה שמיע לי ולא ידענא אי מרב אי משמואל (עבודה זרה טז, ב). וכן אמר רב חסדא על רב (סוכה לג, א; לה, ב ובכורות מה, א): דבר זה רבנו הגדול אמרו, המקום יהיה בעזרו.

⁵⁵. וכן אומר רב המנונא לר' זירא (זבחים קה, ב), רב יוסף לרבא (ערוכין נד, א = נדרים נה, א), לוי לשמואל (מנחות לה, ב), שמואל לרב מתנה (מכות ג, ב) ולאבוה בר איחי (נויר כד, ב).

⁵⁶. בשבועות שם ישב רבה ואמר את ה'שמעתא' שאמר עולא בשם ר' יוחנן, שמעתא זו בהרבה נאמרה (בזבחים ו, ב ובמנחות עט, ב) על ידי רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן. שמעתא אחרת הדומה לה ביסודה ישב עולא ואמר בשם ר' יוחנן במעילה שם, ורב חסדא אמר לו: מאן שמע לך ולר' יוחנן רבך וכי קדושה וכו'. בכ"י מינכן הגירסה גם במעילה יתיב רבה וכו', במקום עולא. וכן מובאת גירסה זו בשם 'גליון' בשיטה מקובצת שם, ונאמר שלפי זה צריכים למחוק תיבת 'רבך'!

⁵⁷. ועי' ירושלמי קידושין פ"ג, ה"א: ר' אבהו בשם ר' יוחנן הרי זו עולה שלשים יום וכו' לאחר שלשים יום יוצאת לחולין מאיליה, וגם מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בבבלי תמורה ט, א.

ר' יוחנן אמר לר' אבהו ששנה לפניו ברייתא: פוק תני לברא (צא למד אותה בחוץ, לפי שאינה נכונה), שבת קו, א; הוא דחה את הברייתא מדעת עצמו⁵⁸, וכן דחה בלשון זו ברייתא ששנה לפניו 'תנא' בבית המדרש (ביצה יב, א ואילך; יומא מג, ב). ביומא שם מסר ר' יוחנן עצמו ההלכה שבברייתא בשם ר' שמעון בן יהוצדק, והגמרא שם אומרת: ר' יוחנן לא לתנא בלבד אינו שומע, אלא אפילו לרבו (ר' שמעון בן יהוצדק) אינו שומע. וכן דחה ר' יוחנן בלשון זו ברייתות ששנה לפניו ר' זכאי (ערובין ט, א; יבמות עז, ב וסנהדרין סב, א). ביבמות ובסנהדרין הביא רב שמואל בר יהודה מארץ ישראל נוסח אחר מן הברייתא ששנה ר' זכאי ומן הדיחוי של ר' יוחנן. ופעמים אין טעמו של ר' יוחנן ברור⁵⁹. כנראה לא השתמש ר' יוחנן תמיד בלשון 'פוק תני לברא'⁶⁰. — במקום שיש סתירה בין דברי התנאים, שבמקום אחד נשנה שסוברים כך ובמקום אחר נשנה שסוברים להיפך, נמסר כמה פעמים בשם ר' יוחנן (ברכות יז, ב [=פסחים נה, א]; מט, ב; ערובין צט, א; ביצה ג, א; ט, ב; יבמות קד, א וחולין קכח, א): 'מוחלפת השיטה', כלומר דבריהם מוחלפים, יש סתירה ביניהם⁶¹. וכזה בירושלמי תרומות סוף פ"ב; ערובין פ"ב, ה"ד,

58. בירושלמי פסחים פ"ו, סוף ה"א חולקים בהלכה שבברייתא ר' יוחנן ובר קפרא.

59. ע"י ערובין ט, א; תוספות שבת קו, א וסנהדרין סג, א.

60. ביבמות לא נמצאת לשון זו אלא בנוסחו של רב שמואל בר יהודה, אבל בנוסח הסתמי אמר ר' יוחנן לר' זכאי: אני שונה וכו' ואת אמרת וכו', כמו שאמר

ר' יוחנן לריש לקיש שם קו, א. בירושלמי שבת פ"ו, ה"א ובמקבילות, וביבמות פ"ה, ה"ג אמר ר' יוחנן לר' זכאי: בבליא עברת בידך תלתא נהרין ואיתבדת.

61. רש"י בערובין צט, א מפרש: החליף ר' יהודה שיטתו ויצא הימנה. וכן הוא מפרש בחולין קכח, א: כאן החליף ר' מאיר שיטתו (וכן משמע בסוגיה שם: לדברי רבי מוחלפת השיטה), אבל בביצה ג, א הוא אומר: מוחלפת השיטה, שיטת המשנה וכו' ואיפוך דר' יהודה לרבנן (וע"ש בתוספות), וכן בביצה ט, ב: כאן הוחלפה שיטתן וצריך להפוך דבריהם, וכן מפרש שם ר' חננאל (י, א): מוחלפת השיטה כלומר הפוך דברי בית שמאי לבית הלל ודברי בית הלל לבית שמאי, וכיוצא בו הוא מפרש שם ג, א ובערובין צט, א ובפסחים נה, א (וע"ש ברש"י). וכן מפרשים רוב הראשונים (וע"י בתוספות ביצה ט, ב ד"ה אמר ובחידושי הרא"ה שם ובמאור ובמלחמת השם לר"י שם, סי' תתנ"ה). אבל הרשב"א בחידושי לביצה י, א מביא בשם יש מרבתינו הצרפתים שפירשו מוחלפת השיטה דב"ה ודאי החליפו שיטתם כאן להקל בתריסי' וכו', וכן מביא הרא"ש שם פ"א סי' ט' בשם ה"ר יוסף. וכן אומר הראב"ן בביצה פ"א (דפוס פראג, דף עו, ראש ע"ג): דהכי אמר ר' יוחנן מוחלפת השיטה בלא איפוך. הרשב"א שם מעיר על פירוש הצרפתים: ואם היתה סוגיתנו סובלת הפירוש הזה היה פסק הרי"ף ז"ל כתיקונו, וגם הרב בעל העיטור ז"ל (תחילת הלכות יום טוב) העמיד דברי הרב (ר"י אלפסי) בענין זה. אלא שאין הפירוש מחזור, הוא וכו', ועוד שאין זה כשאר מוחלפת השיטה שלמעלה ולא כשאר שיש

(דף כ, ב): 'אמר ר' יוחנן מחלפה שיטתיה דר' יודה' (ור' אלעזר אמר אינה מוחלפת)⁶². ומסתבר שלא בכל מקום אמר ר' יוחנן מפורש כך, אלא שהעבירו פתגמו 'מכללא' למקומות שונים. על פי זה מובן שבביצה י, א מתברר בסוף הסוגיה לפי הגירסה שלפנינו (ועי' בדקדוקי סופרים שם, עמ' 16 אות א' ובבית הבחירה למאירי, עמ' 59) שאין כלל סתירה בין השיטות ואין מקום לתירוץ 'מוחלפת השיטה'. — התירוץ 'מוחלפת השיטה' אף נאמר בשם רב בכתובות כד, א ובקידושין סד, ב (ועי' בהערה

בתלמוד'. אמנם כבר העירותי בספרי מחקרים בעריכת המשנה, עמ' 80, הערה 1 על הירושלמי נדרים פ"ח, ה"ב (= קידושין פ"ג, ה"ט) שהקשה ר' אלעזר לר' יוחנן: 'מחלפה שיטתיה דר' יוסי' (דר' מאיר: דעת ר' יוסי ור' מאיר במשנה נדרים שם הפוכה מדעתם במשנה קידושין ג', ט'), והשיב לו ר' יוחנן: לית היא מחלפה, אלא מתניתא היא מחלפה' (צריכים להפוך את לשון מחלוקתם של ר' מאיר ור' יוסי במשנה נדרים). משמע שהלשון 'מוחלפת השיטה' אינו כולל לדעת ר' יוחנן ההיפוך והתיקון בלשון אלא משמעו שיש כאן סתירה, כדרך שאמר ר' אלעזר (עי' למעלה): תברא, מי ששנה זו לא שנה זו, וכמו שפירשתי בספרי שם, שהסתירה באה על ידי חילוף המקורות, מקור אחד שנה כך ומקור אחד שנה להיפך. אבל בבבלי קידושין סד, ב נאמר על הסתירה במחלוקת ר' מאיר ור' יוסי בשם רב 'מוחלפת השיטה', ומובאת ברייתא שבה דברי ר"מ ור' יוסי מוחלפים (הפוכים, כמו בתני דבי רב בירושלמי), מכאן שלפי הבבלי הביטוי 'מוחלפת השיטה' כולל פעמים גם משמעות ההפיכה, שצריכים להתחילף ולהפוך את השיטה (כדרך שאמר רב נחמן בשבת קמג, א: אנו אין לנו אלא ב"ש כר' יהודה ובי"ה כר"ש). ויש להעיר שהנוסח בבבלי בדברי האמוראים החולקים על ר' יוחנן הוא 'לא תחליף' (ברכות יז, ב [בדקדוקי סופרים 'לא תיפוך', וכן בפסחים נה, א] ערובין צט, א), וכן 'לא תיפוך' (ברכות מט, ב [בדקדוקי סופרים: 'לא תחליף' = פסחים מט, ב] גם בדקדוקי סופרים), ביצה ג, ב: יבמות קד, א; כתובות כד, א).

62. ועי' בפאה פ"ה, סוף ה"ב בלשון קושיה: ר' אבהו בשם ר' יוחנן מחלפא שיטתיה דר' אליעזר וכו', יבמות סוף פ"א: ר' יוחנן בעי מחלפא שיטתיה דר' יודה, יבמות פ"ב, ה"ב (דף יב, ד): ר' יוחנן בעי מחלפא שיטתיה דר' אליעזר תמן הוא אמר הימנית מעכבת (בנגעים יד, ט ר' אליעזר אומר שבוהן רגלו הימנית של מצורע מעכבת, ואם נתן את הדם על בוהן רגלו השמאלית לא יצא) והבא הוא אמר אין הימנית מעכבת (שאם חלצה ברגל של שמאל חליצתה כשרה, בסוף מובאת בירושלמי ברייתא שמפורש בה שלומד ר' אליעזר גזירה שווה 'רגלו, רגלו', רגל של חליצה מרגל של מצורע, נמצא שאף בחליצה פוסל ר' אליעזר רגל של שמאל, שלא כמשנתנו. לפיכך אומר הירושלמי ששני תנאים חולקים אליבא דר' אליעזר. וכן אומר רב יצחק בר יוסף בשם ר' יוחנן בבבלי שם קד, א: מוחלפת השיטה [ודאי], אבל רבא כמו סתם הבבלי שם אינם יודעים הברייתא שלומד ר' אליעזר רגל רגל ממצורע. לפיכך הוא אומר שגזירה שווה רגל רגל אינה מופנה ואין ר' אליעזר לומד אותה ואין השיטה מוחלפת, ע"ש). ועי' עוד ירושלמי פאה פ"ז, ה"ד (דף כ, ב): אמר ר' יוחנן גראית מוחלפת שיטתו של ר' יהודה.

61. — בשני מקומות (גיטין עח, ב וחולין מה, א) מסופר ש'רבנן' אמרו לפני ר' יוחנן בשם ר' יונתן (שעלה מבבל לארץ ישראל) שפירש ופסק כמותו, ואמר ר' יוחנן: ידעין חברין בבלאי לפרושי כי האי טעמא⁶³. — כשאמר ריש לקיש דבר שהיה נראה פשוט בעיני ר' יוחנן ואין צורך לאמרו, אמר לו: הא (זו) אפילו תינקות של בית רבן יודעין אותו (ברכות ה, א; גיטין כט, א וחולין פא, ב).

ר' יוסף. במקום שמקשים על סתירה בהלכה, משיב רב יוסף: 'תנאי שקלת מעלמא' (כבר הלכו כל התנאים, ואינך מוצא תנאים שנחלקו בכך כדי שתוכל לתרץ שהלכה זו במחלוקת התנאים שנויה)? 'תנאי היא' וכו'. שבת נג, ב, ובמקומות המצוינים בגליון שם. ואם נמצאת במשנה סתירה בין הרישא לסיפא משיב רב יוסף: 'רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי' (המשנה משל רבי והוא סתם אותה על פי שיטת תנאים חולקים) ראש השנה ז, ב ובמקומות המסומנים בגליון⁶⁴. — רב יוסף רגיל לומר: 'מריה דאברהם'⁶⁵! תלי תניא בדלא תניא' (הוא תולה דבר השנוי בדבר שאינו שנוי) שבת כב, א; כתובות ב, א; בבא בתרא קלד, ב. בכתובות ובבבא בתרא אמר רב יוסף מאמר בשם רב יהודה אמר שמואל ותמה עליו שתלה תניא בדלא תניא, לפיכך תיקן את המאמר והוסיף בו דברים. אבל בכתובות שניהם נשנו ואי אפשר לומר שתולה שנוי באינו שנוי, כמו שמקשה הגמרא שם. והיא מתרצת: 'תלי תניא דמפרש טעמא'⁶⁶ בדלתניא דלא מפרש טעמא'. ונראה שמבנה הסוגיה כלשונה הועבר מבבא בתרא לכתובות. — בזמן שיש ספק במסורת ולא ידעו שומעיה היאך נאמרה, אמר רב יוסף: 'נחזי אנן' (נראה אנחנו לפתור את הספק), יומא מא, ב; גיטין לג, ב; מד, ב. בבבא מציעא ה, ב מסר רב יוסף בשם רב יהודה ששמע שני דברים משמואל ואינו יודע באיזה מהם אמר שקונה ובאיזה מהם שאינו קונה ושואמר רב יהודה 'נחזי אנן'. אביי שאלו: הרי לעתים קרובות אמרת לנו על כך 'נחזי אנן' בשמך, ולא בשם רב יהודה? והשיב לו רב יוסף שבאמת אמר רב יהודה כך, ולא הוא, ויש אומרים (איכא דאמרי) שבאמת אמר רב יוסף נחזי אנן, עיי"ש; וכן מסתבר⁶⁷. — רב יוסף עצמו אמר פעמים: 'היינו דשמענא ליה לר' פלוני

63. ועי' פסחים פט, ב וזבחים ל, ב: אמר עולא ואיתימא ר' אושעיא: אפשר ידעין חברין בבלאי.

64. ועי' לשון רב יוסף ביבמות מה, א: רבי היא וכו', וכן הוא אומר שם: מאן הכל מודים (בדברי ר' יוחנן) — רבי.

65. בביטוי 'מריה דאברהם' הוא משתמש גם בערובין עה, ב.

66. שמפורש הטעם במשנה שם (א, א): שפעמיים בשבת וכו' היה משכים לבית דין. ועי' מה שכתבתי בהשלמותי למשנה שם.

67. הביטוי 'נחזי אנן' נמסר גם בשם רב אשי (בבא קמא נא, ב), רב חסדא (ברכות

דאמר וכו' ולא ידענא מאי אמר' (ערובין עה, א; יבמות עז, ב; פ, א; ועי' גם שבת כח, ב). בנדרים מא, א מסופר: רב יוסף חלש (חלה) ואיעקר ליה למודיה (שכח את תלמודו) אהדריה אביי קמיה (החזירו אביי לפניו), והעירה הגמרא: היינו דבכל דוכתא אמרינן (בגליון שם נרשמים המקומות): אמר רב יוסף לא שמיע לי הדא שמעתא, אמר ליה אביי את אמריתא ניהלן, ומהא מתניתא אמריתא ניהלן.

רב מתנה. פעמיים נאמר על מאמרי רב מתנה בשם שמואל: 'איכא דאמרי אמר רב מתנה בדידי הוה עובדא ואמר לי שמואל' וכו'. ערובין ו, ב וסוכה יא, ב (עי' ש בדקדוקי סופרים, עמ' 28 אות ק) ⁶⁸.

רב נחמן. אמר לרב הונא: 'גנבא גנובי למה לך' (למה לך להסתיר דבריך שלא יבינו את כוונתם האמיתית), יבמות צא, א; כתובות יט, א ובבא בתרא קלג, א. כבר העירותי ⁶⁹ שלשונו זה של רב נחמן בכתובות אינו אלא העברה מפתגמו במקומות האחרים ואינו מתאים למהלך הסוגיה שם.

רב נחמן בר יצחק. מובאים ממנו שלשה שינויים דומים שהוא 'מתני' בשלשה עניינים: יבמות יא, ב: אמר ר' חייא בר אבא, ר' יוחנן בעי המחזיר גרושתו משניסת, צרתה מהו (לייבום)? אמר ליה ר' אמי ותיבעי לך היא (הגרושה) גופה [מהי לייבום? אמר ליה] היא גופה לא קמיבעיא לי דאמרינן קל וחומר וכו'. רב נחמן בר יצחק מתני הכי: אמר ר' חייא בר אבא, בעי ר' יוחנן המחזיר גרושתו משניסת מהו? אמר ליה ר' אמי ותיבעי לך צרתה, צרתה לא קמיבעיא לי דלא אליה קל וחומר למידחי צרה, אלא כי קמיבעיא לי היא גופה מאי וכו'. חולין יב, ב ואילך: אמר ר' חייא בר אבא, בעי ר' יוחנן קטן יש לו מחשבה או אין לו מחשבה? אמר ליה ר' אמי ותיבעי ליה (בכ"ר: לך) מעשה וכו'. אמר ליה וכו'. רב נחמן בר יצחק מתני הכי: אמר ר' חייא בר אבא, בעי ר' יוחנן קטן יש לו מעשה או אין לו מעשה? אמר ליה ר' אמי ותיבעי ליה (לך) מחשבה וכו'. זבחים פה, ב: אמר ר' חייא בר אבא, בעי ר' יוחנן אימורי קדשים קלים שהעלה (שהעלם, שהעלן) לפני זריקת דמן (דמים) ירדו או לא ירדו? א"ל ר' אמי ותיבעי לך מעילה. א"ל מעילה לא קמיבעיא לי וכו'. רב נחמן בר יצחק מתני הכי: אמר ר' חייא בר אבא בעי ר' יוחנן אימורי קדשים קלים שהעלן לפני זריקת

כו, א), ר' ירמיה (סוכה יב, א וקידושין נג, ב), רב נחמן (ברכות מט, ב), רבא (ערובין מ, ב) ורבה (בכורות יז, א, עי"ש).

68. ועי' הגירסה בדקדוקי סופרים למועד קטן כו, א (עמ' 91 אות ה').

69. במאמרי שצינתי למעלה (הערה 26), עמוד 10.

דמן (דמים) יש בהם מעילה או לא? א"ל ר' אמי ותיבעי לך ירידה וכו'. רב עמרם. אמר: 'הא מילתא אמר לן רב ששת, ואנהרינהו לעינין ממתניתין' (דבר זה אמר לנו רב ששת והאיר את עינינו [בראיה] ממשנתנו) יבמות נו, א; נח, א; סוטה ו, א; בבא בתרא נג, ב (ממתניתא). רב פפא. אמר בחילוקי דעות שיש לעשות כדברי שניהם. ברכות נט, א ובמקומות המצויינים בגליון שם: הלכך נימרינהו לתרווייהו (לכולהו), ועוד ברכות יא, ב (כגירסה בדקדוקי סופרים שם: אמר רב פפא הלכך לימרינהו לכולהו) וסוטה מ, א; שבת כ, א (רב אמר רוב עוביו, ואמרי לה רוב היקפו, אמר רב פפא הלכך בעינן רוב עוביו ובעינן רוב היקפו) וכן חולין עו, ב (אמר ר' יוחנן רוב עוביו, ואמרי לה רוב היקפו, אמר רב פפא הלכך בעינן רוב עוביו ובעינן רוב היקפו) וחולין סה, א (אמר רב רוב ארכו, ואמרי לה רוב היקפו, אמר רב פפא הלכך בעינן רוב ארכו ובעינן רוב היקפו); חולין מו, א (אמר רב פפא הלכך בעינן כזית וכו' ובעינן כזית וכו')⁷⁰.

רב פפי. אמר לרב ביבי בר אביו: משום דאתו (דאתיתו) ממולאי אמריתו מילי מוליתא. יבמות עה, ב—עו, א ושם נסמן והוסף ערובין כה, ב⁷¹.

רבא. אמר (שבת קיא, ב; קידושין מח, ב; בבא בתרא פח, א וסנהדרין ח, ב): 'אני וארי שבחבורה תרגימנא'. בקידושין ובסנהדרין ה'ארי שבחבורה' הוא ר' חייא בר אבין ותירגמו ממש (ביארו, כמו שנאמר: ומנו? ר' חייא בר אבין, הכא במאי עסקינן וכו'), וכן הוא ר'

70. ועי' במאמרי (שציינתי בהערה 69), עמ' 11, הערה 4. ונראה שלפי דרך זו יש לפרש גם מאמר רב פפא ביבמות עב, א: הלכך יומא דעיבא (יום המעונן) ויומא דשותא לא מהלינן ביה וכו'. 'יומא דשותא' הוא יום שמנשבת בו רוח מזרחית (כמו שמפורש בערוך ערך אסתגא) עזה הבאה מן המדבר ('חמסין') והוא מתיש את כוחם של בני אדם, לפיכך לא היה מר עוקבא יוצא 'ביומא דשותא' לבית הדין (ערובין סה, א) וכמו שמפרש שם ר' חננאל 'יום עבים', כלומר יום שהשמש מכוסה בו מחמת החול שבא מן המדבר (ולא כמו שהבין קהוט בערוך השלם ערך שת ג, עמ' 181: יום המעונן, והקשה עליו שביבמות הוזכרו יחד יומא דעיבא ויומא דשותא, הרי שניים הם), ולפי שנאמר ביבמות שם עא, סוף ע"ב ואילך שלא נימולו ישראל במדבר משום חולשת הדרך ויש אומרים משום שלא נשבה להם רוח צפונית (ולא זרחה חמה עליהם, רש"י) אמר רב פפא ששני הטעמים נכונים והלכך אין מלים ביום המעונן וביום שמנשבת בו רוח מזרחית (משום חולשה). ויש להעיר שכבר חשש אביו לשני הטעמים של האמוראים הקודמים, כמפורש בפסחים קטז, א: מאי מצוה (בחרוסת)? ר' לוי אומר זכר לתפוח, ור' יוחנן אומר זכר לטיט, אמר אביו הלכך צריך לקהוייה וכו' זכר לתפוח ואריך לסמוכיה זכר לטיט.

71. בבבא בתרא קלו, ב וקנא, א אמר כך רב הונא בריה דרב יהושע לרב ביבי.

חייא בר אבין בשבת שם, אבל אין זה ביאור אלא תירוץ לקושיא. ואילו בבבא בתרא הארי שכתבורה הוא ר' זירא, ונתנו ביאור ממש. וכן הגירסה בכ"י בערובין כו, ב: אמר רבא (לפנינו: רחבה) אנא ורב הונא בר חיננא תרגימנא (תירוץ לקושיא)⁷². — אחרי תירוץ אבוי מקשה רבא (פסחים יא, א; כתובות כד, א וג' טין מו, ב): 'דר' יהודה אדר' יהודה קשיא, דרבנן אדרבנן לא קשיא? והוא מתרץ גם הקושיא מחכמים על חכמים. בסוטה ח, א מקשה רבא קושייתו ומתרץ את תירוצו אחרי תירוץ רבה, ובבכורות לד, ב הוא מקשה אחרי תירוצם של רבה ורב יוסף: 'דר' אליעזר אדר' אליעזר קשיא, דרבנן אדרבנן לא קשיא? ומתרץ גם מחכמים על חכמים. על דרשת רב נחמן בר רב חסדא אמר רבא: האי בורכא (דברי בורות. כתובות סג, ב; שבועות יב, ב וחולין פח, ב). בכל המקומות האלו אמר לו רב נחמן בר יצחק: מאי בורכתי? אנא אמריתיה ניהליה ומשמיה ד... אמריתיה ניהליה⁷³.

ר ב ה. פעמיים מסופר שהקפיד רבה על אבא בר מרתא, שהוא אבא בר מניומי, ואמר: 'כמה לית ביה (לא הוה ביה) דעתא בהאי צורכא מרבנן' (מועד קטן כו, סוף עמ' ב⁷⁴; גיטין לו, ב).

ר מ י ב ר י ח ז ק א ל. בכמה מקומות (כתובות כא, א; ס, א; עו, ב) נאמר: 'כי אתא רמי בר יחזקאל אמר לא תציתנהו להני כללי דכייל יהודה אחי משמיה דשמואל הכי אמר שמואל' וכו'. כזה בחולין מד, א: כי אתא רמי בר יחזקאל אמר לא תציתו להו להני כללי דכייל יהודה אחי משמיה דר ב, הכי אמר רב וכו'. בכתובות כא, א אין המלים 'הכי אמר שמואל' וכו'. וכבר העירותי במאמרי⁷⁵, שבכתובות שם הועבר הפתגם מן המקומות האחרים.

ש מ ו א ל. אמר לר' חייא בר יוסף שמסר לו דברי רב: אי הכי אמר אבא (=רב) לא ידע במילי דשבתא (בטריפות) ולא כלום. שבת נג, א וחולין מה, ב. ועי' ירושלמי קידושין פ"א, ה"ו.
ר ב ש ש ת. רגיל לומר על מאמרי רב: 'כי גיים ושכיב רב אמר להאי

72. נמצא גם שבת קלו, א: אמר מר בריה דרבינא אנא ורב נחומי בר זכריה תרגימנא (תירוץ לקושיא), גזיר נ, ב: אמר ר' זירא אנא ומר בריה דרבינא תרגימנא הכא במאי עסקינן וכו', כריתות טו, א: אמר מר בריה דרבנא אנא ורב נחומי בר זכריה תרגימנא הכא במאי עסקינן וכו'.

73. ועי' עוד בפרק ר' ערך רבא השני, עמ' 448, הערה 470.

74. לפנינו הגירסה שם 'רבא', אבל בפירוש מסכת משקין לר"ש בן היותם, עמ' 125 ובמנהיג דפוס ברלין קיב, א וברייץ גיאת ח"ב, עמ' נט (בפעם הראשונה כתוב שם בטעות 'רבא') הגירסה הנכונה 'רבה'. וראיתי שכן גם מגיה הרש"ש.

75. שצינתי למעלה (הערה 26), עמוד 10—11.

שמעתתא' (יבמות כד, ב ובמקומות הרשומים בגליון שם והוסף: בבא קמא סו, ב) 76.
העברות אחרות של מאמרי אמוראים ושל סוגיות, נידונות בנספחים א'—ב'.

*

דומות קצת להעברות שביררנו למעלה הן ה'אשגרות' המצויות בספרות התלמודית, ורמזתי עליהן למעלה, עמ' 472. אשגרות-לשון הן בעיקרן ביטויים ומונחים שמשמשים בהם שלא בדיוק, אלא מתוך הרגל הלשון, כלומר לפי שרגילים בצירופי-לשון כאלו משתמשים בהם שלא לרצון אף במקומות שאינם מתאימים לענין. המקור למושג אשגרת-לשון 77 הוא מאמר רב חסדא בירושלמי (מגילה פ"ב, ה"ד ובמקבילות) למשנה שם 'הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן': אמר רב חסדא לית כאן חרש, אשגרת (השגרת) לשון היא, כלומר לפי שהביטוי 'חרש שוטה וקטן' שגור בפיו של התנא השתמש אף כאן בביטוי זה, ולא דוקא הוא, שלא התכוון התנא לומר שחרש דומה לשוטה וקטן ואינו כשר לקרוא את המגילה 78.

76. במאמרי לחקר התלמוד בתרביץ שנה ט', עמ' 171 (9) שיערתי שפתגמו ביבמות זא, א, אינו אלא העברה מן המקומות האחרים, ע"ש.

77. מאמר 'האשגרה בספרות התלמוד' פרסם ר' ש"צ מרגליות ב'הצופה לחכמת ישראל' שנה שביעית, עמ' 193 ואילך, וכן ציין כמה אשגרות, ואסף קצת מקומות שפירשו המפרשים כאשגרות, רז"ו רבינובין בספרו שערי תורת א"י (שיצא בשנת ת"ש), עמוד 4—7, ובקצת הרחבה בספרו שערי תורת בבל (שיצא בשנת תשכ"א), עמ' 256—259. אבל לפי הנדתי לא כל המובאות שלהם נופלות תחת המושג 'אשגרות', והם לא הבדילו בינן לבין 'העברות שגרותיות', היינו העברות שהועברו בשגרה כלשונן מלפניהן או ממקום אחר. אשגרות והעברות שגרותיות במשנה ציינתי בהשלמותי לנדה ה', ג', וע"י עוד בביאורי לקידושין ד', ג'; לכלים י', ב'; נגעים ח', ז'; לפרה ב', א', ה', ה'; טהרות ג', ד'; מכשירין ב', י"א ובהשלמותי לבבא קמא ב', ב'; לשבועות ד', ד'; לזבחים ד', ג'; לכלים י"ז, ט' (עמ' 526) ולסוף פרה (עמ' 567). וע"י במאירי לחולין ראש פ"ח שאומר (דף רו, א): ולא הוצרך להודיע בדגים וחגבים היתר העלאתן שהרי אף באכילה הותרו, אלא שדרך המשך הדברים אמרה, ולשון התוספות שם דף קג, ב ד"ה ואסור להעלות עם הגבינה על השולחן חוץ מבשר דגים וחגבים — האי חוץ לא איצטריך דאפילו לבשל שרי, אלא אנב רישא נקטיה. ולשון הרשב"א: והא דקתני ואסור להעלותן וכי חוץ מבשר דגים וחגבים לא איצטריכא ליה כלל דאפילו באכילה נמי שרי, כדקתני רישא, אלא סירכא נקטיה משום דתנא רישא חוץ מבשר דגים וחגבים וכדי נקטיה.

78. בבבלי סנהדרין נא, ב נאמר לפי פירוש ר' חננאל (שם בעמוד א, וע"י ביד רמה ובתוספות ד"ה סירכא) שר' אליעזר האומר 'את אביה בשריפה ואת חמיה בסקילה'

הרמב"ן בחידושו לבבא בתרא עז, א ד"ה ה"ג מביא מאמר רב חסדא שבירושלמי, ואומר 'שנמצאו אשגרות בתלמוד (הבבלי) למאות ולאלפים שבאו שלא בדקדוק', ומביא מפירוש רש"י בבבא קמא (יד, ב) למה שאמרו שם: עבדים ושטרות נמי נקנין בכסף ש'אשגרת לישן היא'⁷⁹. ומוסיף

התכוון לומר בת כהן שזינתה ברשות אביה (כשהיא ארוסה) וברשות חמיה (כשהיא נשואה), וצ"ל: את אביה בסקילה ואת חמיה בשריפה. וכשהוא אומר להיפך: את אביה בשריפה ואת חמיה בסקילה 'סירכא' (בעלמא) נקט', משום שהבא על בתו בשריפה והבא על כלתו בסקילה. לפי זה 'סירכא נקט' דומה לאשגרת' לשון (ועי' ברכות טז, א: סריכה נקט), שרגילים לומר: המזנה את (עם) אביה בשריפה, ואת (ועם) חמיה בסקילה. — בהליכות עולם, שער ג' פ"ב נאמר: פעמים שונה במשנה מילתא דלא צריכא בכדי, והוא לשון הגמרא בכמה דוכתי כדי נסבה, כלומר בחנם לקח[ה] משנתנו דבר זה, ושיטפא בעלמא אנב ריהטא. פ"ק דראש השנה (ה, א) אמר רב חסדא פסח בכדי נסבה, וכן בפרק אלו מציאות (בבא מציעא כז, ב) סימנים כדי נסבה, ודכוותיהו טובא. כיוצא בזה אומר מרגליות במאמרו הג"ל (הערה 77), עמ' 194, שרב חסדא המתיר בבבלי ראש השנה ה, א 'פסח כדי נסבה' התכוון לומר שפסח הנשנה בברייתא עם בכור ומעשר כאחד, נשנה באשגרה, לפי שכך התרגל לשנות פסח יחד עם בכור ומעשר (עי' משנה זבחים ה', ח'; מנחות ט', ו'—ז' ועוד. וכך אומר רבינוביץ בשערי תורת בבלי, עמ' 57, לראש השנה שם). מרגליות ממשיך: וכן אומר רב חסדא 'פסח כדי נסבה' בזבחים צט, ב. [אמנם זה אותו המאמר, שהועבר עם מאמרו של רב ששת והקושיה והתירוצו שעליו לזבחים שם, עי' להלן נספח ב', עמ' 643]. ועל פי תירוצו רב חסדא אמרו כמה פעמים בבבלי (עי' המקומות המצוינים בגליון שם): 'כדי נסבה'. [מכאן הדברים בפירושים וחידושים בירושלמי של גינצברג לירושלמי ברכות פ"ב, ה"ד, עמ' 313 ואילך. גינצברג עצמו מזכיר מאמרו של מרגליות במבואו שם לח"א, עמ' כב בהערה]. וכל זה אינו, לפי שבמקומות שאמרו בבבלי 'כדי נסבה' אין אשגרת' לשון כלל, כגון בבא מציעא כז, ב שאמרו על לשון המשנה 'מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנים ויש לה תובעין' וכו' תנא תובעין איצטריכא ליה, סימנין כדי נסבה. ואין הביטוי 'שיש לה סימנים' אשגרה, אלא הכוונה שהוא מיותר ושלא לצורך 'ולא איצטריכא ליה', כמו שמפרש רש"י שהוא אסמכתא בעלמא ואין לומדים סימנים מן המקרא (ועי"ש בתוספות כז, א, ד"ה מה, ובספר כריתות, לשון לימודים, ש"ב סי' כ"ד). וכן בסוטה יט, ב אין אשגרה, אלא הכוונה שמיותר הוא, כמו שאומר רש"י: שלא לצורך. וכן בזבחים צח, א (=חולין כב, א). לפיכך מניחה הגמרא בקידושין ה, ב שאין לתרץ: סיפא כדי נסבה בזמן שהיא סותרת את הרישא (רש"י: וכי אמרינן בכל דוכתא כדי נסבה מידי דלא איצטריך למיתנייה ותנייה בכדי, אבל סיפא דסתר לרישא לא תני תנא). ואם היתה הכוונה ב'כדי נסבה' ששנה התנא משנתו ברהיטת הלשון שלא בדיוק, וכי אפשר לומר על מי שהתבטא בלי כוונה שלא בדיוק שלא ישנה לשון שיש בה סתירה מינה ובה? ועי' עוד סוף הערה 77 ולהלן.

79. תיקנתי את הלשון המשובש ברמב"ן שם. לפנינו ברש"י לא כתוב אלא: שטרות דנקנים בכסף לא איתפרש היכא, ועי"ש בתוספות ד"ה עבדים. עבדים ושטרות נשנו כאחד במשנה בבא מציעא ד', ט'; שבועות ו', ה' ובכורות ח', ח'.

שכיוצא בה במסכת (תענית) [מגילה כו, א]: הואיל והעם מתפללין בו בתעניות ובמעמדות, ולא דוקא מעמדות (ועי"ש ברש"י ובתוספות כה, ב, ולהלן). ובפירקא קמא דמנחות (ו, א): ערלה וכלאי הכרם שלא היתה להם שעת הכושר, ולא דוקא כלאי הכרם, כדאיתא בחולין (קטז, א, ועי"ש בתוספות ד"ה והיתה). וכן בחולין (קכה, א): ותו קולית הנבלה וקולית השרץ אמאי מטמו, ולא דוקא שרץ וכו' אלא אשגרת לישן הוא ⁸⁰. אף הרשב"א בחידושיו למגילה שם אומר: ולא גרסינן במעמדות וכו', ולספרים דגרסי ליה אגב שטפיה נקטיה ⁸¹, כדאמרינן בעלמא (כגון משנה מכות ראש פרק ג', עי"ש בהשלמותי): גרושה וחלוצה לכהן הדיוט.

למקומות אלה יש להוסיף: בבא בתרא קלז, ב: 'אקנייה ניהליה לבנו קטן' שלפי פירוש רשב"ם (ד"ה אקנייה) אין צריכים להקנות לבנו קטן 'ואגב שטפא דכתב הכי בגמרא בשאר מקומות (עי' גיטין מ, א ובבא מציעא עב, א) כתבו נמי אף בכאן'; בבא קמא ה, א: 'האונס והמפתה והמוציא שם רע דממונא הוא' שמעירים התוספות שם 'מוציא שם רע לית ביה ממונא כלל וכו' אלא אגב אחריני נקטיה', ועוד. ר"ש מקינן בספר כריתות, לשון לימודים שער ג' סי' ק"ס אומר: פעמים נקט דבר בדבר שאינו עמו [שאין לכרכו עמו] מפני ששגור בפי אמורא לאומרו יחד, כי הא דפרקא קמא דבבא מציעא (טז, ב, ועי"ש בתוספות ד"ה בשטרי ובחידושי הר"ן שם סוף ד"ה איבעי ליה למכתב וכו' סירכא דלישנא נקט ואגב אחלטאטא אמר אדרכתא [ומובא גם בשיטה מקובצת]) מתניתין בשטרי חלטאטא ואדרכתא [ש]שגורים בפה לאומרם יחד.

כאשגרת-לשון מציין גם [רב האי] גאון בתשובות גאונים קדמונים, דף כו, ב, את גירסת הספרים בבבא קמא קיב, א: דאמר רב פפא וכו' היתה פרה שאולה לו וטבחה בשבת, פטור שאם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה, ואמר הגאון (שם ומובא באוצר הגאונים שם): 'ורחיט לשון מאי דתנן במתניתין לענין עדות (בבא קמא ז', ג'), והכא ה"כין היא מילתא לטעמ' דרב פפא אם אין טביחה אין גניבה, משום ששאולה היא אצלו', כלומר הלשון 'אם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה' היא אשגרה, לפי שכך לשון המשנה בענין עדות, אבל כאן צריך להיות 'שאם אין טביחה (שאין השואל חייב קנס ארבעה וחמשה על הטביחה) אין גניבה' ⁸² (אינו

⁸⁰. נבלה ושרץ נשנו כאחד במשנה חולין שם: מעילה ד', ד'; שבת י', ה'; ועוד.

⁸¹. תעניות ומעמדות נשנו כאחד בתענית ד', א'; ומגילה ג', ד'. על כגון זה אומרת הגמרא: אידי דתנא וכו' תנא נמי, כגון פסחים כא, א: אידי דתנא בהמה וחיה תנא נמי עופות. ועי' גם בהשלמותי לברכות ז', א'.

⁸². בדקדוקי סופרים שם אות פ' נאמר שבכ"ה הגירסה: 'שאם אין טביחה אין

חייב לשלם על גניבת הפרה בשבת, אף על פי שגנב אותה בטביחתה, לפי שחייב מיתה על הטביחה בשבת ואין מת ומשלם). אבל רש"י בבבא קמא שם מסביר את הלשון המשובש שבא על ידי העברות: שעיקר מאמרו של רב פפא נשנה בכתובות לד, ב אחרי מאמרו של רבה שאמר 'גנב וטבח בשבת פטור שאם אין גניבה' (שאינו חייב ממון על הגניבה לפי שאין מת ומשלם) אין טביחה ואין מכירה' והועבר לשון זה 'אגב שטפא' (באשגרה) למאמר רב פפא הסמוך לו, ומכתובות הועבר מאמרו כלשונו לבבא קמא⁸³. נמצא שכאן שתי העברות: העברה שגרתית בכתובות ממאמר רבה למאמר רב פפא⁸⁴ והעברת מאמרו של רב פפא מכתובות לבבא קמא.

אמנם פעמים נמצא בתלמוד מאמר שלא במקומו ויש שמוחקים אותו מטעם זה אבל אין צורך למחקו, לפי שלא בא באשגרת הלשון, אלא שדרך התלמוד כשמביא פסוק מן המקרא להוסיף לו הדרש הקשור לפסוק זה ושגור בבית המדרש, אף על פי שאין צורך בו לעצם העניין. וכבר העיר על כך הריטב"א. בקידושין נג, א מביא רבה את הכתוב (ישעיה א, י"ז): 'למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ' להוכיח ש'חמוץ' משמעו: עשק, גול. לפני רש"י היתה הגירסה 'אשרו חמוץ ולא אשרו חומץ', והוא אומר: ולא אשרו חומץ לא גרסינן הכא אלא בבבא קמא גבי מנין

גניבה' והוגה שם: שאם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה. — ועי' עוד תשובות הגאונים, הוצאת מיקצי נרדמים ירושלים תש"ב, סוף עמ' 70 ליבמות פד, ב.
83. רש"י מסיים: 'ותשובת רב האי גאון מסייעא לי'.
84. כיוצא בו מוחק רש"י ביומא כה, א הגירסה: והרי אברים ופדרים וכו', משום ש'אגב שיטפא דרהיטא דגירסא דלעיל (כו, ב) דלישנא קמא דר' זירא הדר וגרסיננהו בלישנא בתרא' וכו' (עי' ראש השנה לג, ב. אבל התוספות שם מקיימים את הגירסה). והריטב"א שם אומר: רש"י ד"ל לא גריס וכו', ומאן דגריס לה נקט לה בריהטא אגב פירכי דלעיל ולא דק בהו, ודכותה בתלמודא' (ועי' להלן בסמוך בשם הריטב"א בקידושין ובהערה 86). וכן אומר רש"י בעבודה זרה כה, א: ספר משנה תורה וספר שופטים לא גרסינן הכא, ואגב ריהטא דגירסא דלקמן ניקבעה (היא) [הכא]. ועי' בדקדוקי סופרים אות ל'. ועי' עוד רשב"ם בבא בתרא קב, ב: ובספרים כתוב וכו' ואומר אני ששיבוש הוא אלא משום דאמרן לעיל גבי מילתא דרב הונא בריה דרב יהושע (קא, ב) כדאמר רב שישא וכו' לכך טעו וכתבו גם בכאן אצל דברי רב שישא וכו' ושיבוש הוא. ויש להעיר שלשון רש"י לפנינו בפסחים צד, ב ד"ה דרך רחוקה: 'והאי דנקט (אביי) טמא משום דלעיל (צג, סוף ע"ב) אמרו להאי שינויא גבי טמא' וכו' אינו ברש"י כ"י (דקדוקי סופרים שם אות ב'), ובאמת אין אביי אלא מצטט דברי עולא 'דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא' ועל דינו כטמא (עי' פירוש ר"ח) וצריך לטהר את עצמו. הבאה (ציטוט) כזו גם בפסחים צה, ב (עי' ברש"י ד"ה נוטלין) וביומא טו, ב (עי' ברש"י ד"ה לא יהו) וית, ב (ברש"י ד"ה דרך).

שנוקקין לתובע תחילה⁸⁵. הריטב"א שם חולק עליו ואומר: 'הא דאמרינן אשירו חמוץ ואל תאשרו חומץ הכא לא מצרכינן להאי דרשא ומסתייען בקרא לחוד דכתיב אשירו חמוץ, אלא דהתם דרשינן ליה בבבא קמא גבי אין נוקקין אלא לתובע תחילה. ואגב שיטתא נקט ליה תלמודא הכא כי התם. ודכותה בתלמודא⁸⁶. ורש"י ז"ל מעביר עליו קולמוס דלא גרסינן ליה. ואין צורך'. לפי זה אין גם צורך למחוק את הגירסה במגילה ג, ב שמחקה בעלי התוספות שם ד"ה מלמד וכו' (ועיי' בדקדוקי סופרים אות ה): לא גרס ליה הכא דמאי שייך כאן. ובפרק הדר (ערובין סג, ב) גרסינן ליה⁸⁷. וכן אומר ר' בצלאל אשכנזי בשיטה מקובצת ובחים כח, ב, אות ד': כל זה שהביא רבא לא אצטריך לן, אלא מפרש הוא כל הפסוק.

בירושלמי העברות ואשגרות מרובות, ונמסר (יבמות פ"ה, ה"ו) שלמד רב יעקב בר אחא סוגיה שלמה לא למשנה שם אלא לדין 'בת ישראל שניסת לכהן'. וכן נאמר שם ביבמות פ"ג, ה"ג: מחלפא שיטתיה דר' שמעון: תמן הוא אמר (שם בהלכה י' אמר ר' שמעון) וכו' והכא הוא אמר וכו'. ומיישב ר' מתניה שאין כאן סתירה בין דברי ר' שמעון בהלכה ג' לדבריו בהלכה י', אלא בין הלכה י' לברייתא השנייה שם פ"ב, הלכה ב', וצריכים לפי זה לומר שהקושיה נמסרה למשנה י' ו'תמן' אין רמז למשנה י', אלא לברייתא בפרק ב'.

בייחוד בולטות העברות כאלו: סוגיה שלא נאמרה בעיקרה במקום

85. בדף מו, ב. ולפנינו שם אין הדרש של 'אשרו חמוץ ולא חומץ' אבל כך מפרש רש"י בסנהדרין לה, א (ועיי' בדקדוקי סופרים אות ט', ובתוספות בבא קמא שם סוף ד"ה שאין, ובמאירי שם, עמ' 143: 'שגדולי הרבנים [רש"י] הביאו דין זה [שנוקקים לתובע תחילה] על מה שאמרו ברביעי של סנהדרין אשרו חמוץ ולא חומץ'). וכן אומר רש"י ביומא לט, ב: ולא חומץ [ואל תאשרו חומץ] לא שייך הכא אלא וכו' שלמדנו מכאן שנוקקין לתובע תחילה. ואף בעל העיטור בח"א בירורין (דפוס לבוב, לא, ב, מהדורת ר' מאיר יונה, עמ' 4) אומר: גרסינן בפרק שור שנגח מנין שאין נוקקין אלא לתובע תחילה שגא' אשרו חמוץ ולא חומץ.

86. וכן אומר הריטב"א בתענית יב, ב: ודוכתא טובא בש"ס דנקיט מאי דלא צריך באשגרת לישן בעלמא כדכתב' בפ' בני העיר (מגילה כו, א). ועיי' דברי הריטב"א שהבאתי למעלה, הערה 84 ובריטב"א למכות כב, א, ד"ה וחדא משום הבערה. ועיי' עוד להלן, עמ' 500.

87. ועיי' עוד תוספות פסחים ב, א ד"ה וכורב יהודה. לפי זה יש לתרץ גם קושית הר"י בתוספות שבת עט, א ד"ה וקתני שהקשה שלא היה לתלמוד להביא פירוש של אביי לברייתא, שכן דרך התלמוד, כשמביא ברייתא מביא גם פירושה, כמו שכתבו גם התוספות במועד קטן ה, א ד"ה ולערב, וכן מפרש רש"י במנחות ט, ב ד"ה ואמר ר"א: לא איצטריך אלא אידי דתנא לעיל (ח, א) תנא הכא.

זה והועברה כל שונה דרך אגב ממקום אחר, כגון ברכות פ"ב, ה"ז על המשנה: 'אמרו לו תלמידיו (לר' גמליאל) לימדנו רבינו שאכל אסור לרחוק' סודרה סוגיה שלמה השנויה במועד קטן פ"ג ה"ה לברייתא שם השונה: אלו דברים שאכל אסור בהם כל שבעה, ברחיצה וכו', כמו שהעירו ר"א פולדא ובעל פני משה⁸⁸.

בפאה פ"ד, ה"ב כל הסוגיה 'ר' שמעון בן לקיש משום אבא כהן ברדלא אדם זוכה לחברו במציאה' וכו' הועברה מגיטין פ"ח, ה"ג עם החלק 'אמר ר' יוחנן זו בגיטין' וכו' שאינו שייך לפאה אלא לגיטין בלבד, כמו שהעירו המפרשים⁸⁹.

על דמאי פ"ה, ה"ג: ר"א בשם ר' הושעיא וכו', אומר בעל פני משה: לא שייכא הכא מידי, ובתרומות (פ"ד, ה"ב) גרסינן להא אמתניתין דהתם 'מי שהיו פירותיו במגורה' וכו' ואידי דקיימינן הכא בדין פועל שאינו מאמין לבעל הבית נקיט להא נמי הכא. הגר"א מוסיף כאן המשנה בתרומות: תמן תנינן וכו'. אבל הר"א פולדא (בתרומות שם, דף יב, א) סובר שעיקרו בדמאי והועבר לתרומות.

שביעית סוף פ"ה (ה"י). כל הסוגיה הועברה לגיטין סוף פ"ה (ע"ש בפני משה ד"ה ריב"ח בעי). והסוגיה שבשביעית על המשנה בעבודה זרה (ד', ט': נחתום שהוא עושה בטומאה וכו') הועברה גם לעבודה זרה שם, ואפילו בצירוף החלק האחרון המוסב על המשנה בשביעית שם:

ועי' רש"י פסחים ע"א, ב ד"ה לימד. ומוצאים כזה גם בסוכה לו, א שמואל פירשו של רבא שלא לצורך למאמר ר' יוחנן ריאה שנשפכה כקיתון כשרה. 88. במבוא הירושלמי לס, ב מובא המאמר בברכות פ"ב, ה"ג עירב את האותיות וכו', שאין לו מקום כלל בסוגיה זאת גם לא על ידי שגירת הסופרים; 'זהו מן הירושלמי דמסכת מגילה פ"א, ה"ט ואין כאן מקומו כלל'. אבל באמת אין להערה זו מקום כלל, שכן הירושלמי מביא כאן ובמגילה שם שני מאמרים שאמר ר' אידי ב"ר שמעון בשם ר' יוחנן, אחד בעניין כתיבת ספרים ואחד בעניין תפילה וכורך התלמודים. אנב מאמר ר' אידי בעניין תפילה נסמך לו בברכות מאמרו בכתיבת ספרים, ואנב מאמר זה נסמך לו במגילה מאמרו בעניין תפילה, כמו שפירשו המפרשים.

89. בשני המקומות, בברכות ובמועד קטן, הועבר באמצע הסוגיה קטע מיומא פ"ח, ה"א (= תעניות פ"א, ה"ו): הורי ר' בא כהן תניא וכו' עד בתענית ציבור, ודעת התנא בברייתא שהורה ר' בא כמותו לא הועברה, כמו העירו בעל ספר חרדים ובעל מראה הפנים. ועי' פירוש הדחוק של ר"א פולדא. — בעל פני משה בברכות פ"ד, ה"א סובר שהקטע שם: מילתיה דתנן בר אבא פליגא וכו' עד כבר ניתת הוא הועבר מן הסוגיה שם פ"א, ה"ה, אמנם גם שם אין הקשר ברור בעיני, ור"א פולדא בפ"א שם (דף ז, סוף ע"א) סובר להיפך שהועבר הקטע מפ"ד לפ"א. — ועי' עוד פני משה ברכות פ"ח, ה"ג ד"ה תיפתר.

90. אבל בבבא מציעא פ"א, ה"ד לא סודר אלא הקטע השייך לשם.

ומחזיקין ידי גוים בשביעית וכו' מפני דרכי שלום. ונוספה גם הפיסקה: הורי ר' אמי לרדות עמו (עם הגוי) אסור וכו'. חלק זה הועבר בירושלמי שביעית פ"ד, ה"ג למשנה השנויה גם שם: ומחזיקין ידי גוים בשביעית וכו' מפני דרכי שלום, ושם אף קצת מן ההוספה שבעבודה זרה 'הורי ר' אמי לרדות עמו'. ואומר בעל פני משה: 'לא שייך הכא אלא בעבודה זרה שם אמתניתין דנחתום העושה בטומאה קאי שאסור לרדות עמו פת לתנור כדאמרינן התם. ואידי דהאי סוגיא דשביעית כתובה היא שם, הועתק גם לזה כאן. וככה תמצא בהאי ש"ס למאות מאות מקומות'. גירסה זו היתה גם לפני הרמב"ם, והוא מפרשה ופוסק על פיה (הלכות שמיטה ויובל פ"ח, ה"ח): ומותר לרדות עמהם (עם הגוים) הכוורת. הר"א פולדא בשביעית שם (דף ט, א) מגיה 'לרדות עמו אסור', כמו שהוא בעבודה זרה, ומפרש: לרדות, לחרוש ולסייען בחרישה. לפי זה הועברה הסוגיא בירושלמי משביעית פ"ה לגיטין וחלקה הועבר לעבודה זרה ונוספה לו שם הוספה והועתק עם ההוספה מעבודה זרה (ולא משביעית פ"ה!) לשביעית פ"ד, לשביעית פ"ו, סוף ה"א, ע"י בפירוש ר"א פולדא (דף טז, ב ד"ה אוף הכא כן) ובפני משה (הלכה ה) ולהלן נספח ב' (עמ' 657).

חלה פ"א, ה"ג מליהון דרבנין פליגין וכו' עד טוחן ומתיר, אין מקומו כאן והועבר מתרומות פ"ד, ה"ז, כמו שפירשו ר"א פולדא ובעל פני משה⁹¹.

בשבת פ"ב, ה"א הועתקה מסוף תרומות הסוגיא 'בת ישראל שבאת להדליק מכהנת' וכו'. אבל בתרומות שם הועבר משביעית פ"ד, ה"ב מאמר רב הונא בשם ר' ינאי ומה שיש להסיק ממנו לענין תקנת בית דין וכל זה — העברה והעברה של העברה — הועתק אף בשבת (ועי' עוד שבת פ"ו, ה"ב).

לתיבת 'והליבדקס' במשנה שבת ה', א' הועתק בירושלמי שם מה שגשנה לתיבה זו בירושלמי כלאים פ"ח, ה"ג. ואגב גררא הועתק גם מה שאמר שם ר' יצחק בר נחמן בשם ר' הושעיה הלכה כדברי התלמיד, דברי חכמים כל מין פרידות אחד⁹², כמפורש בפני משה.

בשבת פ"ב, סוף ה"א, הסוגיא 'מתנית' דר"ש' וכו' עד וקשיא על דרשב"ג וכו', הועברה מפסחים פ"ו, סוף ה"א, כפירוש הראשון בפני משה. כנגדה הועבר הקטע בפסחים שם מן: 'וקשיא על דרשב"ג' וכו' עד סופו

91. ועי' עוד בהשלמותי למשנה ערלה פ"ב, ב'—ג'.

92. דעת חכמים שנויה בתוספתא כלאים פ"ה, ה'. ר' יצחק בר נחמן אומר שהלכה כר' יהודה במשנה כלאים ח', ד'. להלשון הלכה כדברי התלמיד עי' להלן,

הערה 96.

משבת שם (ע"ש במפרשים). זהו כנראה מעשה מעתיק, שלפניו היתה הסוגיה בפסחים קטועה ברמז 'וכולי' לשבת, והשלימה בהעתקת כולה משבת עם הסיום שאין מקומו בפסחים.

ערובין פ"ג, ה"ח: דאתפלגון שירי פתילה וכו'. הסוגיה הועברה מביצה פ"א, ה"א, לפיכך התחיל בלשון זו כמו שהיא שם, ואומר 'מכפלה פתילה לגבי ביצה' (ע' בקרבן העדה) וכו' 'תמן' (בערובין) איעבד לה שתי קדושות' (ע' להלן סוף נספח ב). וכן הועברה מביצה הסוגיה בשביעית פ"ט, ה"א, ע"ש במפרשים.

ערובין פ"י, ה"י: איזהו נגר וכו'. כל הסוגיה הועברה לכאן משבת סוף פ"ז עם הסיום: ר' אבא בר כהנא וכו' הלכה כר' יוסי שמקומו שם ולא כאן. והלשון 'אתיא דיחידאה דהכא כסתמא דתמן' פירושו בשבת 'יחידאה' (ר' אליעזר) שבמשנה כאן, היינו בשבת 'כסתמא' שם, היינו בערובין (ע' בפירוש ר' חננאל לשבת קכו, ב). אבל אותו הלשון בערובין משמעו 'יחידאה' (ר' יהודה) שבמשנה כאן, היינו בערובין 'כסתמא' שם, היינו בשבת.

ערובין פ"י, ה"ג: מפני מה ממלין מבור הקר וכו' הועבר מפ"ב, ה"א עם הסיום 'היך מה דאת אמר תמן' וכו', ע' במפרשים.

פסחים פ"ו, ה"א: לא ילין חלב חגי עד בוקר ואימורי חול קריבין ביום טוב? אמר ר' אבהו קיימתיה וכו' ר' יונה בעי אם בשחל ארבעה עשר להיות בשבת וכו' והכא הקריבהו מבעוד יום שלא תבא לידי בל תאחר. כל הקטע הועבר מראש השנה פ"א, ה"א⁹³, ואגב גררא הועבר גם 'והכא הקריבהו' וכו' שאין מקומו כאן (ע' במפרשים).

יבמות פ"א, ה"א (דף ב, ג): מיליהון דרבנין אמרי חליצה פטור וכו' עד אבל חייבין עליה משום אשתו של מת הועבר כלשונו מפ"ג, ה"א (ע"ש בקרבן העדה לפ"א, ה"א).

יבמות פ"ב, סוף ה"ב: אמר ר' שמאי וכי מה נפשך בעריות? מה כדון כהיא דאמר וכו', נמצא בשינוי גם שם פי"ג, ה"ו וקידושין פ"ג, ה"א. וע' גם יבמות פ"ה, ה"ג.

יבמות פ"ג, ה"ד: ר' יודן בעי קידש אשה מעכשיו וכו' הועבר לעניין דומה בפ"ה, סוף ה"א.

יבמות פ"ד, ראש הלכה ח' 'דמר ר' יעקב בר אחא וכו' והכא כיון שמת בטלה זיקתו הועבר מפ"ב סוף ה"א. ואגב גררא הועתק גם 'והכא כיון שמת' וכו' שאין מקומו כאן (ע"ש בפני משה ובקרבן העדה).

93. לפנינו חסרה שם הפסקה 'ר' יונה בעי וכו' להיות בשבת' והיא נמצאת בשרידי הירושלמי, עמ' 140, ושם ר' יוסה במקום ר' יונה.

ויש שהירושלמי מביא פסוק שבתורה או ברייתא ובדרך אגב הוא מביא את הדרש לפסוק או הפירוש לברייתא כמו שראינו למעלה (עמ' 495) בבבלי (ועי' ירושלמי ברכות פ"ד, ה"א: והלא אין עולמו של לוי וכו' שתיים שגמלתו; פאה פ"ח, סוף ה"ז). כגון פאה פ"ה, סוף ה"ה: אמר ר' אבין אם עשית כן וכו'. מעשר שני פ"ה, סוף ה"ג: מה טעמא דב"ש וצרת הכסף [בידך, דברים י"ד, כ"ה] בלבד בידך. הדרש ו'בלבד בידך' אינו שייך לכאן 'אלא אגב גררא' שמביא הכתוב, מפרש אותו. ועצם הדרש נמצא בירושלמי ברכות פ"ב, ה"ה (ר"א פולדא ט"ו, ב וספר ניר למעשר שני שם). וכן במעשר שני פ"ה, ה"א שמובאת הברייתא: אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסקרא וכו' ומובא דרך אגב גם הביאור הנמצא בשביעית פ"ד, סוף ה"ד 'תמן דלא יתיר פירו' (שם סוקרו שלא ישיר פירותיו) ברם הכא דיעבד כתחילה' (אבל הכא סוקרו שיעשה פירות הרבה), כמו שמפרש ר"א פולדא, וכן רידב"ז.

בסוף נביא כמה דוגמאות, מהעברות של מאמרי אמוראים בירושלמי. כבר ציינתי למעלה, (עמ' 452) לירושלמי כלאים פ"ב, ה"ח על העברת מאמר ר' זעירא שם. בדומה לכך נמצא בשביעית פ"ג, ה"ב: 'ר' יוסי ב"ר בון אמר אילין שמועתא (ד)הכא דתנינן ר' אלעזר בן עזריה אומר וכו' (משנה מועד קטן א', ב') אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית: אמר ר' זעירא מפני שהוא מכשיר את צדיה לזריעה. ר' ירמיה [בשם] ר' בון בר חייא בשם ר' בא בר ממל מפני מראית עין. ופירוש: אלו השמועות של ר' זעירא ושל ר' ירמיה שאמר בשם ר' בון בר חייא שאמר בשם ר' בא בר ממל כטעם לדברי ר' אלעזר בן עזריה במשנה מועד קטן — שנה ר' יוסי ב"ר בון כאן בשביעית לדברי ר' אלעזר בן עזריה⁹⁴. ועל כך מעיר הירושלמי: מאן דאמר תמן (במועד

94. והרי זה כאילו אמר 'על הוא (הכא) איתאמרת' (עי' למעלה, עמ' 460). וכן אמר ר' יוסי ב"ר בון בירושלמי במקומות אחרים (עי' הציונים באהבת ציון וירושלים לשביעית שם, עמ' 21, ר"י לוי בהקדמת פירושו לירושלמי בבא קמא פ"א, עמ' 18), כגון תרומות פ"י, סוף ה"א (= ערלה פ"ב, ה"ד, עבודה זרה פ"ה סוף ה"ג): תמן תנינן (משנה בתרומות שם והועבר לתרומות כלשונו ממקומות האחרים, עי' נספח ב, עמ' 658) שעורים שנפלו לתוך הבור של מים וכו'. הוא מתני' מה היא? ר' יוחנן אמר במחלוקת, ר"ש בן לקיש אמר דברי הכל. ר' יוסי ב"ר בון אמר אילין שמועתא הכא (בעבודה זרה הגירסה: אמר שמועתה כן=כאן), ר' יוחנן אמר במחלוקת, רשב"ל אמר דברי הכל. כלומר, ר' יוסי ב"ר בון שנה השמועות של ר' יוחנן ורשב"ל כאן בתרומות. — ויש להעיר שפעמים מועבר מאמר ר' יוסי ב"ר בון במובן שונה (באשגרת הלשון?): פאה פ"ג, ה"ז (דף יז, ד) 'ר' יוסי בשם ר' יוחנן מי שאין לו קרקע פטור מן הראיון. ר' מגא בעי ולמה לנן

קטן) מפני מראית עין והכא (בשביעית) מפני מראית עין (כמו שנאמר באמת הטעם קודם לכן ר' ירמיה וכו' בשם ר' אבא בר ממל), מאן דאמר מפני שהוא מכשיר את צדדיה לזריעה, הכא מאי אית לך למימר? (כלומר בשביעית אי אפשר לומר הטעם מפני שהוא מכשיר את צדדיה לזריעה). לית לך אלא כהדא שמא לא ימצא לו זבל וכו' (כהטעם שנאמר שם קודם לכן). נמצא שטעמו של ר' ירמיה וכו' בשם ר' אבא בר ממל הועבר בצדק ממועד קטן לשביעית, אבל טעמו של ר' זעירא אי אפשר להעביר, לפיכך אמרו כאן טעם אחר.

פאה פ"ב, ה"א: ר' זעירא בעא קומי ר' יסא נתכוון לזכות מן המיצר, ושדא מיניה. הבעיה היא בפאה שצריכים ליתנה מאותה שדה, אם חשוב המיצר כאותה שדה או כשדה אחרת. הלשון 'נתכוון לזכות' אינו מתאים לכאן, אבל בעיה זו שאל ר' זעירא בעניין קנין בנכסי הגר, אם 'נתכוון לקנות' מן המיצר קנה גם השדה הסמוכה שהן חשובות כשדה אחת (ירושלמי קידושין פ"א, ה"ה ובבא בתרא פ"ג, ה"א) והועברה כלשונה לכאן (עי' בפירוש ר"א פולדא).

פאה סוף פ"ו: אמר ר' יונה לא סוף דבר גסין אלא אף דקין (וכי' [מכיון] מאחר שדרכו לבחון בגסין אפילו דקין אין להן שכחה, וכן הוא אומר שם פ"ו, ה"ב (כגירסה בכ"ר: ר' יונה, לפנינו: ר' יוסי) לא סוף דבר נודיין אלא אפילו שאר כל הזיתים מכיון שדרכו לבחון כנודיין [בנודיין=בנודיין] אפילו שאר כל הזיתים אין להם שכחה⁹⁵.

כלאים פ"ח, ה"ג (= שבת פ"ה, ה"א, ע"י למעלה, עמ' 498): ר' יצחק בר נחמן בשם ר' הושעיה הלכה כדברי התלמיד. וכן הוא אומר בשבת פ"ט, ה"ב⁹⁶.

(= לית אנן) אמרין מי שאין לו קרקע פטור מן הוידוי (מוידוי מעשר), דכתיב מן האדמה אשר נתת לנו? ר' יוסי ב"ר בון בשם ר' יוחנן אמר שמועתה כן מי שאין לו קרקע פטור מן הוידוי וכו'. כאן השתמשו במאמרו של ר' יוסי ב"ר בון במובן: הוא אמר באמת בשם ר' יוחנן השמועה כן (= כך) 'פטור מן הוידוי' וכו', וכן יש לפרש מאמר ר' יוסי ב"ר בון בשביעית פ"י, ה"ג. ריש לקיש אומר שטעמו של ר"א במשנה שם מן הכתוב (שמואלא י"ד, כ"ו) ויבא העם אל היער והנה הלך הדבש. ומקשה הירושלמי שמכתוב זה אין ראיה והיה צריך להביא את הכתוב שלאחריו: ויטבל אותה ביערת הדבש, ומשיב: ר' יוסי ב"ר בון בשם ר"ל אמר (שמע יתה) [שמועתה] כן ויטבל אותה ביערת הדבש, היינו שבאמת אמר ר"ל כך, שהביא כתוב זה לשם ראיה. ועי' עתה ר"ש ליכרמן בספר היובל לאלבק, עמ' 303.

⁹⁵ עי' בהשלמותי לפאה, עמ' 348.

⁹⁶ הלשון הלכה כדברי התלמיד נמצא בירושלמי אף במקומות אחרים (המצוינים באהבת ציון וירושלים שבת, עמ' 64): בברייתא שבירושלמי ערובין פ"א, ה"ב,

בתרומות פ"א, ה"ד מובאת המשנה בבבא בתרא ה', ח', לפיה המוכר יין ושמן לחברו חייב המוכר להטיף ללוקח שלש טיפין. הרכינה (היטה המוכר את המידה על צידה לאחר שהטיף שלש טיפין) ומיצה (את שיירי המידה) הרי המיצוי של המוכר. ומפרש ר' יצחק בן אלעזר הטעם, משום יאוש (לאחר שהטיף שלש טיפין מתיאש הלוקח מן המיצוי, ועי' בבבלי בבא בתרא פז, ב.). אותו הטעם מובא בשם ר' יצחק בן אלעזר בירושלמי יבמות פ"ד, סוף ה"א בעניין המחזיק בנכסי הגר שמת.

במעשר שני ראש פ"א ניתן טעם להלכה שאין ממשכנים מעשר שני 'מפני שכתוב בו ברכה'. טעם זה נותן ר' אלעזר שם להלן להלכה שמקדשים את האשה בגידים ובעצמות של מעשר בהמה. ובפ"ד, ה"ג אומר ר' אבון שנחלקו ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא חד אמר שמערימים על מעשר שני מפני שכתוב בו ברכה, וחד אמר שפודים מעשר שני בשער הזול מפני שכתוב בו ברכה (ועי' כתובות ראש פ"א).

שבת פ"ג, ה"ג: תנא אמר ר' יוחנן בר מריא בשלא העביר ידו ממנו וכו'. המאמר אינו מובן, והועתק מלמעלה סוף ה"א וצ"ל: אמר (בלי 'תנא') ר' יוחנן וכו'. תני פגה שטמנה בתבן וכו' כלשון בפסחים פ"ב, ה"ד שכן הועברה לשם מכאן (עי"ש במפרשים) בלי מאמר ר' יוחנן בר מריא. וברייתא היא בתוספתא שבת ט"ז (י"ז), י' והובאה גם בבבלי שבת קכג, א. בשבת פ"ד, ה"א מפרש ר' בא הטעם שאסור להטמין בערב שבת עם חשיכה מפני החשד וכו'. וכן הוא אומר שם פ"ה, ה"ג למשנה שם, ולמשנה פ"ו, ה"ב.⁹⁷

שבת פ"ו, ה"א. מאמר ר' חזקיה: אנא ידע רישא וסיפא נאמר גם בגיטין פ"ו, סוף ה"א ובקידושין פ"ג, ה"ב (כמצויין בגליוני הש"ס לר"י אנגל, עי"ש).

בשבת פ"ט, ה"א (= ערובין פ"ו, ה"ח) שואלים לשיטת ר' יוחנן שבמבוי הקורה בלבד בלא שיתוף, מתרת הטלטול לכלים ששבתו במבוי, למה משתתפים בכל המבוי? ואמר ר' יוסה ב"ר בון כדי לעשות כל הרשויות אחת (ומותר לטלטל במבוי אף הכלים ששבתו בבתיים). וכן הוא אומר

על המשנה שם: משום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני ר' עקיבא לא נחלקו ב"ש וב"ה וכו'. והיא שנויה גם בבבלי שם יג, א (בלשון: והלכה כאותו תלמיד). ונראה שמכאן באה לשון זו בירושלמי שבת פ"ט שם על הברייתא: אמר ר' שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה וכו' וכן בביצה פ"ב, ה"א על הברייתא: אמר ר' שמעון בן אלעזר מודים ב"ש לב"ה וכו' על מה נחלקו וכו' ובמעשר שני פ"ג, סוף ה"ג על המשנה שם: ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' יוסי לא נחלקו ב"ש וב"ה וכו'.

97. ועי' בבלי פסחים פב, א: רבא (= ר' בא) אמר מפני החשד, ולהלן נספח א', עמ' 632.

בערובין פ"א, ה"א, ובפ"ח, ה"א (ע"ש בפירוש קרבן העדה ופני משה).
 יומא פ"א, ה"ג למשנה: 'ומעבירין לפניו (לפני הכהן גדול) פרים ואילים
 וכבשים' שואלים למה אין מעבירים לפניו שעיר (של יום הכיפורים)?
 'אמר ר' בא קרטיגנא בלא כך אינו זקוק להערות (הרי צריך הוא לערות
 דם הפר בדם השעיר, וכשהוא רואה את הפרים נזכר גם בשעיר, עי'
 פני משה). אשכח תני: ושעיר'. מאמר זה נמצא גם בפ"ה, ה"ו: אמר ר'
 מנא בלא כך וכו' אשכח⁹⁸ וכו'.

בשקלים פ"ב, ה"א מפרש ר' יוחנן המשנה שם: 'בני העיר ששלחו
 את שקליהם ונגנבו או שאבדו אם נתרמה התרומה נשבעים לגזברים' וכו'
 ששבעת תקנה היא (שלא כבבלי בבא מציעא נח, א). וכן מפרש ר'
 יוחנן בבבא מציעא פ"א, ה"א בשנים אוחזים בטלית ששניהם נשבעים,
 ששבעת תקנה היא (וכן הוא אומר בבבלי בבא מציעא ה, א; ושם
 פג, א 1).

שקלים פ"ז, ה"א: 'ר' חזקיה בשם ר' שמעון בן לקיש תנאי בית דין
 הוא על המותרות שיקרבו עולות' הועבר מפ"ד, סוף ה"ג⁹⁹, שהרי כאן
 אין מדובר במותרות אלא באובדות (ועי' למעלה הערה 9)¹⁰⁰.
 בסיכום נאמר: העברות מצויות בכל הספרות התלמודית, במשנה,
 בברייתא, במדרשים ובתלמוד. בבבלי אנו מוצאים העברות שחזונו
 וסגנונו מוכיחים עליהן שהן משל 'בעלי התלמוד' עצמם. ויש גם העברות
 שהועברו כלשונן למקום אחר אף על פי שלשונן אינו הולם את המקום
 השני, והן דומות ל'אשגרות', בבחינת 'העברות שיגרתיות', ולדעת קצת
 מפרשים הועברו על ידי לומדי התלמוד (רש"י) או על ידי מעתיקים
 (ריב"ם, עי' למעלה, עמ' 2—471), ואף יש 'אשגרות' ממש (למעלה עמ'
 492 ואילך)¹⁰¹.

98. צ"ל: אשכח תני, ונראה צ"ל: 'ר' אבא במקום ר' מנא, ביציון ירושלים'
 הנדפס בגליון יומא פ"ה שם (דף ל, א) נאמר שבפ"א נשתרבה המאמר מפ"ה ויש
 למחוק בפ"א המלים 'בלא כך אינו זקוק להערות' (ועי' גם בורכה של תורה סי'
 ל"ג). אבל נוסח זה מאושר שם גם על ידי כ"י מן הגניזה בשרידי הירושלמי, עמ'
 117. ועי' למעלה פ"ו ערך ר' מני (עמ' 188 הערה 94) שהעירותי שמאמר ר' מנא
 בירושלמי יומא פ"א סוף ה"א: הוא אמרה אילין דכנסין ארמלין וכו' הועבר
 מכתובות ראש פ"א.

99. שם בעל המאמר הוא ר' חנניה, ובדקדוקי סופרים, עמ' 37 הגירסה: 'ר' יצחק (ועי'
 בפ"ז שם, הלכה א' ובסוף הפרק: אמר ר' יצחק תנאי בית דין הוא המספק וכו',
 וגם בפ"מ ובק"ע בסוף הפרק). ונראה שיש להגיה כאן 'ר' חנניה' או שם 'ר'
 חזקיה.

100. ועי' עוד ליבמות פ"ב, ה"א למעלה, הערה 23.

101. ועי' מה שכתבתי לסוכה לג, ב' אלא אי איתמר הכי איתמר' להלן פ"ה, הערה 15.

הוא הדין לירושלמי שמוצאים בו העברות ואשגרות מרובות (עמ' 496 ואילך. ועי' להלן נספח ב', עמ' 657 ואילך) וצריכים לדון בהן על פי השיטה שאנו נוקטים בבבלי, היינו יש שהועברו על ידי בעלי התלמוד עצמם, ויש — ביחוד המשובשות — שהועברו על ידי לומדים, סופרים או מעתיקים¹⁰². מכל מקום אין סיבות ההעברות 'חוסר הסידור והעריכה' של הירושלמי¹⁰³.

ב. ההשתמשות במאמרי האמוראים

עד כאן הוכחנו שדרכם של חז"ל היתה להעביר מאמרים שנאמרו בעניין אחד לעניין דומה לו, וכך גדלה ונתרחבה המסורת ונסתעפה מעניין לעניין עד שנעשתה לים גדול ורחב ידיים, לים התלמוד. עתה נשתדל להוכיח שפעמים היו לפני בעלי התלמוד מאמרים סתמיים שאפשר לפרשם במשמעויות שונות והם הביגום בכיוון מסוים, ואף יש שהוסיפו להם פירוש לפי הבנתם הם¹⁰⁴.

בתחילה נביא כמה הערות כאלו מן התלמוד ופירושי הראשונים. בכתובות נו, א נאמר: 'כי אתא רב דימי אמר ר' שמעון בן פוי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא מחלוקת (לפירוש רש"י: של ר' יהודה ור' יוסי בזמן שהתנה הבעל על פה לא ליתן לאשתו מאתיים וזו לכתובתה אם תנאו קיים) בתחילה, אבל בסוף לדברי הכל אינה מוחלת (האשה חלק מכתובתה). ור' יוחנן אמר בין בון ובין בון מחלוקת'. לפי פשוטו של המאמר חולקים ר' יהושע בן לוי ור' יוחנן במה חולקים ר' יהודה ור' יוסי. אבל ר' יוחנן עצמו מיחה כנגד הסבר זה, כמו שמוסר ר' אבהו שם: 'לדידי מיפרשא לי מיניה דר' יוחנן, דאנא ור' יהושע בן לוי לא פליגין אהדדי, מאי 'בתחילה' דקאמר ר' יהושע בן לוי — תחילת חופה ומאי

102. ועי' פני משה פסחים פ"ט, סוף ה"ד ד"ה תמן: ואגב דמייתי להא וכו' מסיק להא דהתם (סוטה פ"ט, ה"ה) נמי הכא כדרך מעתיקי הש"ס הזה בכמה מקומות. ועי' בתרומות סוף פ"א ברא"פ עמ' לה, ד"ה כמה דתמר תמן ובפני משה שם, עמ' 116. ועי' למעלה (עמ' 498—499) לשכת פ"ב, ועוד מבוא הירושלמי, דף קלו ואילך.

103. כדעת הלוי בדורות הראשונים ח"ב, מעמ' 526 ואילך. וכבר השיג עליו רבינוביץ בספריו שציינתי למעלה, הערה 77. אבל גם טעמו שלו שהקולר תלוי ברוב המקומות בסופרים ומעתיקים המאוחרים שהעתיקו במקומות שקיצרו הסופרים הראשונים את 'כל הענין בשלימותו' וטעו והעתיקו 'דברים שאינם שייכים כל עיקר לכאן' וכיוצא בו — אינו מספיק אלא ליישב קצת אשגרות וריהטות, אבל לא את ההעברות.

104. עי' לאמור להלן מאמרי בתרביץ שנה ט' (תרצ"ח) מעמ' 163 ואילך.

'סוף' — סוף ביאה (מתחילת חופה ועד סוף חופה נחלקו ר' יהודה ור' יוסי אם יכולה האשה למחול חלק מכתובתה, אבל בסוף ביאה, היינו משבא עליה, הכל מודים שאינה יכולה למחול), וכי קאמינא אנא 'בין בוז ובין בוז מחלוקת' — תחילת חופה וסוף חופה דהיא תחילת ביאה' (אבל בסוף ביאה, משבא עליה הכל מודים שאינה יכולה למחול). לפי הסברו של ר' יוחנן לא אמר הוא 'בין בוז ובין בוז מחלוקת', שכן לשון זו מורה שדבריו מוסבים על דברי ר' יהושע בן לוי; ובאמת הוא לא אמר אלא 'בין בתחילה בין בסוף מחלוקת' והתכוון לתחילת חופה וסוף חופה. אבל על ידי כך שחיברו דברי ר' יוחנן לדברי ר' יהושע בן לוי ושינו את לשונו ואמרו: 'בין בוז ובין בוז' נעשה הוא לבר פלוגתא של ר' יהושע בן לוי כאילו התכוון ל'סוף' של ר' יהושע בן לוי, היינו סוף ביאה¹⁰⁵.

בדרך כזו אף הגמרא מתרצת קושיה לר' יוחנן בפסחים צד, א. רבה בר בר חנה אמר שם בשם ר' יוחנן: כמה מהלך אדם בינוני ביום, עשר פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין. הגמרא מקשה מדברי ר' יהודה בברייתא שאמר שמעלות השחר עד הנץ החמה ארבעה מילין, וכן משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבעה מילין. ואם כן נימא תיהוי תיובתא לר' יוחנן? ומתרצים: 'אמר לך (ר' יוחנן), אנא ביממא הוא דאמרי, ורבנן הוא דקא טעו, דקא חשבנן דקדמא וחשוכא' (רש"י: אני כללתי של כל היום, מעלות היום עד צאת הכוכבים עשר פרסאות, ולא פירשתי כמה קודם הנץ החמה ואחר שקיעתה, ורבנן, עולא ורבא שפירשו הדבר, טעו בקדמא וחשוכא, שרוב בני אדם מהלכים חמשה מילין קודם הנץ החמה, על ידי שמשכימים קודם עלות השחר, וכן אחר שקיעתה, על ידי שמחשיכים ליכנס אחר צאת הכוכבים, ועי' גם בפירוש ר' חננאל).

בערובין צב, א סובר רב הונא בשתי חצרות וחורבה אחת ביניהן, אחת עירבה (בחצר אחת עירבו בני החצירות עירוב חצירות) ואחת לא עירבה, נותנים (לפי שיטת רב) את החורבה לחצר שלא עירבה (ומוציאים לה

105. בירושלמי שם פ"ה, ה"ב שניים דברי ר' יוחנן בלשון אחרת: לא אמר ר' יהודה אלא בסוף, אבל בתחילה אף ר' יהודה מורה, ונחלקו חברייה ור' זעירא בשם ר' יוחנן בפירוש 'בתחילה' ובסוף של דבריו, ועי' גם להלן בבבלי שם: כי אתא רבין אמר וכו' וברש"י ד"ה הא קמ"ל ובתוספות שם, השווה בבלי גדה כב, ב: ולהך לישנא דאמר ר' יוחנן באי אפשר וכו' קמיפלגי וכו', מאן דמתני הך לישנא מתני הכי ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו וכו' (ואין ר' יוחנן חולק על ריש לקיש כמו שנשנה קודם לכן!) — ועי' יבמות לג, ב: וחזיא לבר קפרא לזר שאכל מליקה ואידי דדמיא לה ערבה בהוייהו וכו'.

הכלים ששבתו בחצר זו) אבל לשעירבה לא. חייא בר רב חולק עליו ואומר 'אף לשעירבה' ושתייהן אסורות (מפרש רש"י: 'אני שמעתי מאבא אף לשעירבה נותנים אותה [את החורבה], ומדעתי אני מפרש שמה שאמר רב 'אף לשעירבה' — לאסור את שתייהן אמר וכו'). ואם תאמר שתייהן מותרות, מפני מה וכו' [ודוחה הגמרא:] התם כיון וכו'. איכא דאמרי חייא בר רב אמר אף לשעירבה ושתייהן מותרות. ואם תאמר שתייהן אסורות וכו'. כאן אומר בעל המאמר, חייא בר רב, עצמו ששמע סתם 'אף לשעירבה' והוא מפרש ללשון ראשון 'ושתייהן אסורות' לפי שאין לומר שכוונת רב היתה ששתייהן מותרות. הגמרא דוחה הוכחת חייא בר רב ואומרת שאפשר לומר שסובר רב ששתייהן מותרות. ולא יכא דאמרי חייא בר רב עצמו אמר להיפך 'ושתייהן מותרות' וכדחית הגמרא. נמצא שאין ידוע מה היתה כוונת רב אם להיתר או לאיסור.

בחולין נח, א מפורש ששנו אמוראים מאמר של האמורא והסוגיה שעליו על פי שיטתם: רב אחא סבר לה כרב אחא בר יעקב ומתני לה לדאמימר כדאמרן (רב אחא סובר כרב אחא בר יעקב שטריפה יולדת ושונה מאמר אמימר כמו שאמרנו: 'הני ביעי דטריפה שיחלא קמא אסירא' — הביצים שהיו במיעיה בשעה שנטרפה אסורות — 'מכאן ואילך הוה ליה זה וזה גורם' — התרגגולת והזכר גורמים לביצים שיבואו — 'ומותר, איתיביה רב אשי לאמימר ושון וכו', התם בדספנא מארעא' — שהתחממה בארץ וילדה ואין כאן אלא גורם אחד — וכו'. 'אלא הא דתנן: ולד טרפה ר"א אומר לא יקרב לגבי מזבח ור' יהושע אומר יקרב, במאי קא מיפלגי? בשנטרפה ולבסוף עיברה' וכו'). רבינא לא סבר לה כדרב אחא בר יעקב ומתני לה לדאמימר בהאי לשנא: אמר אמימר הני ביעי דספק טרפה דשיחלא קמא משהינן להו אי הדרה וטענה שריין (לפי שנתברר שאינה טריפה, שהרי אין טריפה יולדת), ואי לא, אסירן. איתיביה רב אשי לאמימר וכו' התם בדשיחלא קמא וכו'. אלא הא דתנן ולד טרפה וכו' במאי קא מיפלגי? כשעיברה ולבסוף נטרפה וכו'. הרי שכל אחד מן האמוראים שנה מאמר אמימר והדיון שעליו לפי שיטתו ודעת עצמו.

כיוצא בזה נחלקו רב אחא ורבינא בכתובות לא, ב. שם נאמר: רב אחא מתני הכי (כמו שאמרנו שאין משיכה קונה ברשות הרבים, ואם נשנה שקונה, מדובר בצידי רשות הרבים, שם קונה משיכה לדעת ר' אליעזר. ולפי רב אשי מדובר בשצירף ידו למטה משלשה וקיבלו [עי"ש ברש"י ותוספות]). רבינא מתני לעולם דאפקיה לרשות הרבים וברשות הרבים נמי קונה (במשיכה). ותרווייהו בדיוקא דהא מתניתין (בבא קמא ז', ו', בבלי עט, א) קמיפלגי דתנן וכו'. רבינא דייק מרישא וכו' רב אחא דייק

מסיפא וכו'. לשיטת רבינא לא אמר כלל רב אשי תירוצו¹⁰⁶. ולא עוד אלא אף הדיוקים שמדייקים מדברי אמוראים מובאים בשמם והרי זה כעין 'מכללא איתמר'. כך מובא בשם רב הונא שאמר 'אין מחזיקין בנכסי קטן אפילו הגדיל' (כתובות יז, ב), אבל הוא לא אמר כך אלא רבא דייק בבבא מציעא לט, א ממאמר רב הונא 'אין מורידים קרוב לנכסי קטן', שהוא סובר 'אין מחזיקין בנכסי קטן', כמו שהעירו בעלי התוספות והראשונים בכתובות שם ד"ה ורב הונא מתניתין אתא לאשמועינן: 'לאו דוקא נקט רב הונא וכו' אלא כלומר רבא דייק בב"מ שמע מינה מדרב הונא דאין מחזיקין בנכסי קטן מאי אתא לאשמועינן. לפי זה צריכים לומר שתירוצו הגמרא בכתובות שם: 'רב הונא דיוקא דמתניתין קאמר' פירושו: רבא משמיענו שעל פי מאמר רב הונא אפשר לדייק כך מן המשנה. וזה דוחק, אלא פשוט הוא כמו שאמרתי שכרכו את דיוקו של רבא ודברי רב הונא ומסרו אותם כאחד, כאילו הכל, אף הדיוק, משל רב הונא הוא. וכן מוצאים בסנהדרין כג, א שמובא בשם ר' אלעזר שאמר: 'לא שנו (שאם אמר אחד מבעלי דינים נדון כאן והשני אמר גלך לבית הוועד כופים את האחד לילך לבית הוועד) אלא מלוה (אם אומר המלווה גלך לבית הוועד), אבל לזה כופין אותו ודן בעירו'. אבל ר' אלעזר לא אמר כך, אלא שאל את ר' יוחנן (סנהדרין לא, ב) שאמר שכופין לילך למקום הוועד: מי שנשה בחברו מנה יוציא מנה על מנה? אלא כופין אותו ודן בעירו. מכאן שכופין את הלווה לילך למקום הוועד אבל לא את המלווה, וכמו שדייק אמימר שם בתשובתו לרב אשי ('הני מילי היכא דקאמר ליה לזה למלוה' כופין את הלווה ודן בעירו). על כך כבר העיר ר' מאיר הלוי ביד רמה שם לדף כג, א, וזה לשונו: ואף על גב דר' אלעזר לא קאמר הכי בהדיא, מכללא דמילתיה משמע דהכי סבירא ליה, דקאמר אמר לפניו ר' אלעזר מי שנושה בחברו מנה יוציא מנה על מנה וילך לבית הוועד אלא כופין את הלווה ודן בעירו, אלמא כייפינן ליה ללוה וכו'.

וכן מפרש רשב"ם בבבא בתרא קכט, א ד"ה כאן, שסיום מאמרו של ר' אלעזר 'אבל בשתי שדות ושני בני אדם לא', הגמרא אומרת אבל לא ר' אלעזר וכו'. וכנגד פירושו של רשב"ם בבבא בתרא פב, ב (ד"ה מדברי רבינו) אומר הרא"ש בתוספותיו (המובאות בשיטה מקובצת שם): 'ונראה שאין זה מדברי ר' אלעזר אלא תלמודא הוא דמפרש לה הכי'.

בדומה לכך מפרש הראב"ד לשון התלמוד בערובין יט, ב. הגמרא שם מביאה מאמר רב פפא ושואלת: מאי קמשמע לן תנינא (שנינו בברייתא שהובאה שם לפני כן)? ומשיבה: רב פפא ברייתא לא שמיע ליה. ותמוה

106. ועי' בתוספות בבא בתרא פו, א ד"ה והא. — ועי' להלן פ"ח.

הדבר שהרי רב פפא מפרש שם הברייתא (יתירות על שלש עשרה וכו'), עי"ש בתוספות ד"ה רב פפא). ואומר הראב"ד (מבוא בחידושי הרשב"א ובחידושי הריטב"א שם): לא רב פפא עצמו מפרש את הברייתא אלא אנחנו מפרשים לה מדברי רב פפא (בריטב"א הלשון: לישנא דתלמודא דפריש לה מכלל דברי רב פפא) וכיון שמדבריו מיתפרשה לנו תולים אנו התירוץ ברב פפא (בריטב"א נוסף: ויש כיוצא בזה בתלמוד. ועי' בריטב"א [הנדפס בחידושי הרשב"א] לסוכה ב, ב, ד"ה דבשלמא ר' יאשיה פליגא).

כאן המקום להראות על דרך התלמוד להביא מאמר אמורא וגימקו עמו, ובאמת אין הגימק מדברי האמורא עצמו אלא מאמורא אחר או מסתם גמרא, ואפשר שהאמורא עצמו לא התכוון לכך. לדוגמה אביא דברי התלמוד בשבועות כ, ב: דאמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום (בשבת) דבר תורה, דאמר קרא זכור ושמור, כל שישנו בשמירה (בשמירת שבת לא לעשות מלאכה בשבת) ישנו בזכירה (לזכור את יום השבת בקידוש על היין), והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו נמי בזכירה. טעם זה אמר רבא בברכות כ, ב וחולק על אביי הסובר שאין נשים חייבות בקידוש היום אלא מדרבנן, והתלמוד בשבועות חיבר טעמו של רבא למאמר רב אדא בר אהבה ועשאם חטיבה אחת.

אף בעלי התוספות מעירים בכמה מקומות שהוסיפה הגמרא ביאור או טעם למימרא או איבעיא ואין ידוע אם כך היתה כוונת אומריהם: בבא מציעא קיב, א: בעו מיניה מרב ששת קבלנות עובר עליו משום בל תלין (ויקרא י"ט, י"ג) או אין עובר משום בל תלין; אומן קונה בשבת כלי והלואה היא (ואין עובר משום בל תלין) או אין אומן קונה בשבת כלי ושכירות היא (ועובר משום בל תלין). אמר להו רב ששת עובר. וכתבו בעלי התוספות (שם ד"ה אומן): והנך דבעו מרב ששת לא הזכירו בבעייתן אומן קונה בשבת כלי ואפשר שאין הבעיה אם אומן קונה בשבת כלי, ואף רב ששת שאומר קבלן עובר בבל תלין סובר אומן קונה בשבת כלי, כמו שמפרש רב שמואל בר אחא בבבא קמא צט, א (ועי"ש בחידושי הרשב"א). וכן כתבו בתוספות בבא קמא יט, א (ד"ה רב אשי): 'ונראה דבעיא דלעיל לא היתה אלא וכו' והש"ס הוסיף מדעתו רבנן היא או סומכוס היא, ורב אשי אינו מפרש כך' ¹⁰⁷.

107. ועי' בתוספות שבת י, ב ד"ה שאני; יומא מ, ב ד"ה ועשהו; מגילה י, א ד"ה וכולי; נויר כב, א ד"ה מר זוטרא; חולין לב, ב ד"ה ואמרינן; לה, א ד"ה מאן, ורמב"ן חולין עא, סוף ע"ב. בגליון התוספות בבבא מציעא ובבבא קמא שם נסמן: תוספות גדה לה, ב ד"ה כי. שם מובאת בעיית רב פפא בשבת פו, ב בלי תוספת הטעם שזכור בשבת שם, והמקשה סבר, כנראה, ששאלת רב

ויש שהטעם שניתן מסתם גמרא לדברי האמורא לא ידוע לסתם הבא אחריו, לפיכך הוא מקשה על האמורא ופעמים מתרץ מעצמו על פי טעמו של הסתם הראשון. כגון בבא מציעא קטו, א ואילך: אמר רב הונא חבל ריחיים לוקה שתיים משום ריחיים ומשום כי נפש הוא חובל (דברים כ"ד, ו'), [חבל] ריחיים ורכב לוקה שלש משום ריחיים ורכב ומשום כי נפש הוא חובל. ורב יהודה אמר חבל ריחיים לוקה אחת, ורכב לוקה אחת, [חבל] ריחיים ורכב לוקה שתיים (ואינו לוקה משום 'כי נפש הוא חובל' לפי ש) כי נפש הוא חובל לשאר דברים הוא דאתא (בא לחייב על חבלת שאר כלים של אוכל נפש). לימא אביי ורבא בפלוגתא דרב הונא ורב יהודה קמיפלגי, דאמר רבא אכל נא לוקה שתיים משום נא ומשום כי אם צלי אש (שמות י"ב, ט'), [אכל] מבושל לוקה שתיים משום מבושל ומשום כי אם צלי אש, נא ומבושל לוקה שלש משום נא ומשום מבושל ומשום לא תאכלנו כי אם צלי אש. אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות¹⁰⁸. לימא אביי דאמר כרב יהודה ורבא דאמר כרב הונא? וכו'. ומקשים בתוספות שם (קטו, ב, ד"ה לימא): והרי טעמו של רב יהודה משום 'כי נפש הוא חובל לשאר דברים הוא דאתא' ולא משום לאו שבכללות כאביי. ומתרצים: 'שכן דרך הגמרא דאף על גב שכבר פירש הטעם אומר 'לימא', דכשנאמר הלימא בבית המדרש עדיין לא נודע להם טעם המפורש אלא היה סבור דטעמא דרב יהודה משום דאין לוקין על לאו שבכללות ולרב הונא לוקין. וכהאי גוונא איכא נמי בפרק החולץ (יבמות לו, ב) גבי ספק ובני יבם וכו' דאחר שכבר פירש דטעמא של אדמון ורבנן כמו שמפרש לבסוף כשדוחה ה' לימא' וכו' אמר אחרי כן 'לימא' וכו'.

פפא בתוך שלש, והמתרץ אמר שאין רב פפא שואל 'בתוך שלש' אלא 'לאחר שלש' ומן הטעם המפורש בשבת שם, מכאן מסיקים בעלי התוספות שהטעם 'אינו מדברי רב פפא'. אבל הם דוחים את הראיה ואומרים שאפשר לומר שאף המקשה ידע את הטעם שבשבת אלא שסבר שמטעם זה הבעייתא היא בין בתוך שלש ובין לאחר שלש. והמתרץ השיב שמטעם זה אין הבעייתא אלא בלאחר שלש. ועי' עוד בהערה 108 ובתוס' רי"ד לבבא קמא קטו, א (דף יא, א מדפי הספר, ד"ה אמר אביי) שאומר: אביי לא תירץ כן, אלא התלמוד אמר כן וכו'. ודכוותה אמרינן בפרק הזהב (בבא מציעא מו, ב ועי' ש ברי"ף ובראשונים): ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא כו', וכל אותה השיטה אינה עומדת אלא משא ומתן בעלמא היא, כך דומה האי דאביי דאמרן פליגי בדרב חסדא, דלא קאי.

¹⁰⁸. בתוספות שם קטו, ב ד"ה אמר לך: 'ואם תאמר ואמאי איצטריך אביי הכא טעמא דאין לוקין משום כי אם צלי אש משום דהוי לאו שבכללות וכו', ויש לומר דגמרא היא דקמפרשת התא טעמא אליביה משום דידעה גמרא דאביי אית ליה הכי בעלמא' וכו', אבל אביי לא אמר אלא אין לוקין סתם, וכן כתוב בתוספות הרא"ש שם, עמ' רפא.

וכוה בשבועות כה, א: שבועה שורק פלוני צרור לים ושלם זרק, רב אמר חייב ושמאל אמר פטור. רב אמר חייב איתיה בלאו והן (אפשר לישבע שלא זרק ושורק) ושמאל אמר פטור ליתא בלהבא (שאם נשבע שיזרוק פלוני ושלא יזרוק אין זה שבועת ביטוי אלא שבועת שוא, שהרי אין פלוני ברשותו לזרוק ולא לזרוק, רש"י). לימא בפלוגתא דר' ישמעאל ור' עקיבא קא מיפלגי וכו'. ומקשים בתוספות (ד"ה ושמאל): 'והא לעיל קאמר שמאל טעמא משום דליתא בלהבא? ומשיבים שהטעם 'אינו מדברי שמאל אלא התלמוד מפרש כן אליביה'. נמצא שלסתם התלמוד עדיין לא נודע הטעם המפורש למעלה, והוא מתרץ מעצמו את קושיתו על פי הטעם הזה. ונוסף בתוספות: 'וכענין זה יש בכמה מקומות בש"ס'¹⁰⁹. פעמים דוחה התלמוד עצמו את הפירוש שנתן למאמר אמורא, שבת עט, ב: אמר רב דוכסוסטוס הרי הוא כקלף, מה קלף כותבים עליו תפילין אף דוכסוסטוס כותבין עליו תפילין. אבל בסוף מסיק התלמוד: לא תימא דוכסוסטוס הרי הוא כקלף, אלא אימא קלף הרי הוא כדוכסוסטוס, מה דוכסוסטוס כותבין עליו מזוזה אף קלף כותבין עליו מזוזה. ומובא בתוספות בשם ר"י: שמאמר רב נשנה סתם בבית המדרש שקלף ודוכסוסטוס שוים, והיו סבורים בתחילה שלענין תפילין נאמר ולא יכול פירוש זה להתקיים, ומסיקים שנאמר לענין מזוזה. לפי זה לא אמר רב 'דוכסוסטוס הרי הוא כקלף', אלא 'דוכסוסטוס וקלף שוים הם' וסברו שפירשו דוכסוסטוס שווה לקלף שכותבים עליו תפילין, ונמסר המאמר בלשון זו. אבל באמת היתה כוונת רב שקלף שווה לדוכסוסטוס שכותבים עליו מזוזה.

בסוגיות שדננו בהן למעלה ראינו שהרחיבו את המאמרים והאיבעיות על ידי פירושים וטעמים שונים. אמנם יש שהרחבת המאמרים מתבטאת בזה שנקבעו בתלמוד לשם תירוצו איזו קושיה ובאמת לא התכוון בעל המאמר לתרוץ בו קושיה זו אלא לפרש הלכה קדומה, וסדרה הגמרא את המאמר לשם תירוצו על הקושיה לפי שסברה שעל ידו גם הקושיה מתורצת. והעירו על כך הראשונים, כגון התוספות שבועות ה, ב (ד"ה רבא): 'דמילתא דרבא לא קאי לתרוצי קושיות ורבא לא בא אלא ליישב (ד)[ל] מתניתין דקתני יציאות וכו', והתלמוד קבעה כאן משום דבהכי מיתרצא פירכא דוהא יציאות קתני' (בכך מיתרצת הקושיה של: והא יציאות

109. ועי' בשיטה מקובצת לזבחים טו, ב אות ג', ולהלן פ"ט, עמ' 568 ואילך. — כשמבדילים בסוגיות שבתלמוד בין המאמרים עצמם לבין הביאורים שנוספו להם אחר כך מתיישבות פעמים סוגיות חמורות שנחקרו המפרשים לתרצן, משום שהקשיים שעומדים לפנינו נהוו על ידי כך שהסוגיה העיקרית אינה תואמת את תוספת הביאור שנוספה לה. עי' נספח ג' לפרק זה.

שונה). גדולה מזו נמצאת בשבת ד, א—ה, א: 'פשט העני את ידו אמאי חייב? והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום ארבע על ארבע וליכא? אמר רבה הא מני ר' עקיבא דאמר לא בעינן מקום ארבעה על ארבעה וכו'. ודילמא הנחה הוא דלא בעיא (לר' עקיבא). הא עקירה בעיא? אלא אמר רב יוסף הא מני רבי היא. הי רבי? אילימא הא רבי וכו'. אלא הא רבי דתניא זרק מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע רבי מחייב וחכמים פוטרים, ואמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי שתים, אחת משום הוצאה ואחת משום הכנסה וכו'. אלא אמר ר' זירא הא מני אחרים היא וכו'. ודילמא הנחה הוא דלא בעינן הא עקירה בעינן? וכו'. נמצא שלא התכוון ר' זירא לתרץ את הקושיה 'ודילמא הנחה הוא דלא בעיא' שהרי קושיא זו בעינה עומדת אף לפי תירוצו. וכן סובר ר' יוסף עצמו (שבת צז, ב), שאין רבי מחייב אלא אחת (ולא כרב יהודה אמר שמואל). ועל כרחנו לומר שלא התכוונו ר' יוסף ור' זירא אלא לתרץ הקושיא הראשונה 'והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום ארבעה על ארבעה', כמו שתירצה רבה, אבל לא קושית הגמרא 'ודילמא הנחה הוא דלא בעיא'. אבל הגמרא השתמשה בדברי רב יוסף לתרץ גם קושיתא לפי פירושו של רב יהודה אמר שמואל כנגד שיטתו של רב יוסף. וכן מפרש הרמב"ן בחידושיו¹¹⁰.

110. וזה לשונו לר' ד, ב: ואמר רב יהודה אמר שמואל מחייב היה רבי שתים וכו'. איכא דקשיא ליה והא רב יוסף דהוא מאריה דההיא פירוקא אמר בפרק הזורק דרבי לא מחייב אלא אחת לעולם? ולא קשיא דרב יוסף לא אמר אלא 'רבי היא' סתם וכיון דחזיא ליה מר' דדחי (בחידושי הרשב"א, הלכות משם, הלשון: דדחיא לה מהא דרבי) מהדרת גמרא לאוקמי כאידך דרבי ואליבא דרב ושמואל [רב יהודה אמר שמואל] כי היכי דלא תיקשי ליה ודלמא הנחה הוא דלא בעינן הא עקירה בעינן. ובחידושים המיוחסים לר' מובא בשם הרא"ה: הא דרב יוסף לאו אקושיין איתמר וכו' אלא אמתניתין איתמר וכו', וכן הוא אומר בדף ה, א: לאו אקושיין איתמר הא דר' זירא אלא אמתניתין וכו'. ועי' בתוספות שם ד, ב ד"ה זרק וברש"ל ורש"א שם, ועי' עוד בתוספות כתובות כז, א ד"ה כאן ובחידושי הרא"ה שם (המובא גם בשיטה מקובצת). — הרמב"ן בחידושו לשבת עז, א ד"ה וכי אומר על דברי הגמרא שם: מתקיף לה רב חסדא וכי מותר וכו' אלא אמר רבה (כן גירסתו, ועי' דקדוקי סופרים, לפנינו: רב חסדא): רבה לאו לפרוקי קושיא דרב חסדא אתא אלא לפרוקי ברייתא אתא וקושיא לא שמיע ליה. ועולא ורבה תרווייהו אברייתא קיימא, וגמרא [הוא] דקא מסדר להו בתר אתקפתא. וכן במקומות הרבה בתלמוד כאותה דבפרק קמא בהנחה על מקום ד', וכן מפרש שם הרא"ה (המובא בחידושי הר"ן שם). בדרך זו צריכים גם לפרש במקומות שאמורא קדום מתרץ קושיה על אמורא מאוחר, כגון בבבא מציעא כא, ב שמתרץ ר' אבהו הקושיא על רבא, וכבר כתב הרשב"א שם (ומובא גם בשיטה מקובצת) ד"ה בזיתים: וקושטא קא מתרץ

כיוצא בזה אומר הר"ן בפירושו לרי"ף עבודה זרה מג, א (בשם מהר"ם מרוטנבורג? ועי' גם בתוספות שם מג, ב ד"ה לא): נראה דכולהו הני מימרי דאביי איתנהו (שכל המימרות של אביי קיימות) ואביי לאו אהני אמרינהו (לא אמר מאמריו לתרץ הקושיות שבגמרא), אלא דגמרא מייתי מימריה דאביי לפרוקי מאי דקשיא ליה (הגמרא מביאה מימרא של אביי לתרץ מה שקשה לה) וכו', והוה סבירא ליה לתלמודא הכא (והיה סבור התלמוד כאן) דאביי סבירא ליה וכו' עד דמקשי מבריייתא וכו', והשתא ודאי חזינן שאביי כשאמר מימרא זו לא נתכוון למה שהיו סבורין מתחילה, אלא לומר וכו'. ומשום דהאי מימרא דאמר אביי לפום האי משמעותא (שמימרא זו שאמר אביי לפי משמעות זו) לא סגי' לתרוצי (אינה מספיקה לתרץ) ההיא וכו' מהדר תלמודא אמימרא אחרינא דאמר אביי בעלמא (מחזור התלמוד על מאמר אחר שאמר אביי בעלמא) לפרוק קושיא וכו'. ומכל מקום מימרא קמייתא דאביי אכתי איתא (המימרא הראשונה של אביי עדיין קיימת) ומשום הכי לא אמרינן 'אלא [אמר אביי] וכו'. והשתא איגלי לו שאביי לא נתכוון לכך אלא לומר וכו', ומשום הכי נקטינן מימרא אחריתי דאביי דאמר וכו'.

בדרך זו נוכל לפרש גם הסוגיה בחולין ב, א ואילך. על המשנה: הכל שוחטין ושחיטתן כשרה וכו' שואלת הגמרא: 'הכל שוחטין' לכתחילה, 'ושחיטתן כשרה' דיעבד? אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי

ד' אבהו דמקמי דרבא טובא לא משני לפרקה אליבא דרבא, כלומר ר' אבהו תירץ את המשנה לפי האמת, אבל לא כדי לתרץ את הקושיה שהקשו ממנה על רבא שחי אחריו. וכן מפרשים התוספות בעבודה זרה נז, א ד"ה אמר חזקיה: וצ"ל דחזקיה אברייא קאי (ועי' שם בירושלמי פ"ד, ה"ד) ולא על דברי ר' יוחנן שהרי חזקיה רבו של ר' יוחנן. והם שואלים על יבמות לא, ב שמתרץ אביי על מה שהקשה התלמוד על רב אשי (ועי' להלן, הערה 111). ובאמת גם שם אין אביי מתרץ הקושיה על רב אשי אלא מתרץ את הקושיה על המשנה, ודרכו לומר 'גיד עליו רצו' (עי' למעלה, הערה 49). וכן מתרצים ר' אלעזר ורב אדא בר אהבה בברכות כ, סוף ע"ב דברי רב חסדא, ובכתובות כ, ב מתרץ ר' חנינא את דברי ר' זירא, אבל באמת הוא בא לפרש את המשנה כמפורש בתוספתא אהלות ראש פט"ז. ומצוי הוא שמקשים קושיה ודוחים מאמר אמורא, ומביאים ב'אלא אמר ר' פלוני' פירוש אחר של אמורא קדום שלא אמר את פירושו מפני הקושיה על האמורא המאוחר. עי' לדוגמה בבא קמא מא, א: אלא אמר ריש לקיש; סנהדרין נז, ב: אלא אמר ר' יוחנן; מנחות סו, א: א"ל רב הונא בריה דרב נתן לרב פפא וכו', ועוד אמר רב אשי ת"ש וכו', ועוד האמר רבינא ת"ש וכו', אלא אמר ר' יוחנן; שם סו, ב: מתיב רב ששת וכו', ועוד איתיביה רב כהנא בר תחליפא וכו' אלא אמר ר' יוחנן וכו', ועוד. — ועי' גם חולין פב, א: אמר רב אשי וכו' קשיא לן וכו' אלא אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן.

וכל 'הכל' לכתחילה הוא? וכו', אמר ליה אנא שחיתתן כשרה קשיא לי, מדקתני שחיתתן כשרה דיעבד מכלל דהכל לכתחילה הוא, דאי דיעבד תרתי דיעבד למה לי? אמר רבה בר עולא הכי קתני: הכל שוחטין ואפילו טמא בחולין וכו', ובמוקדשים לא ישחוט שמא יגע בבשר, ואם שחט ואומר ברי לי שלא נגעתי שחיתתו כשרה וכו', אביי אמר הכי קתני: הכל שוחטין ואפילו כותי, במה דברים אמורים כשישראל עומד על גביו וכו', אלא אמר רבא הכי קתני: הכל שוחטין ואפילו כותי, במה דברים אמורים כשישראל יוצא ונכנס וכו', רב אשי אמר הכי קתני: הכל שוחטין ואפילו ישראל מומר וכו', כבר העירו התוספות שם ב, ב ד"ה אנא שחיתתן כשרה קשיא לי: משמע שרב אשי הקשה אותה קושיא וכו', אף על גב דאביי ורבא נמי אתי לשנויי הך קושיא והם קדמו הרבה לרב אשי, שמא גם בימיהם הקשה כבר ¹¹¹. הדוחק שבדברים אלה גלוי ¹¹². אבל לפי דרכנו למעלה נאמר שהקושיה 'הכל שוחטין לכתחילה ושחיתתן כשרה דיעבד' לא הקשו כלל האמוראים הראשונים ¹¹³ והיא קושייתו של רב אשי, אבל האמוראים הקודמים לא רצו אלא לבאר 'הכל לאתויי מאי', מה באה תיבת 'הכל' לרבות. שכן כבר בתוספתא (שם א', א' וברייתא בחולין ד, ב) מפורש הריבוי שבלשון 'הכל': הכל כשרין לשחוט (שוחטין)

111. כך הם אומרים גם בעבודה זרה נד, א ד"ה אמר שמתרץ אביי הקושיה על רב אשי, משום שגם הוא ידע דברי רב אשי והוצרך לו לתרץ, והתלמוד סידר כן לפי שהוא מתישב יותר היטב אחר הסוגיה' (ועי' למעלה הערה 110), וכן בזבחים פז, א ד"ה אמרי.

112. אין זה דומה לכתובות ז, א (שהעיר עליו בעל דורות הראשונים בח"ג, עמ' מא) שעל מה שהשיב רב פפא: אמר קרא אך אשר יאכל לכל נפש דבר השות לכל נפש, שאל רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אלא מעתה נזדמן לו צבי ביום טוב הואיל ואינו שות לכל נפש הכי נמי דאסור למשחטיה, והשיב לו רב אשי: 'אנא דבר הצורך לכל נפש קאמינא', שכן שם הכוונה: אני איני שונה בתשובת רב פפא דבר השות לכל נפש אלא דבר הצורך לכל נפש, ומפורש כך בגדה יד, ב (שאף רומז עליו בעל דורות הראשונים שם) שעל קושיית רב אחא בריה דרבא לרב אשי: והא אמר ר' יוסי ב"ח כשטימא ר' מאיר לא טימא אלא משום כתרם (מספק, ולא משום גדה) משיב רב אשי: אנן הכי קאמרינן 'כי איתמר ההיא משום גדה איתמר', כלומר הוא שונה במאמר ר' יוסי ב"ח כשטימא ר' מאיר לא טימא אלא משום גדה, ומצינו כמה פעמים ברב אשי (כמו בשאר האמוראים) ששנה דברי האמוראים בלשון אחרת, עיי' שבת נט, ב (: רב אשי מתני לקולא, וחולק על הלשון הראשונה), קכט, א; ערובין ז, ב; מועד קטן יד, א (רב אשי חולק על הגוסס בבעית ר' זירא לפי הלשון הראשונה); יבמות כט, ב (רב אשי מתני הכי א"ר אלעזר וכו'); זבחים לא, א; נדה טו, א, עיי"ש, ואפשר לפרש כך גם בכתובות סט, א שאמר רב אשי: אנא רוח ביתא מהני נכסי קאמינא, אף שאין הכרח לכך.

113. עיי' במאמרי (שציינתי למעלה, הערה 104), עמ' 176—177.

אפילו כותי אפילו ערל ואפילו ישראל משומד. רבה בר עולא אמר הכל לאתויי טמא בחולין, ואבוי ורבא פירשו על פי הברייתא שהכל מרבה כותי ונחלקו אם צריכים ישראל עומד על גביו או די בישראל יוצא ונכנס, משום שלשון הברייתא בדין כותי אינו מדויק (עי' חולין ד, א). אף בערכין ג, א שמונה והולך התלמוד כל 'הכל' לאתויי מאי נאמר סתם ובקיצור: הכל שוחטין לאתויי מאי? תדא לאתויי כותי וחדא (המשנה השנויה בחולין דף טו, ב) לאתויי ישראל מומר (ועי' חולין יז, א). אמנם כיון שהקשה רב אשי עוד קושית על המשנה: 'הכל שוחטין לכתחילה ושחיטתן כשרה דיעבד' הרחיב התלמוד את תירוצי האמוראים שלפני רב אשי ופירש אותם כך שעל פיהם גם קושית רב אשי מתורצת, אבל האמוראים שקדמו לרב אשי לא התכוונו לתרץ קושיות אלא לתרץ קושיא אחת.

כעין זה יש לפרש בכתובות ב, ב: פשיט רב אחאי הגיע זמן (שנקבע לארוסות שיינשא) ולא נישאו אוכלות משלו (שהבעל חייב במזונות הארוסה) ואוכלות בתרומה (משנה בכתובות ה, ב'; בבלי שם נו, א). לא נישאו לא קתני אלא לא נישאו (הן לבעלים, תלה העיכוב בנשים). היכי דמי אי דקא מעכבן אינהי (הנשים) אמאי אוכלות משלו ואוכלות בתרומה? אלא לאו דאיתניס כי האי גוונא (שאינן יכולות להינשא מחמת אונס) וקתני אוכלות משלו ואוכלות בתרומה. אמר רב אשי לעולם אימא לך כל אונסא לא אכלה (משלו ובתרומה) ודקא מעכבו אינהו (והמשנה מדברת כשהבעלים מעכבים את הנישואין) ובדין הוא דאיבעי ליה למיתני לא נישאו ואידי דתנא רישא בדידהי (ואגב ששנה התנא את הרישא בנשים: נותנין לבתולה שנים עשר חודש וכו' ולא למנה שלשים יום) תנא נמי סיפא בדידהי. רב אחאי היה מן האמוראים האחרונים¹¹⁴ וחי אחרי רב אשי ולא יכול איפוא רב אשי לדחות את דבריו. ובאמת לא התכוון רב אשי לדחות תשובת רב אחאי אלא שהוא פירש את המשנה שהיא מדברת בזמן שבא העיכוב מחמת הבעל, וכיון שעל פי פירושו גידחת ראית רב אחאי סדרו את פירושו עליה והוסיפו: לעולם אימא לך כל אונסא לא אכלה וכו'¹¹⁵.

על ידי עיון בתלמוד ובמפרשיו הראשונים העלינו שהשתמשו במאמרים ובספיקות של האמוראים במובנים שונים, הוסיפו ביאורים לדבריהם והרחיבם ועל ידי כך פעמים נשתנה משמעם העיקרי, למסקנה זו מגיעים

114. עי' למעלה פ"ו בדור השביעי בערכו, עמ' 443.

115. כיוצא בזה ביבמות כז, א: תניא כותיה דרב אשי חלץ לאחיות לא נפטרו צרות וכו'. אמר ר' אבא בר ממל הא מני בית שמאי היא. ר' אבא בר ממל לא התכוון לדחות הראיה לרב אשי אלא לשמואל, וסדרו אותו אחרי רב אשי.

לעתים כשמשוים סוגית הבבלי לסוגיה המקבילה בירושלמי, והיא מבהירה באור בהיר שני התלמודים כאחד. ואביא קצת דוגמאות. בבבלי פסחים כד, ב: אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך אכילתם וכו'. איכא דאמרי אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתם. למעוטי מאי? אמר רב שימי בר אשי למעוטי שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו שהוא פטור; וכל שכן אוכל חלב חי שהוא פטור. איתמר גמי אמר רב אחא בר עזיה אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו פטור לפי שכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא דרך הנאתם וכו'. אמר אביי הכל מודים בכלאי הכרם שלוקין עליהם אפילו שלא כדרך הנאתם. מאי טעמא משום דלא כתיב בהו אכילה (אלא 'פן תקדש המלאה', דברים כ"ט, ב'). אבל בירושלמי שם פ"ב, ה"א אומר ר' אבהו בשם ר' יוחנן 'שאין לוקין בהניח חלב' (איספלגית, [תחבושת]) של שור הנסקל על גבי מכתו לפי שאין לא תעשה שבו מחזור' (שאינו ברור אם אסור הוא אף בהנאה). לפי טעם זה אפילו נהנה ממנו דרך הנאתו אינו לוקה עליו. ובתחבושת של כלאי הכרם אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן שלוקה, ואמר ר' חנינא הטעם משום שנאמר 'פן תקדש' — פן תוקד אש, כלומר שאסור בהנאה.

משינויי הנוסחאות במאמר ר' יוחנן אנו דנים שהנוסח העיקרי של מאמרו הוא: הניח חלב (איספלגית) של שור הנסקל על גבי מכתו — פטור, כמו שנמסר על ידי ר' אסי בבבלי ור' אבהו בירושלמי, ונחלקו האמוראים בטעמו. ר' אבהו בירושלמי סובר שטעמו משום שספק הוא אם שור הנסקל אסור בהנאה, אבל בכלאי הכרם שוודאי אסורים בהנאה — חייב. בבבלי נאמר (על ידי רב אחא בר עזיה?) טעמו של ר' יוחנן משום שנהנה שלא כדרך הנאתו. ויש אומרים (איכא דאמרי) שקבע ר' אבהו בשם ר' יוחנן כלל: כל איסורים שבתורה אין לוקים עליהם אלא דרך הנאתם. וזה בא ללמד שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו, פטור, כמפורש בדברי רב אחא בר עזיה. אבל ללשון ראשונה אמר ר' אבהו כל איסורים שבתורה אין לוקים עליהם אלא דרך אכילתם, שקל וחומר הוא: אם פטור בשנהגה שלא כדרך הנאתם, כל שכן שפטור באוכל שלא כדרך אכילתם.

בבלי יבמות צה, ב: כי אתא רבין אמר ר' יוחנן אשת איש (קרויה 'איסור קל' בברייתא שם צה, ראש עמ' א). ואמאי קרי לה איסור קל? שאין האוסרה (בעלה) אוסרה כל ימיו (שיש לה היתר בגט). אף בירושלמי שם פ"י, ה"ז מפרש ר' יוחנן איסור קל רמז לאשת איש, אבל לא לסתם אשת איש אלא להלכה בראש הפרק שם: האשה שהלך בעלה למדינת

הים ובאו ואמרו לה מת בעליך ונישאת ואחר כך בא בעלה תצא מזה ומזה; וקרוי איסור קל לפי שנישאת לשני בהיתר, שסברה שמת בעלה. לפי זה יש להסביר שאמר ר' יוחנן אשת איש 'סתם' ופירשוהו בבבלי ובירושלמי בדרכים שונות, ולפי הבבלי פירושו של ר' יוחנן הוא גם פירושו של רבא.

בבלי יבמות פח, א. על המשנה ראש פ"י: 'האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה: 'מת בעליך' ונישאת ואחר כך בא בעלה — תצא מזה ומזה' נקבע מאמר רב: לא שנו (שתצא) אלא שניסת בעד אחד אבל ניסת על פי שני עדים לא תצא (מן השני). מחכו עליה במערבא אתא גברא וקאי ואת אמרת לא תצא? לא צריכא דלא ידעינן ליה וכו'. אבל בירושלמי שם פט"ו, ה"ד אין צוחקים על דברי רב אלא מאמרו מובא על ידי רב נחמן בנימוקו הברור: רב נחמן בר יעקב בשם רב נישאת על פי שנים עדים אפילו אתון (בא בעלה) אמרין ליה 'לית אתנר' (אין אתה איתנו, אין מכירים אותך). רב שמואל בר רב יצחק בעי הגע עצמך שהוא אדם מסויים (תניח שהוא אדם חשוב ומפורסם) כגון אימי (ר' אמי, וכי נוכל לומר שאין מכירים אותו)? אמר ר' יוסי בי ר' בון ולית כמן בר נש דמי לר' אמי (וכי אין אדם הדומה לר' אמי)? מעתה מתפרש מאמר רב בירושלמי כפשוטו שאם נישאת על פי שני עדים, אף על פי שבא הבעל הראשון ואנו מכירים אותו אינו נאמן נגד שני עדים שהעידו שמת ולא תצא מן השני¹¹⁶, אבל הבבלי סובר שאם מכירים אותו נאמן ומפרש מאמר רב בשאין מכירים אותו וכו'.

שנינו במשנה גיטין דף כו, א: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה וכו' מפני התקנה. ונאמר בגמרא שם עמ' ב: ר' שבתי אמר חזקיה משום קטטה (היא התקנה) ור' מאיר היא דאמר עדי חתימה כרתי ובדין הוא דאפילו תורף (הגט עם השמות) נמי לכתוב

116. ע"י בתוספות דף פח, א ד"ה אתא. — ע"י במאמרי (שציינתי למעלה, הערה 104), עמ' 170 שאמרתי שאף רבא בבבלי שם שהקשה לרב מברייטא (בספרא אמור פ"א, י"ג) פירש מאמר רב במשמע זה, שכן לפי פירוש הבבלי יש שתי לשונות בדעת רב, ללשון ראשונה הוא פוסק כחכמים החולקים על ר' מנחם בר יוסי בברייטא וללשון שניה (איכא דאמרי) הוא פוסק כר' מנחם בר יוסי, ומה הקושיה מן הברייטא על דעת התנאים האלה? כן אמרתי שלפי פירוש הירושלמי, אין רב מפרש הסיפא במשנה (י, א') 'ואם נישאת שלא ברשות מותרת לחזור לו' (לראשון) — שלא ברשות בית דין אלא בעדים (בבלי פו, ב), שהרי לדעתו בנישאת בשני עדים לא תצא מן השני. ונראה שאף שמואל (בבבלי שם פח, ב) שאמר: 'לא שנו אלא שלא מכחשתו אבל מכחשתו לא תצא' סובר כרב אלא שמוסיף שדווקא אם היא מכחשתו לא תצא. וע"י עוד בבבלי שם צא, א ובמאמרי שם, עמ' 171.

(שהרי עיקר הגט הוא חתימת העדים ואין כתיבתו צריכה להיות לשם האיש והאשה) וזימנין דשמעה ליה לסופר דקא כתיב (שכותב את הגט ומזכיר שמו של בעלה ושמה) וסברה איהו קאמר ליה (בעלה אמר לסופר לכתוב הגט) והוה לה קטטה בהדיה (ותהא לה קטטה עם בעלה). רב חסדא אמר אבימי משום תקנת עגונות וכו', אמרי לה ר' מאיר דאמר עדי חתימה כרתי ובדין הוא דאפילו תורף נמי לכתוב וזימנין דהוה ליה קטטה בהדיה ורתח עלה וזריק לה ניהלה (וזורק לה בחמתו את הגט המזומן אצלו) ומעגן ומותיב לה (ומושיב אותה גרושה עגונה). לפי הבבלי שני טעמים שונים הם, אחד משום קטטה ואחד משום תקנת עגונות. ובאמת יכולים לומר שטעם אחד הוא ו'משום קטטה' הכוונה שעל ידי הקטטה עם אשתו יזרוק לה את הגט המזומן אצלו ויעגן אותה, והרי זה כתקנת עגונות. וכן הוא באמת בירושלמי שם פ"ג, ה"ב: ר' שבתי בשם חזקיה מפני תקנת בנות ישראל. שלא יהיו מצויות להתגרש¹¹⁷.

מאחר שנתברר לנו דרך התלמוד להוסיף פירושים למאמרים שנמסרו נוכל לפרש כמה נוסחאות שהובאו בבבלי במאמרי האמוראים — לשון ההצעה בדרך כלל: איכא דאמרי — שלא נולדו אלא על ידי פירושי האחרונים שניתנו למאמרים האלו. פעמים הדבר מפורש שמדובר בביאור ובטעם לדברי אמורא, כגון בבבא קמא נז, ב, שבמקום 'איכא דאמרי' הלשון 'איכא דמפרשי': שומר אבידה, רבה אמר כשומר חנם דמי, רב יוסף אמר כשומר שכר דמי וכו', כשומר שכר דמי בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כשומר שכר. איכא דמפרשי [דפריש] הכי: רב יוסף אמר כשומר שכר דמי כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה הילכך כשומר שכר דמי. או שלמד הדבר מענינו, כגון בביצה ו, ב—ז, א: אמר רב הונא אמר רב ביצה עם יציאתה נגמרה. מאי עם יציאתה נגמרה וכו' עם יציאתה נגמרה ומגדלת אפרוחים, במעי אמה אינה מגדלת אפרוחים וכו'. ואי בעית אימא מאי עם יציאתה נגמרה עם יציאת רובה נגמרה וכדר' יוחנן וכו'. ואיכא דאמרי מאי עם יציאתה נגמרה עם יציאת כולה נגמרה.

יבמות צג, ב שאלו את רב ששת אם עד אחד נאמן להעיד על יבמה שמת בעלה. לפי סתם גמרא הכוונה אם נאמן העד להתיר בעדותו את היבמה להתייבם. אבל 'ואיכא דאמרי' הא לא תיבעי לך דאפילו איהי נמי מהימנא (זו אין בעיה שבודאי נאמן העד להתיר את היבמה להתייבם

117. ועי' עוד במאמרי שם, עמ' 167 בעניין הסוגיה בבבלי שבועות מג, א וירושלמי שם פ"ו, ה"ז, ובמבוא הירושלמי מג, א למאמר ר' אמי אמר ר"ש בן לקיש, ברכות יא, ב: זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו ובירושלמי שם פ"א, ה"ה: ר' אמי בשם ר"ל זאת אומרת שאין הברכות מעכבות.

שכן אפילו היא עצמה נאמנת לומר 'מת בעלי' שתתייבם) וכו', כי תיבעי לך למישרי יבמה לעלמא' (הבעיא היא אם היא מותרת להנשא לאחרים על פי עדות עד אחד) וכו'.

כתובות צח, ב ואילך: איבעיא להו, אמר ליה (לשלוחו) זבין לי ליתכא (מכור משדותי בית חצי כור) ואזל זבין ליה כורא — מאי? מוסיף על דבריו הוא וליתכא מיהא קני (ולתך קנה הלוקח מכל מקום), או דלמא מעביר על דבריו הוא וליתכא נמי לא קני וכו'. ואיכא דאמרי הא לא תיבעי לך וכו' דודאי מוסיף על דבריו הוי, כי תיבעי לך דאמר ליה זיל זבין לי כורא ואזיל זבין ליה ליתכא מאי וכו'.

קידושין ז, ב: ההוא גברא דאקדיש בשיראי רבה אמר לא צריכי שומא (לשום אותם כמה הם שווים), רב יוסף אמר צריכי שומא, אי דאמר לה בכל דהו כולי עלמא לא פליגי דלא צריכי שומא וכו'. איכא דאמרי בכל דהו נמי פליגי וכו'.

בבא קמא עב, ב: עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל, רבא אמר מכאן ולהבא הוא נפסל וכו'. איכא דאמרי רבא נמי כאביי סבירא ליה וכו' והכא היינו טעמיה דרבא וכו' (ועי' ש' בתוספות ד"ה אין) ¹¹⁸.

118. ועי' עוד ערובין נג, א; פסחים עט, א; מועד קטן ט, ב; יבמות פה, ב ועוד כאלו. — הדבר בולט ביותר במקום שנאמר פעמיים 'איכא דאמרי' — ואיכא דאמרי, ר' זרחיה הלוי בספר הצבא מידה שלישית מביא בשם הערוך שבסוכה ז, א: אמר רבא ואינה ניתרת אלא בצורת הפתח, איכא דאמרי אמר רבא וניתרת נמי בצורת הפתח, איכא דאמרי אמר רבא וצריכא נמי צורת הפתח — שתי הלשונות האחרונות פירוש הן ללשון הראשונה (וכן הוא כותב בספר המאור סוכה שם), ומוסיף: 'וכן הדברים נראים כמשמעם, והרב רש"י ז"ל פירש שלש הלשונות כולן חלוקות הן זו מזו' וכו', וכן הוא בברכות ח, ב: אל תשבו על מיטה ארמית איכא דאמרי לא תגנו (תשכבו לישון) בלא קריאת שמע, ואיכא דאמרי דלא תנסכו גיורתא (שלא תישאו גיורת), ואיכא דאמרי ארמית ממש וכו', שם ט, ב: אמר ר' אמי מלמד שהשאלום בעל כרחם, איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי בעל כרחם דישאל. שם לו, ב: מאי טריתא? איכא דאמרי וכו' ואיכא דאמרי וכו' ואיכא דאמרי וכו'. ערובין קא, א: היכי דמי דלת אלמנה איכא דאמרי וכו' ואיכא דאמרי וכו'. יומא מב, סוף ע"ב: ונתתם אותה אל אלעזר הכהן — אותה לאלעזר, ולא לדורות לאלעזר. איכא דאמרי לדורות בכהן גדול, ואיכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט. יבמות פה, ב: 'דבר אחר' מאן קתני לה? איכא דאמר ר' שמעון בן אלעזר קתני לה ומה טעם קאמר וכו', איכא דאמר רבי קתני לה וחלוצה קא קשיא ליה וכו', גיטין כז, א: בההוא גיטא דאשתכח בי כיתנא וכו', איכא דאמרי בדוכתא היכא דתרו כיתנא וכו', ואיכא דאמרי בדוכתא דמזבני כיתנא. בבא בתרא צח, ב: רפת בקר (במשנה שם) מאן קתני לה? איכא דאמר ר' ישמעאל קתני לה, ואיכא דאמר ר' עקיבא קתני לה. איכא דאמר ר' עקיבא קתני לה והכי קאמר אף על פי וכו', ואיכא דאמר ר' ישמעאל קתני לה והכי קאמר וכו'. ראה לדבר (במשנה)

אמנם ברוב פעמים אין הדבר מפורש אלא אחרי עיון ושיקול הדעת באים לידי מסקנה שהמאמר שב'איכא דאמרי' אינו אלא פירוש לקודמו. כבר העירותי למעלה, עמ' 462, שלשונות האיכא דאמרי במאמר שמואל (ביצה כח, א) נתהוו כנראה ממאמרו: לחדדה אסור, אבל להעביר שמנוניתה מותר. יש ששנו את דבריו על ראש המשנה 'אין משחיוץ' דווקא לחדדה, אבל להעביר שמנוניתה מותר. ויש ששנו אותם על הסיפא 'אבל משיאה על גבי חברתה' דווקא להעביר שמנוניתה מותר, אבל לחדדה אסור. וכשהעבירו מאמר שמואל על דברי רב הונא העבירו שני נוסחאותיו על הרישא ועל הסיפא של מאמר רב הונא.

וכן יש לפרש עוד מקומות כאלו, כגון פסחים מה, א. במשנה שם (ג', ב') נשנה: בצק שבסדקי עריבה (שבה לשים את הבצק, ונשאר ממנו בסדקים). אם יש כזית במקום אחד, חייב לבער (בפסח), ואם לא (שאין כזית במקום אחד), בטל במיעוטו (והוא נחשב כאילו אינו בעולם ואינו חייב לבערו). ואמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו (שאם יש כזית במקום אחד חייב לבערו) אלא במקום שאין עשוי לחזק (שאין הבצק בעריבה במקום שהוא עשוי לחזק את סדקי העריבה), אבל במקום שעשוי לחזק אינו חייב לבער (שהרי הוא כעריבה עצמה ובטל לגבה). [הגמרא מדייקת: מכלל דפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחזק אינו חייב לבער]. איכא דמתני לה (דברי רב יהודה אמר שמואל) אסיפא 'ואם לא, בטל במיעוטו' אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא במקום העשוי לחזק אבל במקום שאין עשוי לחזק חייב לבער. [הגמרא מדייקת: מכלל דכזית אפילו במקום העשוי לחזק חייב לבער]. ומובאות שתי ברייתות, באחת נשנה כלשון ראשונה, ובאחת כלשון שנייה וכו'. כנראה אמר שמואל במקום העשוי לחזק אינו חייב לבער ובמקום שאין עשוי לחזק חייב לבער; ויש ששנו את מאמרו על הרישא, לפי הברייתא האחת, ויש ששנו אותו על הסיפא, לפי הברייתא האחרת.

בבא מציעא לב, א. שנינו במשנה (ב', י'): מצאה (את הבהמה) ברפת אינו חייב בה (להחזירה, שאין זו אבדה); ברשות הרבים חייב בה. ואמר ר' יצחק והוא שעומדת תוך לתחום (אינו חייב בה) [הגמרא מדייקת:]

שם) מאן קתני לה? איכא דאמר וכו' ואיכא דאמר וכו' (בכל העמוד יש גירסות 'דאמרי' במקום: דאמר). חולין יט, ב: מצוות מליקה מחזיר סימנים לאחריו העורף ומולק. איכא דאמרי אף מחזיר, ואיכא דאמרי מחזיר דוקא. — וכן הוא פעמים בלשון 'אמרי לה' — ואמרי לה, כגון ברכות מז, ב: אמרי לה כי מכנפי ואמרי לה כי מבדרי, וכן שם נח, ב: אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דבדרן. שבת קה, א; פסחים קח, א; גיטין סז, ב; בבא בתרא מב, ב: אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא.

מכלל דברשות הרבים אפילו בתוך התחום נמי חייב]. איכא דמתני לה אסיפא 'ברשות הרבים חייב בה', אמר ר' יצחק והוא שעומדת חוץ לתחום [הגמרא מדייקת: מכלל דברפת אפילו עומדת חוץ לתחום נמי אינו חייב בה]. ר' יצחק אמר בתוך התחום אינו חייב, חוץ לתחום חייב. יש ששנו את מאמרו על הרישא ויש על הסיפא.

חולין קה, א ואילך. רב יצחק בר יוסף בשם ר' ינאי מפרש את הברייתא: 'מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן' לא שנו אלא שאין היד סולדת בהם אבל היד סולדת בהם אין נוטלין בהם. [הגמרא מדייקת (עי' בדקדוקי סופרים): מכלל דאחרונים אף על פי שאין היד סולדת בהם אסור]. ואיכא דמתני לה אסיפא: 'מים' אחרונים אין נוטלין אלא בצונן, אבל בחמין לא. אמר רב יצחק בר יוסף אמר ר' ינאי לא שנו אלא שהיד סולדת בהם אבל אין היד סולדת בהם נוטלין. [הגמרא מדייקת: מכלל דראשונים אף על פי שהיד סולדת בהם מותר]. ר' ינאי אמר מים חמין היד סולדת בהם אסור, אין היד סולדת בהם מותר. יש שפירשוהו למים ראשונים ויש למים אחרונים.

כך נפרש גם במקומות שלהלן. ברכות מג, א. על המשנה שם (דף מב, א: ר', ו'): היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו (שאין אחד מוציא בברכתו את אחרים ידי חובתם), הסבו (לאכול, שקבעו להם סעודה) אחד מברך לכולם. אמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה (ואפילו בלא הסבה אחד מברך לכולם). ור' יוחנן אמר אפילו יין נמי בעי הסבה (פת ויין שווים). איכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה (ואפילו בהסבה כל אחד מברך לעצמו). ור' יוחנן אמר אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה. רב אמר לא שנו אלא פת אבל יין לא ור' יוחנן אמר אפילו יין. אלו פירשו: יין לא — לא בעי הסבה, ואלו פירשו: יין לא — לא מהניא ליה הסבה. יומא ג, ב: רבינא אמר דנין עבודה בכהן גדול מעבודה בכהן גדול וכו'. ואיכא דאמרי דנין עבודה תחילה מעבודה תחילה וכו'. הגמרא שואלת: מאי תחילה? אילימא תחילה בכהן גדול? היינו קמייתא. אלא עבודה תחילה במקום מעבודה תחילה במקום. רבינא אמר 'דנין עבודה תחילה מעבודה תחילה', וללשון הראשונה פירשו 'תחילה בכהן גדול' (עבודה הראשונה שנעשתה בכהן גדול) ומסרו כך מפורש בשמו. וללשון השנייה פירשו 'תחילה במקום', היינו העבודה הראשונה במקום מסוים.

יבמות קד, ב—קה, א: שלחו ליה לאבוה דשמואל יבמה שרקקה — תחלוץ. מכלל דאיפסלא לה מאחין וכו'. ואיכא דאמרי הכי שלחו ליה יבמה שרקקה תחלוץ, ואינה צריכה לרוק פעם אחרת. סתם גמרא הבין ש'תחלוץ' פירושה שצריכה חליצה שנפסלה על האחים מייבום. ויש

אומרים שפירושה שאינה צריכה עוד ריקקה. בסוף דף קה, א אף נמסר: שלחו ליה לאבוה דשמואל יבמה שרקקה דם תחלוץ וכו'. בתוספות שם נאמר שבתחילה שלחו לו 'יבמה שרקקה תחלוץ', ואחר כך שלחו לו שאפילו רקקה דם תחלוץ. אמנם נראה שכאן נוסח אחר, כלומר לא שלחו לו 'רקקה' סתם, אלא רקקה דם.

גיטין מה, ב—מו, א. שנינו במשנה שם (ד', ד'): המוציא את אשתו משום שם רע, לא יחזיר. משום נדר, לא יחזיר. ואמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן והוא שאמר לה משום שם רע אני מוציאך, משום נדר אני מוציאך וכו'. איכא דאמרי אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן צריך שיאמר לה הוי יודעת שמשום שם רע אני מוציאך ומשום נדר אני מוציאך וכו'. רב נחמן הוסיף למשנה 'ואומר לה משום שם רע או משום נדר אני מוציאך'. יש שפירשו: דווקא אם אמר לה בשעת גירושין משום שם רע אני מוציאך וכו' אסור לו להחזירה. ויש שפירשו: צריך שיאמר לה (תיקנו חכמים שיאמר לה) משום שם רע אני מוציאך וכו'.

גיטין עט, ב. לדעת בית הלל במשנה שם (ח', ד') האוסרים לפטור את אשתו בגט ישן: אמר ר' אבא אמר שמואל אם נישאת (בגט ישן) לא תצא. ואיכא דאמרי אמר ר' אבא אמר שמואל אם נתגרשה תינשא לכתחילה. שמואל אמר שבדיעבד אם כבר פטר את אשתו בגט ישן מודים בית הלל שהרי זה גט. ונחלקו בפירוש דיעבד, יש אומרים שכבר נתגרשה בו ויש אומרים, שכבר נישאת לאחר. מאמר שמואל כלשון הראשונה בא לארץ ישראל על שם רב יהודה תלמידו, כמו שנמצא בירושלמי שם (פ"ח, ה"ד): רב יהודה בשם שמואל וכולן אם נישאו לא תצא ¹¹⁹ וכו'.

עבודה זרה כז, סוף עמ' ב: אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל מכה שמחללין עליה את השבת (שיש בה סכנה) אין מתרפאין מהן (מן הגויים). ואיכא דאמרי אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל מכה של חלל (חלל הגוף, פנימית) אין מתרפאין מהן. כיון שעל מכה של חלל מחללים את השבת, כמו שמקשה הגמרא 'מאי ביניהו', החליפו את המושגים 'מכה שמחללים עליה את השבת' ו'מכה של חלל' וקראו את האחד בשם חברו ¹²⁰. אבל באמת אין שני המושגים שווים לגמרי, שכן יש גם מכה שאינה של חלל שמחללים עליה את השבת.

119. ועי' בבלי כתובות כג, א: ואם משנישאת באו עדים וכו' אמר אבוה דשמואל לא נשאת נשאת ממש, אלא כיון שהתירוה לינשא אף על פי שלא נשאת, ועי' ש בירושלמי פ"ב, ה"ו.

120. ואפשר שאחד שמע (או קרא) מכה של חלל, ואחד מכה של חלול. ועי' למעלה הערה 38. ועוד כתובות נ, א: רץ אחריו ואינו מגיעו, איכא דאמרי חבריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו.

עבודה זרה עד, ב. לשון המשנה שם (ה', י"א): גת של אבן שזיפתה גוי (ודרכם היה ליתן בגת קצת יין להעביר ריח הזפת) מנגבה (מדיחה במים ואפר ומייבשה) וכו'. אמר רבא דוקא זיפתה אבל דרך בה לא. לשון זו אפשר לפרשה: דרך בה ולא זיפתה אינה צריכה ניגוב ודיה בהדחה. וכך נתפרש המאמר לפי הלשון הראשונה. ואפשר גם לפרשה: דרך בה אחרי הזיפות לא דיה בניגוב אלא יקלף את הזפת. וזהו הפירוש של ה'איכא דאמרי': אמר רבא דוקא זיפתה אבל דרך בה לא סגי לה בניגוב.

מנחות יח, ב: אמר רב נחמן לא קשיא כאן במנחת כהנים כאן במנחת ישראל, מנחת ישראל דבת קמיצה היא וכו' מנחת כהנים דלאו בת קמיצה היא וכו'. איכא דאמרי אמר רב נחמן לא קשיא כאן בנקמצות כאן בשאין נקמצות וכו'. אף כאן (כמו בעבודה זרה כו, סוף ע"ב) המושגים 'מנחת כהנים' ו'אין נקמצות' כמעט שווים והחליפום. אבל באמת יש עוד מנחה (מלבד מנחת כהנים) שאינה נקמצת, והיא מנחת נסכים (משנה מנחות ו', ב', תלמוד שם עד, ב) ¹²¹.

עין גם באגדה, חגיגה יב, ב: אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה כלילתה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום וכו'. ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא שהוא דומה ליום וכו'. לשון שנייה פירוש הוא ללילה ויום שבמאמר ריש לקיש.

121. ועי' עוד פסחים לח, סוף ע"ב.

אבל אחר כך כשהשיב להם ר' ירמיה תשובה הגונה על שאלה ששאלוהו ונוסחה בעונה ובהכנעה: איני כדאי ששלחתם לי אלא כך דעת תלמידכם נוטה וכו' אמרו 'תורה מבחוח' (עי' הוריות יג, ב) והכניסוהו שוב לבית המדרש.

נספח א לפרק שביעי

א. העברות מאמרי אמוראים בתלמוד הבבלי

ר' אבהו. מאמרו בחולין מא, ב: באומר¹ וכו' (שלוש פעמים) לפרש מאמרי ר' יוחנן ור' אלעזר.

אביי. מאמרו (ועי' עמ' 484 הערה 54 ועמ' 463 הערה 19): ברכות יט, א וש"נ: אמר אביי לא מיבעי ליה לאינש למימר הכי (לא לימא אינש הכי) וכו'. שבת מא, א ונידה יג, א. שבת נד, א וביצה כט, א. שבת עט, א ובבא מציעא קה, ב. שבת קג, א ומנחות לו, א. שבת קכה, א וסוכה טז, א ונידה ס, ב. עירובין ב, ב וסנהדרין נד, א וזבחים כד, ב (פליג בברייתא). פסחים פד, ב ופה, א (משום פקע). ראש השנה כ, ב ומועד קטן ז, ב ובבא מציעא כז, א וסנהדרין עו, ב (משמעות דורשין איכא ביניהו. רבא חולק עליו. וכן גירסת הלכות גדולות [דפוס וינציה מה, א ודפוס ברלין 219] בנויר מג, א: אמר אביי משמעות דורשין איכא ביניהו, רבא אמר וכו'. אבל לפנינו הגירסה: אמר ר' יוחנן משמעות דורשין איכא ביניהו, ריש לקיש אמר וכו'. ועי'ש בתוספות ד"ה ומהכא שמביאים גירסת ה"ג. ואף ר' יוחנן אומר בשבועות יט, א [ובזבחים נב, ב, עי"ש]: משמעות דורשין איכא ביניהו². סוכה לב, א וב (דרכיה דרכי נועם. ועי"ש בדקדוקי סופרים, עמ' 97 אות כ'. התוספות לב, א ד"ה דרכיה מעירים למה אין מביאים שם דברי רבא שבועות ב, עי"ש). סוכה נו, ב וכתובות פג, ב (בוצינא טב מקרא). חגיגה ד, א ויבמות עב, א. מועד קטן ב, ב וגיטין לו, א. מועד קטן טו, א וב (תשובות רב יוסף על הבעיות בעניין מנודה דוחה אביי תמיד: 'ודילמא מנודה לשמים שאני' [לחומרא ולקולא!]) ועי' למעלה, עמ' 473 בשם הרשב"א, השווה גם שבת מט, ב וקידושין ל, א). מועד קטן יח, ב וגיטין מה, א (מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי וכו').

1. אפשר שכחנתו: נעשה כאומר, עי' בתוספות יבמות כה, ב, ובר"ן נדרים יג, ב ד"ה באומר, ובהשלמותי לנויר ב', ב, עמ' 372.
2. בירושלמי יומא פ"ה, ה"ו אומר ר' יהושע בן לוי משמעות דורשין איכא ביניהו ור' יוחנן חולק.

[כתובות לה, א וסנהדרין י, א ומכות ה, א: אתיא רשע רשע]. כתובות סה, ב וסז, א (חמישים זוזי פשיטי). [כתובות פג, ב ובבא בתרא קסו, א, קסז, א: יד בעל השטר על התחתונה]. נדרים ז, א ונד, א. נדרים מג, א ועבודה זרה ו, ב (גזירה לשאול [ללוות, לפרוע] וכו'). סוטה מ, ב ומא, ב (כולה משום כבודו דכהן גדול [דמלך]). גיטין ז, ב וקידושין עב, א (רצועה נפקא). [קידושין ד, א: אמר רבה בא זה ולימד על זה וכו' אמר ליה אביי מי דמי וכו' זבחים פב, ב]. [בבא מציעא יג, א ולה, ב. סנהדרין נג, ב ועה, ב: אמר קרא אמך היא וכו']. בבא בתרא קכט, א: אמר ליה אביי לרבין אנחתת לן חדא (דבר אחד מדברין נוח לנו ואין להקשות עליו) ואתקפת לן חדא (ודבר אחד קשה לנו) וכן אמר אביי לרב דימי בחולין קלז, ב. עבודה זרה יד, א וכא, א³. זבחים כה, א וצג, ב (דם סכין ודם אצבעו מקנה בשפת מזרק וכו'). [חולין ק, א ופסחים כו, א: בשקדם וסלקו (שקדם וסלק) וכו']. כריתות כד, א ובבא קמא עד, ב.

ר ב א ד א ב ר א ה ב ה. גיטין מג, א: כשעשאו טריפה (זהו פירושו של 'המית' שנשנה בבבא בתרא קעה, ב: שעשאו טריפה (זהו פירושו של 'הרגו').

ר ב א ח א ו ר ב י נ א. מחלוקתם אם מתנה דינה כמכר, מגילה כו, ב ובבא מציעא טז, א⁴.

ר' א ל ע ז ר (עי' למעלה, עמ' 470, הערה 27), סוטה יב, א (לשמות ב', ג') וחולין צא, א (לבראשית ל"ב, כ"ה): מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. ועי' עוד להלן ערך רב פפא. — וראוי להביא כאן פירושו של ר' תם בספר הישר סי' רי"ד, דף מג, ב (מהדורת שלזינגר סי' רע"ב, עמ' 168) למאמר ר' אלעזר בשבת צב, ב: [באמת אמרו וכו'] 'אמר ר' אלעזר עדא אמרה' (כך היתה גירסתו עי' בדקדוקי סופרים שם, דף קא, א, אות צ) 'כל באמת הלכה היא. אמר לן ר' (ר' תם) לא אמרה (ר' אלעזר) על משנה זו (שבת י', ד') אלא על משנה שמבורר הדבר. כגון שנחלקו התנאים באותו דבר ופסק וסתם ר' כאחד מהם באמת אמרו. ומינה דייק ר' אלעזר ואמר כל באמת הלכה היא, כמו שמצינו באמת זה. פירוש לפירושו בזמן שנחלקו התנאים בהלכה, כגון בתוספתא בבא מציעא סוף פרק ג': ואין מערבין יין לא חדש בחדש וכו', ולא קשה בריך, ור' יהודה מתיר קשה בריך מפני שהוא משביחו. ונשנה במשנה שם סוף פרק ד': באמת אמרו ביין התירו לערב קשה בריך מפני שהוא משביחו, כלומר הפסק בסתם המשנה כר' יהודה. ועל כך אמר ר' אלעזר

3. עי' בתוספות כא, א ד"ה אלפני וכו' ששם אין הלשון מתאים.

4. אף על פי שאפשר לחלק בין דיני ממון בבבא מציעא לדיני איסור במגילה. ועי' גם בטורי אבן למגילה שם.

בבבלי שם ס. א. אמר ר' אלעזר עדא אמרה כל באמת אמרו הלכה היא, שהלכה למעשה כר' יהודה. ובאור זרוע לבבא מציעא שם, עמ' 47 מובא בשם ר' חננאל: מהכא קיימא לן דכל היכא דתנינן באמת הלכה פסוקה היא. ועי' רטנר, אהבת ציון וירושלים לשבת, עמ' 13.

ר' אמי ור' אסי אמרו: כאלו נדון (מי שנצטרך לבריות) בשני דינים, אש ומים, שנאמר (תהלים ס"ו, י"ב) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים (ברכות ו, ב), וכן בבבא מציעא עה, ב: כאילו דנו (מי שנושה בחברו מנה ויודע שאין לו ועובר לפניו) בשני דינים שנאמר הרכבת אנוש לראשנו (רש"י: לשון נושה וכו') וגו'.

ר' אסי. אמר: אפילו לא שכרו (את הפועל) אלא לבצור אשכול אחד אוכלו (בבא מציעא צב, א) ⁵, וכן (שם קיא, ב): אפילו לא שכרו אלא לבצור (לו) אשכול אחד (של ענבים, עי' בדקדוקי סופרים) עובר משום בל תלין. — רב אסי ורב כהנא שאלו את רב: ויעמידנו כנגד ראש תור? שתיק רב (סוכה ז, א), וכן שאלוהו בבבא בתרא סב, א: ויקנה כנגד ראש תור? שתיק רב.

רב אשי. אמר: אנא הא דר'... לא שמיע לי אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו (ברכות נז, סוף עמ' ב), וכן: אנא לא שמיע לי הא דר'... וקיימתי מסברא (שבת לד, א) ⁶. בפסחים יח, א וכו', א הוא נותן טעם 'משום דהוי משקה סרוח'. הוא מתרץ 'שתי תקנות הור' וכו' (יומא כב, א; כתובות יב, א; גיטין מז, ב; מנחות נב, א ⁷). ראש השנה כ, ב תירוצו 'לאכחושי סהדי' (פעמיים). בבבא בתרא פג, ב: וקד, ב (עי"ש בדקדוקי סופרים) נסדרה בעית רב אשי: בור מהו שתפסיק, אמת המים מהו שתפסיק וכו'. בבא בתרא קל, ב מפרש רב אשי לשון הברייתא: 'ובלבד שלא ידמה' — שלא ידמה בטרפות דתניא (כדתניא) אין אומרים בטרפות זו דומה לזו, ואל תתמה שהרי חותכה מכאן ומתה, חותכה מכאן וחיה. כאן מביא רב אשי ראייה לדבריו מברייתא. אבל בחולין מת, ב: גה, ב: עו, א מובא הכל בשמו שהוא אומר: טריפות קא מדמית להדדי (אתה מדמה בטריות) ? אין אומרים בטריות זו דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה, חותכה מכאן וחיה. — עבודה זרה כט, ב תירוצו של רב אשי (פעמיים): הא אתא לאשמועינן חומץ (בפעם השנייה: יין מבושל) שלנו

5. שם מובא בשמו עוד מאמר: אפילו לא בצר אלא אשכול אחד אוכלו. ואפשר שהוא אותו המאמר בנוסח אחר.

6. ועי' גם: רב אשי אמר וכו' עשה וכו' ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה (שבת כד, סוף עמ' ב—כה, א, זבחים צז, ב).

7. ונראה שכך צ"ל גם במנחות נא, ב: אמר רב אשי, במקום 'ר' אבהו. ועי' עוד למעלה עמ' 453 הערה 4.

ביד נכרים אינו צריך חותם בתוך חותם. [במקומות שנאמר אפקעינהו רבנן לקידושין (חכמים הפקיעו את הקידושין וביטלו) מובא ששאל רבינא את רב אשי: התינוח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר (כך אפשר לומר על מי שקידש בכסף, שעשו חכמים את הכסף כמתנה ולא ככסף קידושין, אבל מה יש לומר על מי שקידש בביאה)? והשיב רב אשי שעשו חכמים את בעילתו בעילת זנות, יבמות צ, ב, וש"ג].⁸

רב הונא (עיין למעלה עמ' 454 הערה 7).

רב הונא בר חייא. אמר בשם שמואל הלכה כחנניה. שבת נא, ב ובמקבילות (למעלה פרק שישי בערכו).

רב הונא בריה דרב יהושע בפסחים צח, א אמר: יש ללמוד מן המשנה שם שלשה דברים וכו' (שמע מינה תלת, שמע מינה בעלי חיים נדחים וכו') וכן מובא בשמו בכריתות כח, א שיש ללמוד שלשה דברים אלו ממאמר ר' אלעזר בשם ר' אושעיא⁹ — שלש פעמים נאמר בשמו בבבא מציעא סה, ב 'דלא כר' יהודה' וכו'.

רב הלל. בשבת קט, א שואלים אם מי שנגפה ידו או רגלו בשבת מותר לצמתה בחלא (בחומץ), כשם שמותר לצמתה בין. ואמר רב הלל לרב אשי: 'כי הוינא בי רב כהנא אמרי חלא לא' (כשהייתי בבית מדרשו של רב כהנא אמרו שאסור לצמתה בחומץ). לשון זה נמצא גם בבבא בתרא צח, א בעניין ממון. רבא אמר שם: המקבל יין מחברו למכרו ב'עסקא' (שיחלקו את הרווח ביניהם) על מנת שיביא אותו למקום פלוני, ועד שהגיע לשם הוזל היין, כל ההפסד לבעל היין. ושואלים מה הדין אם נעשה חומץ? ואמר רב הלל לרב אשי: 'כי הואן (הוינא) בי רב כהנא אמר לן (אמרינן) חלא לא (בחומץ אין כל ההפסד לבעל היין)¹⁰.

מר זוטרא. בשבת כו, ב הוא מביא ראיה מן הכתוב (יהושע ב', ו') שפשתן קרוי 'עץ' כמו שיוצא מן המשנה שם. ראיה זו מובאת בשמו בברכות מג, ב למאמר רב שמברכים 'בורא עצי בשמים' על 'חלפי דימא'. ר' זירא אמר: מתניתין דלא כחזקיה דיקא ודלא כר' יוחנן דיקא

8. בבבא בתרא מח, ב נקשר הדיון למאמרו של מר בר רב אשי. ועיי' ש בהגהות ריי יעבץ, ובמאמרי בתרביץ שנה ג', עמ' 12 בהערה שיש גורסים שם 'רב אשי'.

9. אבל למאמר ר' יוחנן קידושין ז, א, ותמורה כו, א ואילך נאמר סתם שמע מינה תלת (ולא בשם רב הונא בריה דרב יהושע), לפי שר' יוחנן עצמו אמר (כריתות כו, א) שהוא סובר כך, כמו שפירשו שם שכך יוצא ממאמרו הג"ל, וכן אמר ר' אבהו לר' זירא (זבחים יב, א).

10. מכאן שהלשון שם 'איכא דאמרי אמילו חלא נמי מקבל' וכו' אינו עיקר, ולא נמצא בכ"י מיוכן שבדקדוקי סופרים. — ועיי' גם עבודה זרה סט, ראש עמ' א.

וכו' (שבת צא, ב). וכן במעילה ה, א, אבל שם אין הלשון מדויק עיי"ש בתוספות. וגם שם נצטרך לומר: חזקיה מתרץ לטעמיה ור' יוחנן מתרץ לטעמיה, אלא שלשון מעילה משונה. — תענית יד, ב—טו, א: מתקיף לה ר' זירא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני (פעמיים).

זעירי אמר ר' חנינא נקרא חוטא (עירובין סג, א; סנהדרין נח, ב). ר' חנינא. פירושו למשנה במעילה סוף פרק א': ליוצא(ין) ור' עקיבא היא, מעילה ז, ב, נאמר גם למשנה שם ראש פרק ב', מעילה ח, ב. רב חנינא מסורא. מפרש שהסיפא היא פירוש לרישא 'מה טעם קאמר' (ברכות נב, סוף עמ' ב ושבת כג, סוף עמ' ב). ועי' למעלה ערך רב יהודה מסורא.

רב חסדא. במקום שנשנו שני מספרים ואחד מהם מיותר, לפי שאפשר ללמדו בקל וחומר מן השני, מתרץ רב חסדא שמדובר בשני שיעורים של שני סוגים: באחד נוהג מספר (שיעור) זה ובאחד נוהג מספר (שיעור) זה. בברייתא שבת ס, ב: נשרו (מן הסנדל המסומר) רוב מסמרותיו ונשתתרו בו ארבע או חמש מותר. ושואלים: השתא חמש שרי ארבע מיבעיא? אמר רב חסדא ארבע מסנדל קטן וחמש מסנדל גדול. במשנה שבת ראש פרק י"ח (דף קכו, ב): מפנין (בשבת) אפילו ארבע וחמש קופות של תבן וכו'. ושואלים: השתא חמש מפנין, ארבע מיבעיא? אמר רב חסדא ארבע מאוצר קטן וחמש מאוצר גדול¹¹. בברייתא בבא קמא קיח, ב: ולוקחין מהן (מן הרועים) ארבעה וחמשה צאן. ושואלים: השתא יש לומר ארבעה ובניגן, חמשה מיבעיא? ומתרץ רב חסדא ארבעה מתוך חמשה. ואיכא דאמרי אמר רב חסדא ארבעה מעדר קטן וחמשה מעדר גדול. כיוצא בזה ביומא כג, א ופב, א ושואלים: השתא שתיים וכו' אחת (או: שנה אחת) מבעיא? ומתרץ רב חסדא: כאן בבריא כאן בחולה. וכן בגדה לו, ב. — מאמר רב חסדא 'מידת חסידות שנו כאן' משמש לתרץ כמה קושיות במשנה (שבת קכ, א; בבא מציעא נב, ב; חולין קל, ב)¹². — פירוש רב חסדא לביטוי 'כהלכתה' ניתן לשתי ברייתות בסוכה ח, ב. במועד קטן כו, א וב מפרש רב חסדא לשון 'איחוי' בשתי ברייתות: באיחוי אלכסנדרי. — בבא בתרא צ, א מפרש רב חסדא

11. כן הוא בכ"י ובראשונים, עי' בגליון ובדקדוקי סופרים. לפנינו הנוסח: אמר רב חסדא ארבע מחמש. איכא דאמרי ארבע מאוצר קטן וחמש מאוצר גדול, כמו בבבא קמא קיח המובא להלן (ועיי"ש בדקדוקי סופרים).

12. ועי' מאמר רב חסדא כתובות יט, א: קסבר ר' מאיר עדים שאמרו להם חיתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר, וברמב"ן שם שמפרש שממדת חסידות היא. ועי' עוד דברי רב הונא לרב חסדא (גיטין ז, א): חיסדא שמך וחיסדאין מילך.

טעמו של שמואל: 'קרא אשכח (יחזקאל מ"ה, י"ב) ודרש' וכו'. אותו הדרש מובא בשמו גם בבכורות ה, א לפרש תשובת ר' יוחנן בן זכאי לשר נכרי. ועי' עוד להלן ערך ר' יוסף, ונספח ב לראש השנה ה, א. ר' יהושע בן לוי. למאמר ר' יוחנן (בשבועות יח, ב) 'כל הפורש מאשתו סמוך לווסתה הוויין לו בנים זכרים דכתיב (ויקרא י"א, מ"ז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר' נסמך מאמר ר' יהושע בן לוי: הוויין לו בנים ראויין להוראה דכתיב (ויקרא י', י"א) ולהבדיל [בין הקדש ובין החול] ולהורות [את בני ישראל וגו']. וכן הוא אומר למאמר ר' יוחנן הסמוך שם 'כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הוויין לו בנים זכרים דכתיב להבדיל בין הקדש ובין החול וכו' וסמיך ליה אשה כי תזריע [וילדה זכר]: הוויין לו בנים ראויין להוראה דכתיב ולהבדיל ולהורות.

ר' יוחנן. ר' חייא בר אבא אומר בשמו (יבמות מז, א) שבן קטן ובן גדול שהוזכרו בברייתא: 'לא קטן — קטן ממש, ולא גדול — גדול ממש, אלא קטן ויש לו בנים זהו גדול, גדול ואין לו בנים זהו קטן. וכן הוא מפרש (בבא מציעא יב, ב) 'בנו ובתו הקטנים' ר'בנו ובתו הגדולים' שהוזכרו במשנה (שם יב, א) לעניין מציאתם שהיא שלהם או של אביהם: 'לא גדול — גדול ממש, ולא קטן — קטן ממש, אלא גדול וסמוך על שולחן אביו זהו קטן (ומציאתו של אביו), קטן ואינו סמוך על שולחן אביו זהו גדול' (ומציאתו שלו). ובאמת כבר נחלקו ר' מאיר ור' יוסי במשנה קידושין ג', ט' בבת קטנה וגדולה, שלדעת ר' מאיר קטנה וגדולה לא קטנה וגדולה ממש, ולדעת ר' יוסי הן ממש. ואביי מפרש שם בתלמוד סד, ב שהמחלוקת דוקא בשתי כיתי בנות משתי נשים, אבל בכת אחת דברי הכל גדולה ממש, קטנה ממש, עי"ש. אף ר' אלעזר תלמידו של ר' יוחנן מפרש 'גדולה' ו'קטנה' שהוזכרו במשנה חולין ג', א' לעניין טריפת הכרס: 'לא גדולה — גדולה ממש, ולא קטנה — קטנה ממש' וכו' (חולין ג, ב). ולא עוד אלא סתם גמרא בבבא קמא פו, א אומרת בעניין בושת הקטן והגדול שנשנית בברייתא: 'קא סלקא דעתך קטן — קטן בנכסים, גדול — גדול בנכסים' (עשיר) אלא שבסוף דוחים פירוש זה ואומרים: גדול — גדול ממש, וקטן — קטן ממש. — גיטין יח, ראש עמ' ב אומר ר' יוחנן שמכשיר ר' שמעון (במשנה שם יז, א) גט שנכתב ביום ונחתם בלילה אפילו עד עשרה ימים ואין חוששים שמא בינתיים נתפייסו, לפי שדבר זה ידוע (יש לו קול), וכן הוא אומר (שם כב, ב) שמכשירים חכמים (במשנה שם כא, ב) גט שנכתב על דבר שיכול להודיף אפילו עד עשרה ימים ואין חוששים שמא היה בו תנאי ונמחק, לפי שדבר זה (תנאי) ידוע (זוכרים העדים). — ר' יוחנן דרכו לומר שמחלוקת חכמים יסודן בביאור

המקרא 'מקרא אחד דרשו' ¹³. — ר' יוחנן אומר שהקלו חכמים משום כד יי חיו של אדם, גיטין נט, א; סב, א; ובבא מציעא טז, ראש עמ' ב. ועיקר הדבר כבר נאמר על ידי ר' יוסי (ברייטא מועד קטן יט, א): כותב (אדם במועד תפילין ומזוזות) ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (ועי"ש בתוספות ד"ה ר' יוסי), ור' יוחנן פוסק (שם) כמותו ¹⁴. — לענין שלש הלכות בגזירות מובא מאמר ר' יוחנן 'הלכה היא בגזיר' (נזיר כה, א; כה, ב; ל, א). במקום האחרון שואלת הגמרא: פשיטא? — ר' יוחנן הקשה לר' חגינא טירתא ששנה ברייתא לפניו: וכי אומר לו לאדם עמוד וחטא בשביל שתזכה? מנחות מה, א. מכאן הועברה הקושיא ¹⁵ לקידושין נה, ב, כטעם למה לא פירש ר' יוחנן שם (אלא אמר ר' יוחנן וכו') כר' אושעיא.

ר' יוסף ¹⁶. במקום שלא ניתן שיעור לשטח אומר רב יוסף שהוא

13. 'ושניהם מקרא אחד דרשו': ברכות ד, ב; שבת קיז, ב; עירובין כו, א; קה, א; פסחים סח, ב; יומא ס, א; סא, א; ראש השנה ה, א; י, ב; מגילה ו, ב; קידושין נב, ב; סנהדרין עה, א; קב, ב; זבחים נח, א; מנחות כב, א; צז, א; חולין קא, ב; בכורות ג, א (בכ"י מינכן וכן הגיהו רש"י ובי"ח שם. לפנינו: ר' יהושע); ערכין לב, א. 'שלשתם מקרא אחד דרשו': תענית כט, ב; מנחות יא, ב (ר' יצחק בר יוסף אמר ר' יוחנן). 'וכלם מקרא אחד דרשו': מגילה יט, א; קידושין עה, א (כן הגירסה בכ"י מינכן ובר"ש ביכורים א, ה). לפנינו סתם גמרא וכן בירושלמי שם פ"ד, ה"ו. בירושלמי אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן 'שניהם מקרא אחד דרשו' (פסחים פ"ט, ה"ב; קידושין פ"ג, ה"ב, דף סד ראש עמ' ד, בשרידי ירושלמי עמ' 232, לפנינו בסתם). — אף אמוראים אחרים וסתם גמרא משתמשים בביטוי זה (ושניהם וכו'). רב יהודה אמר רב, או אמר שמואל, סנהדרין יג, א (ושניהם וכו'). ערכין יז, ב (רב יהודה אמר רב ושלשתם וכו'); רב חייא בר אשי אמר רב, מכות ז, ב (ושניהם וכו'). ר' אבא בר כהנא, מנחות צה, ב; ר' יצחק, בכורות מה, ב (ושניהם וכו', ונראה שצ"ל: ר"י=ר' יוחנן). רב נחמן בר יצחק, זבחים קיג, א (ושניהם וכו'). גיטין לא, ב; ערכין טז, ב (ושלשתם וכו'). סתם גמרא: ושניהם מקרא אחד דרשו, סנהדרין כ, א, ושלשתם מקרא אחד דרשו, פסחים צג, א.

14. ועי' משנה נדרים י"א, ב', ובהשלמותי לדמאי ד', ד'. ההיתר בכדי חיו נאמר גם על ידי רב הונא בביצה כא, סוף עמ' ב, ורב חייא בריה דרב הונא בבבא מציעא ע, ב. ועי' שבועות מה, א (ומאמרי ב"סיני' כרך נ', עמ' קג ואילך—'תורה שבעל פה', ח"ד, עמ' כג).

15. כעין קושיא זו הקשה רב ששת (שבת ד, א): וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך? ועי' עירובין לב, ב.

16. ראוי להעיר ש'תנא משום ר' יוסי' מובא בסנהדרין קב, א שלש פעמים לדרוש את הכתובים שנאמר בהם 'בעת' לרעה: 'עת מזומנת לפורענות', ופעם אחת לדרוש 'בעת' שנאמר לטובה: 'עת מזומנת לטובה' ופעם אחת לכתוב: 'וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם' (שמות ל"ב, ל"ד): 'עת היא מזומן לפורענות' הואיל 'וביום פקדי' וגו' היא כמו (ירמיה נ"א, י"ח): 'בעת' פקודתם יאבדו.

אמה [על אמה] (שבת צ, א; בבא בתרא ס, ב; וכמה? אמר רב יוסף אמה על אמה [בכ"י בבבא בתרא שם: אמה]. בבא בתרא נג, ב; זבחים סב, א; וכמה? אמר רב יוסף אמה¹⁷. בבבא בתרא בשני המקומות מוסיף רב חסדא: וכנגד הפתח). — ונראה שאף בפסחים פב, א מחלוקת רב יוסף ורבא מפני הבושה או מפני החשד שנקבעה לברייתא שם וגם למשנה תמיד סוף פ"ה, יסודה בהעברה. — במנחות פו, א מקשים על המשנה שם פה, ב, השונה שאם הביא שמן אנפיקנון (מזיתים שלא נתבשלו כל צרכם) למנחות כשר, מברייתא השונה שפסול הוא, ומתוך רב יוסף: 'לא קשיא הא ר' חייא הא ר' שמעון בר רבי, דר' חייא זריק ליה (לא אכל שמן אנפיקנון, והוא סובר שאם הביא שמן אנפיקנון פסול הוא), ור' שמעון בר רבי מטביל ביה' (טובל מאכלו בשמן אנפיקנון, והוא סובר שחשוב הוא שמן ואם הביאו כשר). תירוצו זה כלשונו הועבר לחולין מו, א. שם מקשים על המשנה שם מב, א, השונה שאם ניטלה הכבד ולא בשתייר ממנה כלום, טריפה; ומשמע שאם נשתייר ממנה אפילו כל שהוא, כשרה, ובמשנה שם נד, א (או בברייתא, עי' דקדוקי סופרים וחידושי רמב"ן) נשנה שאם נשתייר ממנה כזית, כשרה, ומשמע שאם לא נשתייר ממנה כזית, טריפה. ומתוך רב יוסף: 'לא קשיא הא ר' חייא הא ר' שמעון בר רבי וכו'. וכבר הקשה רש"י על הלשון: 'דבאיסור והיתר טריף ומכשר הוה שייך למיתני, וזריק ומטביל לא שייך ביה'. אמנם לפי דברינו יש כאן העברה ממנחות, אף שהלשון אינו מתאים כאן¹⁸, והרי זו כעין העברה שיגרתית.

ר' ירמיה. שואל בזמן שיש חשיבות לדרך שדברים מונחים, מה הדין אם מונחים 'כשיר' (בעיגול כאצעדה), 'כשורה' (זה אצל זה), בבא מציעא כה, א; בבא בתרא קג, א וגדה נת, א (ושם אין הבעיה ברורה כל כך, עיי'ש בתוספות ד"ה כשורה, בחידושי הרשב"א ובמאירי, עמ' 240). ועי' גם חולין מו, א. — ר' ירמיה סובר שאפשר לשמור על חצי טהרה, והוא מתוך בחגיגה כ, א; באומר שמרתיה מדבר המטמאה ולא מדבר הפוסלה. וכן בזבחים צט, א; באומר נשמרתי מדבר המטמאה ולא נשמרתי מדבר הפוסלני; רש"י שם אומר שזה תירוצו דחוק ואינו קיים במסקנה. — במקום שמדובר במעשה שיש בו הולכה והבאה שואל ר' ירמיה אם הן נמנות כמעשה אחד או כשניים, בבא קמא קיט, ב; מנחות עו, א וגדה סג, א; בעי ר' ירמיה אמתויי ואתויי חד, או דילמא אמתויי

ופעם אחת לדרוש הכתוב המדבר בשכם: תנא משום ר' יוסי 'מקום' מזומן לפורענות.

17. ועי' גם סנהדרין פב, ב: תני רב יוסף וכו' אמה.

18. כבר העירתי על כך במאמרי בתרביץ שנה ג' (תרצ"ב), עמ' 3, ועיי' בהערה.

ואתווי תרי¹⁹. — בשילוח הקן שנאמר בו (דברים כ"ב, ו'): והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים, שואל ר' ירמיה (חולין קמ, ב): מטלית (פרוסה על הביצים והאם רובצת עליה) מהו שתחוצ, כנפים מהו שיחוצו וכו'. בעיה זו שואל ר' ירמיה גם במנחות צג, ב בענין סמיכה על ראש הקרבן: מטלית מהו שתחוצ. אבל שם אין הלשון מתאים, שכן הבעיה היא אם חציצה בכלל פוסלת בסמיכה, וכמו שפשטו שם מן הברייתא ששונה: ובלבד שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הזבח. רב כהנא. עי' למעלה ערך רב אסי.

רב נחמן. על הברייתא בנכרים שצרו על עיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות יוצאים עליהם בכלי זינם ומחללים עליהם את השבת אומר רב יוסף בר מניומי בשם רב נחמן: ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא, והיינו נהרדעא (עירובין מה, א), וכן נקבע מאמר זה בבבא קמא פג, א על הברייתא השונה שמותר לגדל כלב בעיר הסמוכה לספר. — יבמות לט, ב: אמר רמי בר חמא אמר ר' יצחק חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה. אמר רב נחמן²⁰ אכשור דרי? וכן הוא הלשון הראשונה בחולין צג, ב: א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן חזרו לומר נאמנין (הטבחים) לומר שנטלו את גיד הנשה). אמר רב נחמן אכשור דרי?

רב נחמן בר יצחק. אמר: וירא שמים יוצא ידי שניהן, ומנו? מר בריה דרבנא. ברכות לט, ב ושבת סא, א. — ראש השנה ל, סוף עמ' א: אמר רב נחמן בר יצחק (ולא כתוב ר"נ בר יצחק אמר כמו שהוגה בגליון, ועי' בדקדוקי סופרים שם ובסוכה מא, א) ר' יוחנן ב"ז בשיטת ר"י אמרה, משמע שהועבר ממנחות סח, ב. — ונראה שבברכות סא, א: אמר ר' ירמיה ואיתימא רב זביד ואיתימא רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך, אלה שאמרו כך בשם רב נחמן בר יצחק אמרוהו על פי מאמרו בחולין סח, א וב, עי"ש. אף הלשון 'לא נצרכה' אינו מתאים לברכות. — על הקושיא שמדבר התנא ב'ארבעה' (שומרים) ואינם אלא שלשה מתרין ר"נ בר יצחק: ארבעה (שומרים) ודיניהם שלשה (בבא מציעא צג, א), וכן בבבא קמא יד, א: שלשה כללות (=דינים) בארבעה מקומות.

ר' נתן²¹ אמר: 'לעת מצוא' (תהלים ל"ב, ו') זו תורה שנאמר (משלי ח', ל"ה) כי מוצאי מצא חיים (ברכות ח, א), וכן: הרואה באר

19. ועי' בפירוש ר' חננאל סוכה לו, ב ותוספות שם ד"ה כדי ומאמרי בתרביץ שנה ג', עמ' 12, בהערה.

20. כן הגירסה הנכונה בכ"י מינכן. לפנינו: אמר ליה רב נחמן בר יצחק.

21. עי' למעלה פ"ו בערכו.

בחלום מצא תורה שנאמר כי מוצאי מצא חיים וכתוב הכא (בראשית כ"ו, י"ט: וימצאו שם) באר מים חיים (ברכות נו, ב).
 רב פפא. מפרש דבר 'מועט' היינו כסא דהרסנא. שבת קיח, ב;
 פסחים קיב, א ובבא בתרא ס, ב. — רב פפא מתרץ הסתירה בין המשנה
 לבין הברייתא: תנא דידן קא חשיב מלמעלה למטה וכו' תנא ברא מלמטה
 למעלה קא חשיב וכו', בבא קמא סא, א, וכן בבבא מציעא גב, א: תנא
 דידן קא חשיב מלמטה למעלה וכו' תנא ברא קא חשיב מלמעלה למטה
 וכו'. וכאן הלשון מגומגם, עי' בשיטה מקובצת ובמהר"ם שיף. — על
 הקושיא 'פתח בכד וסיים בחבית' משיב רב פפא: היינו כד היינו חבית,
 בבא קמא כז, א, וכן על הקושיא 'פתח בחליל ומסיים באבוב': היינו חליל
 היינו אבוב, ערכין י, ב. — רב פפא מפרש ההלכות במשנה ובברייתא שבהן
 הריוח של המוכר קצוב, שמדברות במכירת בגדי קנבוס (ב'צדרייתא'),
 בבא מציעא נא, א (עי"ש בגליון ובדקדוקי סופרים ובערוך השלם ערך
 צדר), ושם נא, ב. — רב פפא מפרש את המשנה (בבא מציעא ו', ו',
 דף פ, ב) והברייתא (שם פא, א, עי"ש): שמור לי ואשמור לך שומר שכר,
 שמדובר באומר 'שמור לי היום ואשמור לך למחר', שאם לא כן הרי זה
 שמירה בבעלים ופטור מגניבה ואבדה (בבא מציעא פא, א). וכן נאמר
 פירוש זה בבבא בתרא מג, ב למאמר שמואל (שם מב, ב) ששותפים
 נעשים שומרי שכר זה לזה²². — בכתובות קי, ב; בבבא בתרא קסה, ב
 ובמנחות קז, א שואלים במי שכותב או שאומר 'כסף' סתם שמא התכוון
 ל'נסכא' (חתיכת כסף), ולא למטבע. ואמר ר' אלעזר שההלכות השונות
 שחייב במטבע של כסף מדברות במי שכותב או שאומר 'מטבע' של כסף.
 ושואלים שמא התכוון לפרוטות, ומתרץ רב פפא: פריטי דכספא לא עבדי
 אינשי (פרוטות של כסף אין אנשים עושים). בבבא בתרא ובמנחות²³
 הגירסה: באתרא דלא סגו פריטי דכספא [במקום שאין פרוטות של כסף
 הולכות] ועי"ש בתוספות). וכן שואלים בבבא בתרא ובמנחות במי שכותב
 או שאומר 'זהב' סתם שמא התכוון ל'נסכא' (של זהב) ולא למטבע. ואמר
 ר' אלעזר שמדובר בכותב או באומר 'מטבע' של זהב. ושואלים שמא
 התכוון לפרוטות, ומתרץ רב פפא (עי' בדקדוקי סופרים לבבא בתרא):
 פריטי דדהבא לא עבדי אינשי. — רב פפא שאל את רבא 'חזי מר הגי

22. ועי"ש בתוספות מג, ב ד"ה דאמר; וגם בשיטה מקובצת שם היאך מתפרשת
 הגירסה שהיתה לפניו: כדתינא שמור לי ואשמור לך, השאילני וכו' כולן נעשין
 שומרי שכר זה לזה (=הברייתא בבבא מציעא שם). ועי' במאירי, עמ' 250
 ובריטב"א, עמ' 160. בכ"י המבורג בדקדוקי סופרים, עמ' 149 אות ח הגירסה:
 וכתינא שמור לי היום ואשמור לך למחר, השאילני וכו'.

23. שם הגירסה רב ששת, וצ"ל: רב פפא.

דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי לכרגיהו ומשעבדי בהו [עבדותא יתירתא, עיי"ש בגליון ובתוספות ישנים], כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא? אמר ליה איכו שכיבי לא אמרי לכו הא מילתא הכי אמר רב ששת' וכו' (יבמות מו, א). וכן בבבא מציעא עג, ב: אמר ליה רב פפא לרבא חזי מר הני דבי (רב) פפא בר אבא (כן הוא בכל כה"י, עיי' דקדוקי סופרים) דיהבי זוזי אכרגא דאנשי ומשעבדי בהו [עבדותא] טפי (עיי' בתוספות ד"ה משתעבדי. והבעיא היא אם יש כאן איסור ריבית) אמר ליה השתא (עיי' דקדוקי סופרים) איכו שכיבא (שכיבי) וכו'.

ר. ב. מפרש שיעורו של ר' יהודה במשנה שבת ח', ד': המוציא סיד לרשות הרבים בשבת 'כדי לעשות כלכול' חייב, שהוא 'צדעא', היינו כדי להשכיב השערות של הצדעים (הרקות), שבת פ, ב. וכן הוא מפרש בבבא בתרא ס, ב את הברייתא (תוספתא בבא בתרא סוף פרק ב'): עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, שהוא (בת) צדעא (עיי"ש בדקדוקי סופרים), כלומר היא משיירת מקום הצדעים. — רב יהודה אומר בשם רב, שהמשנה בכתובות ג', א' ר' מאיר היא (כתובות כט, א) ²⁴, וכן הוא אומר למשנה שם ג', ח' (שם מ, ב) ולסנהדרין ז', ט' (שם סו, ב). — על דעת ר' אלעזר במשנה כתובות ג', ו'; גיטין ג', ב', אומר ר' זירא וכו' בשם רב: הלכה כר' אלעזר וקרא רב על ר' אלעזר: טובינא דחכימי (המאוסר של חכמים), כתובות מ, א; גיטין כו, ב. וכן אמרו אמוראים אחרים בשם רב ²⁵ הלכה כר' אלעזר שבברייתא כריתות יג, ב (ועיי' תוספתא שם א', כ') וקרא רב על ר' אלעזר טובינא דחכימי. — רב אומר בחולין קח, א לעניין בשר בחלב: 'כיון שנתן החלב טעם בחתיכה, חתיכה עצמה נעשית גבילה ואוסרת כל החתיכות כולן' (שבקדורה) מפני שהן מינה (ועיי"ש בתוספות ד"ה דאמר). מאמר זה נמצא גם בחולין ק, א בכל האיסורים, שאם נתן האיסור טעם בחתיכה היא נעשית גבילה ואוסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה. אבל שם המאמר בלתי מובן, כמו שהקשה רב ספרא, מאחר שרב סובר שמין במינו לא בטל כדעת ר' יהודה, למה לו לומר שנתן האיסור טעם בחתיכה, הרי האיסור עצמו בכוחו לאסור את כל החתיכות, לפי שמין במינו לא בטל, ואף לתירוציהם של אביי ורבא שם קשה למה אמר רב שנתן טעם בחתיכה של היתר, הלא בכל שהוא היא נאסרת לרב הסובר מין במינו לא בטל (עיי"ש בתוספות ד"ה בשקדם). אמנם על פי דרכנו נאמר שאמר רב מאמרו באיסור בשר בחלב והועבר משם (מדף קח, א) לשאר איסורים (לדף ק, א), בבשר

24. ועיי"ש בתוספות ד"ה נערה אין ובשיטה מקובצת.

25. ועיי"ש בשיטה מקובצת אות י"ד ובתוספות ד"ה אמר רב.

בחלב צריכים לומר שנתן החלב טעם בחתיכה שנפל עליה, שאם לא כן בטל החלב בחתיכת הבשר מפני שהוא מין בשאינו מינו, אבל אם נאסרה החתיכה על ידי טעם החלב אינה בטלה בשאר החתיכות שהן מינה והיא אוסרת אותן²⁶.

ר ב א אמר: 'לא אמרה תורה שלח לתקלה' ומסתבר שאברי שעיר המשתלח מותרים בהנאה, יומא סז, ב. וכן אמר רבא בענין הציפור המשולחת שבציפרי מצורע שהיא מותרת באכילה (קידושין נו, ב), אבל שם מרבים בברייתא (בעמ' א, ספרי ראה פיס' ק"ג) היתר זה מן הכתוב ולפי רבא סברא היא ואין צריכים לכתוב, כמו שהקשה התלמוד בכיוצא בזה בחולין קמ, א²⁷. ושם קטו, א לא נאמר מאמר זה בשמו של רבא אלא סתם. — בזמן שכמה תנאים מביאים ראיות לדבר אחד אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא לבר מ... (לכולם יש פירכא חוץ מ...). יומא פה, ב; מגילה ז, א; חגיגה י, א. בשלשה מקומות אלה אומר שמואל (ביומא ובחגיגה אומר רב יהודה בשמו): אי הואי התם, הוה אמינא מילתא דעדיפא מכולהו (ביומא ובחגיגה: דידי עדיפא מדידהו [מדידכו]) וכו', ורבא מסכים עמו ואומר 'לבר מדשמואל דלית ליה פירכא', וכן אמר רבא בגיטין פג, א (לבר מדר' אלעזר בן עזריה וכו') ובמנחות סו, א (בר מתרתי תנאי וכו'). — על הברייתא (במגילת תענית): מראש חודש ניסן עד השמיני בו אסור בהספד וכו' מקשים למה נאמר מראש חודש, הרי ראש חודש עצמו אסור משום שהוא יום טוב? ומתרץ רבא (כן הוא בכ"י) שבא להשמיענו שאף היום שלפניו אסור, ורב פפא מתרץ על פי תירוצו קושיא דומה (תענית יז, ב). וכן מתרץ רבא בראש השנה יט, א את הקושיא למה נאמר שעשו יום טוב את יום שלשה בתשרי, הרי בזמן המקדש היה יום טוב משום שנהרג בו גדליה בן אחיקם שנהפך לששון ולשמחה? והוא מתרץ שבא להשמיענו שאף היום שלפניו אסור. — לאביי שאמר: 'כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש' אמר רבא: 'וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מיקרי, רשע נמי לא מיקרי? יבמות כ, א. וכן לר' אמי שאמר: 'כל המקיים דברי חכמים נקרא צנוע' אמר רבא: 'ושאינו מקיים דברי חכמים צנוע הוא דלא מיקרי, הא רשע לא מיקרי? נידה יב, א. — רבא דורש קל וחומר (שנמסר גם בשם ר' ישמעאל בר יוסי, ביבמות קח, ב): איסור כרת התרת, איסור

26. כבר העירותי על כך במאמרי בתרביץ שנה ג' (תרצ"ב), עמ' 6, ע"ש. ועי' עוד שם, עמ' 4 הערה 1 ובמאמרי בתרביץ שנה ט', עמ' 174, הערה 14 בענין המאמרים של רב 'בבא בטענת אביו' ו'בטענו קטף בשבועות מב, א.
27. ועי' ברש"י קידושין נו, ב ד"ה רבא אמר ובראשונים שם ובתוספות חולין קטו, א ד"ה לא. ועי' גם בפירוש הראב"ד לספרא דף עא, א ס"י ה'.

לאו לא כל שכן, יבמות מב, א. וכן שם צד, א²⁸, אבל שם דחה 'ההוא מרבנן' את הקל וחומר ורבא לא השיב לו. — כשמרבים מן הכתוב דבר זה וממעטים אחר דרך הגמרא לשאול מהו הטעם לכך, והרי אפשר לומר להיפך, והיא מיישבת שהסברא נותנת שזה עדיף. אבל פעמים רבא משיב שבלא עדיפות יש לרבות את זה ולהוציא את האחר. יבמות ע, ב (: ומה ראית ? מסתברא וכו', אדרבה וכו', הנך נפישן. רבא אמר בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת וכו')²⁹, שם עא, א : עד, ב. — רבא אמר : אין אדם טורח בסעודה (בסעודת נישואין) ומפסידה. בטעם זה הוא מפרש דעת בית שמאי שקטנה נשואה אינה יכולה למאן, שאם יכולה למאן לא ישאו אותה, כדי שלא יפסיד הבעל את הסעודה (יבמות קז, א), ואף מפרש למה הבעל נאמן לומר פתח פתוח מצאתי, משום שלא ישקר ויפסיד את הסעודה. ואם היה שונאה היה מגרשה לפני הנישואין (כתובות י, א). וכן הוא סובר שאם האב הבטיח לתת את בתו הקטנה לאיש ועשה (האב !) סעודה ('לחיבת חיתון', רש"י) לא יחזור בו מדיבורו (קידושין מה, ב). — כשיש סתירה בדרשת המקרא שפעם מרבים מאותה המלה ופעם ממעטים מיישב רבא 'הכא מענייניה דקרא והכא מענייניה דקרא' (בבא קמא עז, ב ; ערכין ל, ב. ועי' במקבילה מכות ח, א : הכא מענייניה וכו' והתם וכו' ובדקדוקי סופרים שם). או : 'התם מענייניה דקרא והכא' וכו' (יומא סג, ב. ועי' במקבילה תמורה ו, ב ובשיטה מקובצת שם אות י). ויש שהעבר מאמר רבא לא לריבוי ומיעוט באותה מלה אלא בתיבה דומה (סוטה מה, א : הדרש 'באדמה' למעט טמון באדמה, והדרש 'בשדה' לרבות טמון בשדה. במקום אמר רב צ"ל : אמר רבא וכן הוא בכ"מ)³⁰. ויש שאין מדובר כלל בשוב הסתירה שבדרש אלא בהסבר העניין (קידושין ט, א, וכיוצא בזה נדרים פח, א³¹, ועי' נדרים פ, ב ובהגהות הב"ח שם : [הכא] מעניינא דקרא [והכא מעניינא דקרא]. וכ"ה בכ"מ. ותמורה כח, ב ובשיטה מקובצת שם אות ו : התם מעניינא דקרא [והכא

28. על פי זה אפשר להסביר קושית רבא לרב נחמן בחולין לא, א : עון כרת הותרה, איסור מיתה מבעיא, ואינו שואל להיפך (עיי' בתוספות ד"ה עון), לפי שכך היה שגור הקל וחומר בפיו.

29. בפעם השנייה תשובה זו היא מסתם גמרא, ולא מרבא. ועי' עוד שם עג, ב.

30. בכגון זה אומר ר' הילא (ירושלמי יבמות פ"ו, ה"ד) : 'כל מדרש בענייני'.

31. עיי' בתוספות ובר"ן וברא"ש שיש שאין גורסים הכא מענייניה דקרא וכו'. ועל פי דברינו גירסה זו נכונה. במקבילה מכות ט, ב (=בבא קמא פו, ב) נמצא הסברו של רבא בסתם ובלשון אחרת, ולא כדי ליישב איזו סתירה. ועי' בריסביא מכות שם. הר"ן בנדרים שם ד"ה וסומא, אומר 'זהך סוגיא מיחלפא התם' (במכות). אבל לפי פירוש עצמו אין הסוגיא מחולפת, אלא הלשון שונה, כמו שכתבתי.

מעניינא דקרא] וכ"ה בכי"מ. אלא שנשתבש שם במקום 'מעניינא': מעיקר'. — הקושיא של רמי בר חמא בשורף שטרו של חברו מגין יודעים הסכום שהיה כתוב בשטר, מתרץ רבא 'תהא במאמינו' (שמאמין השורף לבעל השטר כמה היה כתוב בו), בבא קמא צת, א וב. וכן מקשה רמי בר חמא בלוקח קרקע מגולן ואחר כך קנאה הגולן מבעליה הראשונים במה קונה אותה הלוקח, שלא יוכל הגולן להוציאה מידו, הרי השטר אינו אלא 'חספא בעלמא', ורבא מתרץ³²: תהא במאמינו (שהלוקח מאמין לגולן שישתדל להעמיד את הקרקע בידו), בבא מציעא טז, א³³. — רבא אומר שסובר ר' יוסי בעניין לקט לעניים שעשו שאינו זוכה כזוכה (שאף הקטן שאין לו זכייה יכול לזכות בלקט), בבא מציעא יב, א וב. וכן הוא אומר בבכורות יח, א שסובר ר' יוסי בעניין זכיית הכוהן בבכור, שעשו שאינו זוכה כזוכה (שאף על פי שעדיין לא זכה בו הכוהן הרי הוא כאילו כבר זכה בו והוא ברשותו). סברא זו ידועה לעולא (גיטין ל, א. ועי"ש ברש"י ד"ה עשו ובתוספות בכורות שם). — פעמיים אומר רבא (בבא מציעא כח, א): לא הטריחו (רבנן) באבידה יותר מדאי, בפעם הראשונה לפרש את המשנה ובפעם השנייה לחלוק על רבינא. — בכריתות כ, א אומר רבא שהמחלוקת בין ר' שמעון ור' שמעון שזורי לבין ר' יהודה במשנה שם (סוף פ"ד, דף יט, א) היא ב'להקדים' כשמתכוון אדם לעשות בשבת שתי מלאכות בזו אחר זו והקדים את זו שנתכוון לעשות באחרונה לזו שנתכוון לעשות תחילה, אם דינו כמתעסק בשבת שהוא פטור מקרבן חטאת, אבל במתעסק ממש שנתכוון למלאכה זו ולא עשה אלא עשה את חברתה לדברי הכל פטור, כדברי שמואל (שם יט, ב). וכן אומר רבא שם כ, ב על מחלוקת תנא קמא ור' אליעזר בר צדוק בברייתא (שם כ, א). אמנם המחלוקת במשנה שבא רבא לתרצה כדי ליישב את דברי שמואל, מפרש שמואל עצמו (שם יט, ב) בדרך אחרת ('כגון שאבד מלקט מלבו' וכו')³⁴.

רבא בר רב ה. בבבא מציעא קיג, ב הוא מפרש לשון 'מחרישה' במשנה שם (בעמ' א) שלדעת ר' שמעון בן גמליאל המלווה שמשכן את

32. לפנינו הגירסה אמר 'ליה' רבא, אבל בכי"ה ובכ"ר שבדקדוקי סופרים אין תיבת 'ליה'.

33. תירוצ זה אמר גם רב כהנא על קושית רבא בבבא מציעא לה, א. ועי' עוד פסחים נה, ב.

34. ועי' עוד ברכות לח, א: אמר רבא במוציא כולי עלמא לא פליגי וכו', ונב, ב: כברא כולי עלמא לא פליגי וכו' מתיב רב יוסף וכו', ולמעלה עמ' 480 הערה 43, ובסוף ערך רב ספא. ובמאמרי בתרביץ שנה ג', עמ' 6 הערה 2 לתירוצו של רבא בחולין ק, א (=מנחות כג, א): הגי' מין ומינו ודבר אחר וכו'.

הלווה שלא פרע לו את חובו ונטל ממנו את המחרישה אינו מחזירה לו לאחר שלשים יום אלא מוכרה בבית דין — שמדובר במחרישה של כסף, שאפשר למכרה וליקח ללוה פחותה ממנה כגון של נחושת. פירוש זה נאמר בשמו גם בכתובות סח, א לפרש את הברייתא השונה שמי שמשתמש בכלי כסף מחייבים אותו למכרם כדי שיהיו לו מאתיים זוז, וישתמש בכלי נחושת ולא יטול לקט שכחה ופאה. אבל כאן דוגמא זו של מחרישה (=מגדרת בשביל בית המרחץ, ע"ש בגליון ובשיטה מקובצת) אינה מתיישבת, והיה לו לומר שמדובר בשימוש כזה שאין אדם יכול לטעון שכלי נחושת אינם מקובלים עליו. אלא שמאמר רבא בר רבה הועבר כלשונו מבבא מציעא לכתובות.

ר ב ה. אומר שתקיעת שופר אינה דוחה שבת, משום ש'הכל חייבים בתקיעת שופר ואין הכל בקיאים בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים'. וזהו הטעם של לולב (שאינו ניטל בשבת) וזהו הטעם של מגילה (שאינה נקראת בשבת), ראש השנה כט, ב. וכן נאמר במגילה ד, ב. ואף בסוכה מב, ב (אבל שם בלי הלשון 'הכל חייבים בנטילת לולב ואין הכל בקיאים' וכו'). טעם זה נאמר בשם רבה בביצה יז, סוף ע"ב ב למה אסור לטבול כלים בשבת, גזירה שמא יטול את הכלי בידו ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, ואביי (שם יח, א) דן על כך עם רבה: 'יש לו בור בחצרו מאי איכא למימר? ורבה השיב לו שגוזרים בור בחצרו משום בור ברשות הרבים, וכו'. הראשונים כבר שואלים (עי' רש"י ותוספות סוכה מג, א ד"ה ויעבירו) למה אין רבה אומר שחוששים שמא יוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים. ובאמת היה אביי יכול להקשות גם בשופר, לולב ומגילה, אם אדם הוא בקי, או יש בקי בחצרו מאי איכא למימר (ועי' במאירי ביצה שם). ורבה היה יכול להשיב לו שגוזרים בקי משום אינו בקי. ונראה שאמר רבה את טעמו על המשנה בביצה שם המדברת בטבילת אדם וכלים בשבת. רבה, וכן רב יוסף שם שאמר שטעם האיסור בכלים 'גזירה משום סחיטה', סוברים שמדברת המשנה בהוה, שאדם טובל את עצמו ואת כליו, היינו בגדיו (ששייך בהם סחיטה), לפיכך אמר רבה שחוששים שמא יצא לבור ברשות הרבים לטבול ויפשוט שם את בגדיו ויעבירם ארבע אמות כדי לטבול גם אותם³⁵. טעם כזה נאמר בשם רבה גם בפסחים סט, א שהזאת טמא מת שחל שביעי שלו להיות בשבת ובערב פסח אינה דוחה את השבת ואין מזים עליו כדי שיוכל

35. ורב חייא בר אשי אמר רב: נידה שאין לה בגדים (טהורים להחליף) מערמת וטובלת בבגדיה (ביצה יח, א ע"ש).

לעשות את הפסח, גזרה שמא יטלנה (את ההזאה=מי הפרה) ויעבירה ארבע אמות ברשות הרבים. ורבא העביר את טעמו של רבה לאיסור תקיעת שופר בשבת (ראש השנה כט, ב) וזהו הטעם לאיסור גטילת לולב וקריאת המגילה בשבת.

ר' ינא. מפרש את לשון הברייתא לעניין יציאה חוץ לתחום בשבת: 'לא אמרו חכמים את הדבר להקל אלא להחמיר' נגד לשון המשנה שלא אמרו להחמיר אלא להקל (עירובין ה', ה', דף נח, ב), שכוונתה 'לא להקל על דברי תורה אלא להחמיר על דברי תורה, ותחומין דרבנן' (עירובין נט, א). וכן הוא אומר ללשון זה בברייתא לעניין כתמים (גידה גט, א): לא להקל על דברי תורה וכו', וכתמים עצמם דרבנן. — את הכתוב (דברים כ"א, י"ג): ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן וגו' דורש ר' שמעון בן אלעזר: ירח שלשים (יום), ימים שלשים, ואחר כן שלשים (=תשעים יום). רבינא מקשה על כך: שמא הכוונה 'ואחר כך' כאלה, היינו ששים (=מאה ועשרים יום), יבמות מח, ב. וכן הוא מקשה על הדרש לכתוב (שמואל ב' י"ב, ח'): 'ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה': 'כהנה' שש (נשים, על השש שהיו לדוד, שמואל ב' ג', ב'—ה' = שתיים עשרה) 'וכהנה' שש (עוד שש = שמונה עשרה), שמא הכוונה 'כהנה' (שש =) שתיים עשרה, 'וכהנה' (כאלה, היינו שתיים עשרה =) עשרים וארבע, סנהדרין כא, א³⁶.

ריש לקיש. אמר פעמיים: עילא מצאו וטיהרו ארץ ישראל, גזיר סה, ב (בפעם הראשונה אמר לפי 'איכא דאמרי' כדי לתרץ את דברי רבא. הרא"ש שם אינו גורס מאמר ריש לקיש בפעם השנייה). — בבבא מציעא קה, א אמר ריש לקיש (השיעור) סאתים שאמרו (דבי ר' ינאי) חוץ מן ההוצאה (שמוציא האריס לעיבוד השדה). וכן הוא אומר שם ק, סוף עמ' ב (ע' בדקדוקי סופרים): רביעית שאמרו (במשנה שם) חוץ מן ההוצאה (שמוציא הלוקח את הזיתים). — הכתוב (דברים כ"ה, ט"ו): אבן שלמה וצדק יהיה לך דורש ריש לקיש צדק משלך ותן לו, בבא בתרא פח, ב (תחילה אמרו שדברי ריש לקיש טעם הם לרישא שבמשנה שם, ואחר כך אמרו שהם טעם לסיפא). וכן דרש ריש לקיש בחולין קלד, א את הכתוב (תהלים פ"ב, ג'): 'עני ורש הצדיקו, צדק משלך ותן לו' (מתנות עניים). אמנם בירושלמי פאה סוף פ"ד היא דרשת ר' שמואל בר גחמן בשם ר' יונתן, אבל ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא לומד כך מן הכתוב (שמות כ"ג, ו'): לא תטה משפט אביון בריבו, בריבו אין אתה מטהו, אבל מטהו אתה במתנותיו, ועי"ש. — הכתוב ויקח

36. ועי' גם למעלה ערך רב אחא ורבינא.

קרח (במדבר ל"ח, א') דורש ריש לקיש: שלקח מקח רעה לעצמו (סנהדרין קט, ב), וכן הכתוב (שמואל ב י"ח, י"ח) ואבשלום לקח (סוטה י, סוף עמ' ב). — בכריתות ד, ב אמר ריש לקיש משום בר תוטני שההלכה בברייתא באוכל שני זיתי חלב של שני שמות בהעלם אחד, חייב שתיים, מדברת באוכלם בשני תמחויין (כגון תבשיל וצלי = שני שמות) ואליבא דר' יהושע דאמר תמחויים מחלקים (לחייב שתי חטאות). וכן הוא אומר בכריתות יב, ב לפרש את המשנה שם (יא, ב) שאם אכל חצי זית וחזר ואכל חצי זית בהעלם אחד ממין אחד (של איסור) חייב, משני מינין פטור. ויש ששנו פירוש ריש לקיש משום בר תוטני על הרישא ויש ששנו אותו על הסיפא (וכן בשבת עא, א, עי"ש)³⁷.

שמואל. שתי פעמים הוא מפרש את המשנה בגזיר א', א' שהנודר בכינויי גזירות הרי הוא גזיר 'כגון שהיה גזיר עובר לפניו', ושלש פעמים הוא אומר: שתפוס בשעריו. גזיר ב, ב—ג, א. וכן הוא מפרש את המשנה בנדרים א', א': כשהיה גזיר עובר לפניו, נדרים ט, א³⁸.

רב שמואל בר יצחק. למאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן 'עם הארץ מותר לקורעו כדג' מוסיף רב שמואל בר יצחק: ומגבו, פסחים מט, ב. וכן הוא מוסיף למאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן 'קורעו כדג מטמא באוהל': ומגבו, חולין כא, א.

נספח ב לפרק שביעי

ב. העברות סוגיות בתלמוד

ברכות סב, ב. למשנה שם (ט', ה'): 'ולא יעשנו (הר הבית) קפנדריא' סודרה סוגיה מהי קפנדריא, ומתי מותר לעשות 'בית הכנסת' קפנדריא, שאם היה שם שביל קודם שנבנה עליו בית הכנסת מותר לעשותו קפנדריא, ועוד. סוגיה זו הועברה ממגילה כט, א שיסודה המשנה שם (ג', ג'): אין עושין אותו (בית הכנסת) קפנדריא.

שבת י קד, ב. המשנה (י"ב, ד'): 'כתב בדיו, בסם וכו' ובכל דבר שהוא רושם וכו' חייב' מתפרשת שם בגמרא: 'דיו' דיותא, 'סם' סמא

37. ועי' עוד חולין קכ, א: תנן התם וכו' אמר ריש לקיש אמר קרא נפש לרבות את השותה. תניא נמי גבי חמץ כי האי גזנא וכו' ותניא נמי גבי נבלת עוף שהור כי האי גזנא וכו' וצריכי וכו'.

38. ועי' גם למעלה ערך רבא.

1. לשבת ע, ב עי' להלן לשבועות יט, א.

זכו'. 'ובכל דבר שהוא רושם' לאתויי מאי? לאתויי הא דתני ר' חנניא כתבו (את הגט) במי טריא ואפצא. כשר. תני ר' חייא כתבו באבר וכו' כשר. כל זה הועבר מגיטין יט, א בו מדובר בגט, ואמרו שהמשנה שם (ב', ג') באה לרבות שאף כתיבתו במי טריא ואפצא. כשר. אבל כאן בחיוב שבת אין לשון זה מתיישב.

פסחים מב, ב: 'לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה' וכו' עד: 'רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ולאם מלאם יאמץ', גוסף והועבר ממגילה ז, א. שהרי 'האדומי' במשנה שם (ג', א') פירושו: הבא מדרום שביהודה, ולא מארץ אדום (צור). על פי זה אפשר לקיים את הגירסה שלפנינו בתחילת המאמר: אמר רב נחמן 'בר יצחק' בתחילה וכו', ואין צורך למחוק את המלים 'בר יצחק', משום שנאמר אחר כך 'רב נחמן בר יצחק אמר מהכא' (עי' בהגהות רי"ב ובדקדוקי סופרים), שכן כל הפיסקה הזאת תוספת היא על פי מגילה שם.

יומא י, א: 'מן הארץ ההוא יצא אשור (בראשית י', י"א) תני רב יוסף אשור זה סילק (סליק) הועבר כנראה מכתובות י, ב. שם פירש רב יוסף כך את הכתוב (שם ב', י"ד): ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור ותני רב יוסף אשור זו סליקא (ועי"ש בתוספות ד"ה ותנא וברש"א יומא שם).

יומא סו, ב. למשנה שם (ו', ד'): וכבש עשו לו (לשעיר המשתלח) מפני הבבליים שהיו מתלשין בשערו וכו' אומר רבה בר בר חנה [בשם ר' יוחנן] לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו ומתוך ששונאים את הבבליים היו קוראים אותם על שמם. תניא [נמי הכי] ר' (יהודה) [יוסי, עי' דקדוקי סופרים שם, עמ' 187 אות ת] אומר לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו וכו' אמר לו ר' יהודה תנוח דעתך שהנחת את דעתי. כל זה גשנה במנחות ק, א למשנה שם (י"א, ז'): הבבליים אוכלים אותו (השעיר של יום הכיפורים) כשהוא חי מפני שדעתן יפה. כאן מובנים יפה דברי ר' יוחנן שמתוך שנאה לבבליים ייחסו להם בני ארץ ישראל מנהג רעבתנות 'שדעתם יפה'². אבל ביומא אין גנאי לאלה שרצו למהר את שילוח השעיר הטעון עוונות הדור. בירושלמי שם (פרק ו', הלכה ד') אמר ר' חייא בר יוסף: אלכסנדריים היו אומרים עד מתי אתם תולין את הקלקלה בנו.

יומא עג, א: יתיב ר' אבהו וקאמר לה להא שמעתא משמיה דר' יוחנן, אהדריגהו ר' אמי ור' אסי לאפיהו (החזירו את פניהם לרמוז שלא

2. בירושלמי פאה פ"ח, ה"ה מובאת המשנה שבמנחות בלשון 'מפני שדעתן מקלקלת'.

אמרה ר' יוחנן, ומשום כבודו של ר' אבהו לא הכחישו במפורש את דבריו). איכא דאמרי ר' חייא בר אבא אמרה ואהדרינהו ר' אמי ור' אסי לאפיהו. מתקיף לה רב פפא (על 'איכא דאמרי' שאמרה ר' חייא בר אבא) בשלמא ר' אבהו (אם אמרה ר' אבהו), משום יקרא דבי קיסר (משום שהיה קרוב למלכות לא רצו להכחישו במפורש), אלא לר' חייא בר אבא (אם אמרה ר' חייא בר אבא) נימרו ליה מימר (יאמרו מפורש לר' חייא בר אבא) לא אמר ר' יוחנן הכי. דיון זה נקבע גם ביבמות סה. ב למאמר ר' אבהו שישב ואמר בשם ר' יוחנן הלכה כר' יוחנן בן ברוקה (במשנה שם).

י ו מ א עח, ב. מפרש אביי שמה שנשנה בברייתא שאף ר' יוסי הסובר (משנה שבת ו', ח') שאסור לקיטע לצאת בשבת בקב שלו (שאינו מנעל), מודה שאסור לצאת בו ביום הכיפורים (אף על פי שאינו מנעל), מדובר ביש בקב 'כתיתים' (חתיכות בגדים קטנות) ומשום תענוג (אסור). ואמר לו רבא: כל³ תענוג דלאו מנעל הוא ביום הכיפורים מי אסור? וכו'.⁴ משא ומתן זה נמצא גם ביבמות קב, ב, שאביי אומר הברייתא ששונה שאסור לטייל באנפליא ביום הכיפורים מדברת ביש בו כתיתים ומשום תענוג, ורבא מקשה לו שתענוג בלא מנעל ביום הכיפורים מי אסור? וכו'.

ר א ש ה ש נ ה, א. שואלים על הברייתא (שם ד, א) המונה 'פסח' בין אלה שאם לא הביאם בזמנם ועברו עליהם שלשה רגלים עובר בבל תאחר, וכי אפשר להקריב קרבן פסח אחרי זמנו בי"ד בניסן, ומה לו ולשלשה רגלים? רב חסדא מתרץ: פסח כדי נסבה (נשנה שלא לצורך, מיותר הוא)⁵ ורב ששת מתרץ: מאי 'פסח' שלמי פסח (עי' ברש"י ותוספות). ושואלים: היינו שלמים? ומתרצים: תנא שלמים הבאים מחמת פסח ותנא שלמים הבאים מחמת עצמם וכו'. סוגיה זו נשנית גם בזבחים

3. הקושיה שלפניה 'ואי לאו מנא הוא כתיתין משוי ליה מנא? ועוד' אינה בכ"י, עיי' בדקדוקי סופרים, עמ' 252 אות כ.

4. אף הקושיה השלישית 'ועוד מדקתני סיפא (במשנה שבת שם) אם יש לו בית קיבול כתיתין טמא, מכלל דרישא לאו בדאית ליה כתיתין עסקינן אינה בכ"י. ומה שרחק בעל דקדוקי סופרים שם (אות ג) את הקושיה 'דכיון דגבי שבת אין נפקא מינה בין יש בו כתיתין או אין בו, והא דקתני הקיסע יוצא וכו' ור' יוסי אוסר בין אין בו בין יש בו שייך שפיר לאוקמא הא דתניא ושיון שאסור ביום הכיפורים בדאיכא כתיתין דוקא' — אינו דיוחוי שאם כן היה צריך למיתני על הסיפא 'אם יש לו בית קיבול כתיתין טמא': ואין יוצאין בו ביום הכיפורים. נמצא שתירוצו של אביי כאן אינו מסתבר.

5. וכן מתרצת הגמרא בכמה מקומות (המצוינים בגליון שם), ובגדרים יד, א הלשון 'ממילא נסבה', ועי' למעלה, עמ' 493 הערה 78.

צט. ב לתרץ את הברייתא השונה שאין אונן מביא את קרבן הפסח, בניגוד למשנה (פסחים ח' ח'): אונן טובל ואוכל את פסחו לערב. בכמה מקומות נלמדות הלכות חדשות ממקרא ביחזקאל ונשאלה השאלה: קודם שבא יחזקאל ולימד אותה הלכה מנין ידענו אותה? תענית יז. ב (=סנהדרין כב, ב) למדו מיחזקאל (מ"ד, כ'—כ"א) שכהן פרוע ראש (מגדל שער ראשו) ששימש במקדש חייב מיתה בידי שמים, ושואל רבינא את רב אשי (בנוסח אחר: רב אשי את רבינא, עי' דקדוקי סופרים תענית שם): הא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה? והתירץ הוא שהיתה קבלה ובא יחזקאל והסמיכה למקרא (גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא), ומביאים ראיה מרב חסדא שלמד מכתוב ביחזקאל שכהן ערל פסול לעבודה, והטעם משום שכך היתה המסורת. וכזה במועד קטן ה, א למאמר ר' שמעון בן פוי שיש רמז לציון קברות ביחזקאל (ל"ט, ט"ו). וכן ללימוד רבינא (יומא עא, ב=זבחים יח, ב) מיחזקאל (מ"ד, י"ח) ש'בד' משמעו: פשתן: אמר ליה רב אשי לרבינא (בזבחים הנוסח בכמה כ"י: א"ל רבינא לרב אשי, עי"ש בדקדוקי סופרים) הא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה וכו'. ברור שלא בכל מקום שלומדים מכתוב ביחזקאל שאל (רב אשי או רבינא) אותה הקושיא ותירצו אותו התירץ והביאו אותה הראיה מרב חסדא. אלא ודאי העבירו את הדיון בין רב אשי ורבינא ממקום אחד לשאר המקומות, והמקור הוא בעניין לימודו של רבינא ביומא עא, ב (=זבחים יח, ב). שם שאל רב אשי את רבינא קושיתו, וכן צ"ל בכל המקומות הנ"ל: א"ל רב אשי לרבינא, ונשתבש 'רבינא לרב אשי' לפי שמצוי הרבה שאמר רבינא לרב אשי.

מועד קטן ז, א מפרש רב יוסף את הביטוי 'מקרינ' (במשנה שם א', ד'): ומקרינ את הפירצה במועד, שסותמים 'בהוצא ודפנא' אבל 'במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט'. מחלוקת זו סודרה גם שם יא, א לפרש את הלשון 'מעשה הדיוט' (במשנה שם א', י'): עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט.

מועד קטן יד, א אמרו שאסור לגלח במועד כדי שלא ייכנסו לרגל כשהם מנוולים. שאל ר' זירא: מי שאבדה לו אבדה ערב הרגל אם מותר לגלח במועד הואיל והוא אנוס, או אסור הואיל ו'לא מוכחא מילתא' (שאין הכל יודעים שאבדה לו אבדה והוא אנוס). ואמר אבוי: 'יאמרו כל הסריקין אסורין (מצות מצויירות אסור לאפות בפסח, לפי ששוהים עליהן לצייר) וסריקי בייתוס (שהוא מצייר אותן בדפוס ואינו שוהה עליהן) מותרין' (ציטטה היא מתשובת חכמים לבייתוס בן זונין בברייתא

6. עי' הלימודים במועד קטן טו, א—ב וכו', א.

7. כיוצא בזה עירובין סג, א ובבא בתרא נז, א.

פסחים לו, א. כלומר אף כאן אין הבדל בין אנוס ללא אנוס, והכל אסורים לגלח) וכו'. אחר כך נאמר: רב אשי מתני בעי ר' זירא אומן שאבדה לו אבדה ערב הרגל מהו, כיוון דאומן הוא (והכל באים אליו בערב הרגל ויודעים שאבדה לו אבדה) מוכחא מילתא (ומותר לגלח) וכו'. לפי נוסח הבעיא שמסר רב אשי לא אמר אביי יאמרו כל הסריקין אסורין וכו', שהרי אם מוכחא מילתא ממש פשט לו לר' זירא שמותר לגלח, והבעיא אינה אלא אם באומן מוכחא מילתא. לפיכך נראה שמן 'אמר אביי' וכו' עד 'איזוהו מוכיח עליו' הועבר מחולין קז, ב.⁸

מועד קטן כז, א. בברייתא שם נשנו דיני דרגש באבל: דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו, ר' שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו. לברייתא זו נוסף דיון: מהו דרגש? דיון זה נקבע גם בנדרים נו, א למשנה שם (ד', ה'): הנודר מן המיטה מותר בדרגש וכו', ובסנהדרין כ, א למשנה שם (ב', ג'): וכשמברין אותו (את המלך שמת לו מת) כל העם מסובין על הארץ, והוא מיסב על הדרגש. אמנם לשון הדיון אינו מתאים כלל לברייתא במועד קטן. כבר העיר הרש"ש שם: 'נראה דמילתא דעולא לאו אדרגש דהאי ברייתא איתמר, כיון דתנו בה 'קרביטין' והיא לית לה, וכדאיפרך מזה במסקנא [בגמרא שם: מאי קרביטין (קרביטין מי) אית ליה?]. וכן לשון הקושיא לקמן דתניא דרגש אינו צריך לכפותו מוכח דלא הוה עסיק בה [שלא היה עסוק בברייתא זו המדברת בדרגש]⁹. אלא עיקרי' הינו על מתניתין בנדרים'. והנכון שהועברה כל הסוגיא מנדרים.

8. וכן נראה לפרש בשבועות לו, ב. שם מסופר: ההוא דאמר ליה לחבריה מנה מנתי לך בצד עמוד זה, אמר ליה לא עברתי בצד עמוד זה. אתו תרי סהדי אסהידו ביה דהשתין מים בצד עמוד זה, אמר ריש לקיש הוחזק כפרן. מתקיף לה רב נחמן וכו' מי קאמר 'מעולם' ? 'בעסק זה' קאמר ליה, איכא דאמרי: ההוא דאמר ליה לחבריה מנה מנתי לך בצד עמוד זה, אמר ליה לא עברתי בצד עמוד זה מעולם. נפקו ביה סהדי דהשתין מים בצד עמוד זה. אמר רב נחמן הוחזק כפרן. אמר ליה רבא לרב נחמן כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש עבד לה ולא אדעתיה. בכמה כ"י ודפוסים אין המלים 'איכא דאמרי', אבל הנוסח שלנו נכון (עי' למעלה בפנים, עמ' 480) ושני לשונות מסיפור אחד הם, והלשון השני נתהווה מן הלשון הראשון שריש לקיש כבר אמר הוחזק כפרן, ורב נחמן אמר שלא הוחזק אלא אם אמר לא עברתי 'מעולם', ועל זה הועברו דברי רבא שאמר לרב ששת שסבר (שם מא, ב) 'הוחזק כפרן': כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה, ולפי זה אפילו אמר 'מעולם' לא הוחזק כפרן.

9. אמנם בשני כ"י אין הגירסה 'דתני' (דתניא), וכמו שהעיר בדקדוקי סופרים, עמ' 94 אות ר': 'ובודאי הוא סעות סופר שהוא הברייתא דעסיק בה, וכן ליתא בכ"י ב ובסנהדרין, ובנדרים הגירסה דתניא, ושם הוא נכון דלא עסיק

חגיגה יב, ב מאמר ריש לקיש בשני הנוסחאות: כל העוסק בתורה בלילה וכו' ואיכא דאמרי: כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה וכו' הועבר לכאן מעבודה זרה ג, ב, ואגב מאמר זה הובא משם אף מאמר ר' לוי שלאחריו: כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה וכו' שאין מקומו כאן אלא בעבודה זרה שם, והוא סודר שם בכ"י, ועוד, לנכון אחרי מאמר ריש לקיש¹⁰.

יבמות נה, א—ב. מאמר רמי בר חמא: משכחת לה וכו' והקושיא שעליו: דכוותה גבי שומרת יבם וכו' והתירוץ: כשמואל דאמר לא קנה וכו' נמצאים בסוטה כד, ב, אלא שכאן דוחים את התירוץ שהרי רמי בר חמא רוצה לסייע לרב שחולק על שמואל ('מידי הוא טעמא אלא לרב הא אמר רב קנה לכל'), אבל בסוטה שם התירוץ קיים. אף מאמר רב פפא: האי תנא הוא דתניא אין מקנין לה לארוסה להשקותה כשהיא ארוסה וכו' שאינו ברור ביבמות (עי' רש"י ותוספות) פשוט ונהיר בסוטה כה, א, ומסתבר שמקור הדיון בסוטה שם והועבר בעיקרו ליבמות.

יבמות פה, א ואילך: תרי ותרי גינהו והבא עליה באשם תלוי קאי אמר רב ששת וכו' באומרת ברי לי, הועבר מכתובות כב, ב; שם נאמר על הברייתא שנים אומרים מת וכו', שהובאה גם ביבמות להלן בסמוך¹¹. יבמות צב, ב: אמר ר' ינאי בחבורה נמנו וגמרו¹² אין קידושין תופסין ביבמה, אמר ליה ר' יוחנן: רבי, לא משנתנו היא זו וכו' אמר ליה (ר' ינאי לר' יוחנן): אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותיה¹³. אמר ליה ריש לקיש (לר' יוחנן): אי לאו דקלסך גברא רבא הוה אמינא לך אנא מתניתין ר' עקיבא היא וכו'. כל בניין הסוגיה¹⁴ גם במכות כא, ב¹⁵.

כה, ועי' עוד שם אות ת, ועמ' 95 אות ב.

10. עיי' בדקדוקי סופרים וגם הנוסח בכ"י ניו-יורק.

11. עי' מאמרי בתרביץ שנה ט', עמ' 170.

12. וכן לשון ר' ינאי בתמורה ז, א.

13. וכן אומר ר' יוחנן לר' חייא בר אבא בבבא מציעא יז, ב ובירושלמי סוף מעשרות וכתובות פ"ט, ה"ט.

14. בירושלמי יבמות פ"א, ה"א (דף ב, ג=סוטה פ"ב, ה"ה וקידושין פ"ג, ה"ה) לשון הסוגיה: א"ר שמי לא כן אמר ר' ינאי נמנו שלשים וכמה זקנים מנין שאין קדושין תופסין ביבמה ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר וכו', א"ל ר' יוחנן ולא מתניתא היא וכו' והיה ר' ינאי (כן הוא לנכון בסוטה וקידושין שם, ועל פי זה מובנים דברי ר"ש בן לקיש לקמן) מקלס ליה הזלים זהב מכיס וכו'. אמר (א"ל) ר"ש בן לקיש בתר כל אילין קילוסיא יכול הוא (אנא) פתר לה כר' עקיבה וכו'.

15. אף כאן לשון הסוגיה בירושלמי כלאים פ"ח, ה"א בעיקרה כמו ביבמות, עי' בהערה הקודמת.

יבמות קכב, א. למשנה שם (ט"ז, ה'—ו'): ומשיאין על פי בת קול, מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו, שואלים: ודלמא שד הוה? וכו' דחזו ליה בבואה דבבואה וכו'. ודלמא צרה הוא? תנא דבי ר' ישמעאל בשעת הסכנה כותבין ונותנין אף על פי שאין מכירין. סוגיה זו נשנית גם בגיטין סו, א למשנה שם (ו', ו'): מי שהיה מושלך בבור ואמר כל השומע את קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו. ונראה שעיקרה בגיטין¹⁶, שהרי ר' ישמעאל משתמש בלשון 'בשעת הסכנה כותבין ונותנין' את הגט, והמושלך בבור מסוכן הוא וכותבים ונותנים גט לאשתו, ואין לשון זה מתיישב ביבמות, ושם הכוונה שזה דומה לשעת הסכנה (עי' רש"י יבמות שם ד"ה בשעת הסכנה) לפיכך משיאין את האשה אף על פי שאין מכירים. אף בירושלמי ביבמות שם ובגיטין פ"ו, ה"ו (ומובא בתוספות שם) אמרו שבבור חוששים למזיקים (לשד) או בשדה אבל לא בעיר. נמצא שהקושיא 'שמא שד הוא' קשה דווקא בבור, אבל בראש ההר אין קושיא, שהרי אפשר שהיה בעיר. כתובות ח, א נאמר שמברכים בבית חתנים בזימון לברכת המזון משבעה עד שלשים יום אחר הנישואים: נברך 'שהשמחה במעונו' שאכלנו משלו, מכאן ואילך (לאחר שלשים) אם אמר להם המארח שהזמין אותם לסעודה 'מחמת הלולא' (שמחת הנישואים) מברכים (עד שנים עשר חודש) שהשמחה במעונו, ואם לא אמר, לא וכו'. דינים אלו נקבעו גם בעבודה זרה ח, ב בעניין גוי שעושה משתה לבנו שכל שלשים יום אסור לישראל להשתתף בו, אבל לאחר שלשים יום, אם אמר הגוי מחמת הלולא אסור (עד שנים עשר חודש) להשתתף בו, ואם לא אמר, מותר וכו'. כתובות¹⁷ נו, א: יתיב ר' חנינא קרא¹⁸ קמיה דר' ינאי ויתיב¹⁹.

16. ולא כרש"ש בגיטין שם שאומר: 'נראה לי דהכא שיגרת לישנא דיבמות (קכב) נקיס, דכאן הוה מצי לאקשווי: דילמא איש אחר הוא כותבין בבבא בתרא (קסז, א) ובלבד שיהא מכירין. לפי שהקושיא היא שמא המושלך בבור מתכוון לקלקל לאשה, ובמסוכן המושלך בבור אין להניח שמתכוון לקלקל אלא אם כן הוא שונא לאשה.

17. עיי' גם כתובות לג, א וב: מתקיף לה רב אשי ממאי וכו' א"ל רב סמא בריה דרב אסי לרב אשי וכו', פעמיים. — ועיי' כתובות מא, א הסוגיה בפלגא גיזקא. הנמצאת גם בבבא קמא טו, א וב, והקושיא הפותחת בלשון 'תנן' הניזק והמוזיק בתשלומין היא באותה הלשון בשני המקומות. ואומר ר"ב אשכנזי בשיטה מקובצת כתובות שם: 'דרך התלמוד דכי פריך ממשנה או ברייתא מדוכתא. אחריתי קאמר בלשון "מיתיבי" הקושיא הראשונה, ושוב אומר "תא שמע". והכא בשמעתין פתח להקשות בלשון תנן, אף על גב דהויא מדוכתא אחריתי. ושביק מלפתוח ממתינתין דקיימינן בה, משום דהך פלוגתא שייכא במסכת.

וקאמר הלכה כר' אלעזר בן עזריה. אמר ליה פוק קרי קראך לברא אין הלכה כראב"ע. בירושלמי פ"ה, ה"א אמר ר' חנניה הלכה כראב"ע, ור' ינאי (כמו שנמצא בכלאים סוף פ"ט) אמר: אמרו לר' חנניה צא וקרא. ונראה שהסיפור כאן הועבר מברכות ל, ב. שם אמר ר' חנינא קרא לפני ר' ינאי הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע. וכן הועבר משם הסיפור ביבמות מ, א שאמר ר' חנינא קרא לפני ר' ינאי הלכה כר' יהודה.

כתובות עז, א. ר' יעקב בר אבא אמר בשם ר' יוחנן הלכה כר' שמעון בן גמליאל במשנה שם (ז, ט), רבא אמר רב נחמן הלכה כדברי חכמים. ושואלים 'ומי אמר ר' יוחנן הכי (שדווקא כאן הלכה כר' שמעון בן גמליאל) והא אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן בכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו' וכו'. ומתריצים: אמוראי נינהו ואליבא דר' יוחנן. סוגיה זו נמצאת גם בבבא מציעא לת, ב. שם אמר ר' יעקב בר אבא שהלכה כר' שמעון בן גמליאל במשנה שם (ג, ו) ורבא אמר רב נחמן הלכה כדברי חכמים. ושואלים: 'והא אמרה ר' יוחנן חדא זימנא¹⁸ והא אמר רבה בר ב"ח' וכו'.

כתובות פז, א. אמר אמימר מאן דדאין דינא דגרמי, מגבי ביה (בשטר שמכר המלוה לחברו ובא המוכר ומחלו ללוה, מגבה הדיין לקונה את השטר מן המוכר) דמי שטרא מעליא (כל החוב הכתוב בשטר). מאן דלא דאין דינא דגרמי, מגבי ביה דמי גיירא בעלמא (שווי הגייר של השטר בלבד, שהמוכר טוען שלא מכר לו ממש אלא הגייר ולא ערך החוב שבתוכו). הוה עובדא (היה מעשה כזה שמכר המלוה שטר חוב לחברו וחזר ומחלו ובא הדין לפני רב אשי) וכפייה רפרם לרב אשי (הקיף רפרם בראיות את רב אשי והוכיח לו שצריך המוכר לשלם את החוב שבשטר) ואגבי ביה וכו' (והגבה רב אשי מן המוכר כל

בבא קמא ופתח לאקשווי ממשנה דבבא קמא ופתח בלשון תנן כאילו קיימינן במסכת בבא קמא. והאי שמעתא גופה וכולה הך שקלא וטריא איתא נמי במסכת ב"ק בסוף פרק ראשון. וזהו שכתב רש"י ז"ל תנן בב"ק, ועי' על 'תנן' תשובות הגאונים (מקיצי גרדמים, ירושלים תש"ב), עמ' 30. ונמצאת גם קושיה הפותחת ב'תנן' ממשנה במסכת אחרת (עי' גיטין לה, ב ובתוספות שם ד"ה תנן, ולו, ב). כדברי ר"ב אשכנזי אנו אומרים בלשון אחרת: כל הסוגיה בכתובות הועברה כלשונה מבבא קמא.

18. כן הגירסה הנכונה בכ"י מינכן, עי' למעלה פרק ו' ערך ר' חנינא קרא (עמ' 183).
19. לשון זו משמעה למה צריך ר' יעקב בר אבא לומר כאן הלכה כרשב"ג, והרי כבר נתן ר' יוחנן כלל בכל מקום הלכה כרשב"ג. אבל מן התירוץ אף כאן: 'אמוראי נינהו ואליבא דר' יוחנן' משמע שהקושיא היתה שיש כאן סתירה.

החוב שבשטר). סוגיה זו נמצאת גם בבבא קמא צח, ב. אבל לא בעניין מוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו, אלא בעניין שורף שטרו של חברו. לפי זה המעשה שבא לפני רב אשי היה בשורף שטרו של חברו²⁰.

סוטה לא, ב. הגמרא שואלת על המשנה שם (ו', ד'): 'עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת וכו' היתה שותה', טעמא דקא מכחיש ליה (שעד האומר 'לא נטמאת' מכחיש את העד שאומר 'נטמאת'), הא לא קא מכחיש ליה, עד אחד (האומר 'נטמאת') מהימן (ואינה שותה), מנהגי מילי? דתנו רבנן וכו' עד סוף הפרק. כאן הלשון קשה, למה לו לדייק: טעמא דקא מכחיש וכו', הרי מפורש במשנה שם ברישא (ו', ב'): אמר עד אחד 'אני ראיתי שנטמאת' לא היתה שותה (עי' רש"י ד"ה הא לא מכחיש ליה). ועוד הרי נדרש במשנה עצמה (ו', ג') מן הכתוב ואין מקום לשאול: מנא הני מילי! אמנם כל הסוגיה נשנית בסוטה מז, ב למשנה שם (ט', ח'): 'עד אחד אומר ראיתי את ההורג (ונמצא ש'נודע מי הכהו') ועד אחד אומר לא ראית וכו' היו עורפין' (את העגלה), ושואלים בגמרא: טעמא דמכחיש ליה, הא לא מכחיש ליה עד אחד מהימן מנהגי מילי? דתנו רבנן וכו'. במשנה כאן אין מפורש שעד אחד נאמן לומר ראיתי את ההורג ואין מפורש הטעם מן הכתוב, לפיכך מדייקים את ההלכה מלשון המשנה שאם עד בא ומכחיש את העד הראשון אין העד הראשון נאמן, מכאן שאם עד אין מכחיש אותו הרי הוא נאמן, ושואלים מניין לומדים הלכה זו, לפי זה הועברה הסוגיה מפרק ט', לפרק ו'.

סוטה מ, ב. במשנה שם (ז', ז') נשנה: ברכות כהן גדול (ביום הכפורים לאחר גמר העבודה) וכו' חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא וכו'. ושואלים בגמרא שם: שמעת מינה חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב (שחזן הכנסת נותן ספר התורה לראש הכנסת כדי לכבד אותו ואין נותנה לכהן גדול, וכן נותנה ראש הכנסת לסגן כדי לכבד אותו)? אמר אביי כולה משום כבודו דכהן גדול הוא (אין נותנים לראש הכנסת ולסגן כדי לכבד אותם, אלא לכבד את הכהן הגדול, להראות שהוא עומד במעלה גדולה ואלו כפופים לו). אחר כך שואלים: וכהן גדול עומד ומקבל וכו' מכלל דיושב הוא (ועומד לקבל את התורה) והאמר מר: אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכו'? ומתרצים: כדאמר רב חסדא (לקמן) בעזרת נשים, הכא נמי בעזרת נשים. הלכה זו נשנית גם במשנה הסמוכה (ז', ח') בעניין פרשת המלך שקרא

20. וכן מפרש ר' יהונתן המובא בשיטה מקובצת שם. דברי רש"י שם ד"ה ואכפיה תמוזים בעיני.

המלך במוצאי חג הסוכות בשנה השמינית לחשבון השמיטה שעברה: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכהן גדול, וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא וכו'. אף שם שואלים בגמרא מא, ב: שמעת מינה חולקים כבוד לתלמיד וכו', ומתיר אביי כולה משום כבודו דמלך (שינוי לפי הענין 'מלך' במקום כהן גדול). וכן שואלים: והמלך עומד ומקבל וכו' עומד מכלל דיושב והאמר מר וכו'. ומתרגמים: כדאמר רב חסדא בעזרת נשים וכו'.

בבא מציעא קיב, א. ואליהו הוא נושא את נפשו (דברים כ"ד, ט"ו), כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו. רב הונא ורב חסדא, חד אמר נפשו של גזלן, וחד אמר נפשו של נגזל. מאן דאמר נפשו של גזלן דכתיב אל תגזל דל כי דל הוא וכו'. לפי הענין היו צריכים לחלוק אם נפשו של שוכר או נפשו של שכיר, ועוד, הלשון 'כאילו נוטל נפשו ממנו' אין לפרש אלא על נפשו של שכיר. אבל כל הקטע הועבר כלשונו מבבא קמא קיט, א. שם נחלקו רב הונא ורב חסדא בדרש הכתוב (איוב כ"ז, ח'): כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אל' נפשו (ועי' ברש"י ד"ה ה"ג ובדקדוקי סופרים אות ש).

בבא בתרא פד, ב: אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן מדד והניח על גבי סימטא קנה. אמר ליה ר' זירא לר' אסי שמא לא שמע רבי אלא במודד לתוך קופתו? אמר ליה דמי האי מרבנן כדלא גמרי אינשי שמעתא, מדד לתוך קופתו מימרא בעי? קיבלה מיניה (ר' זירא מר' אסי) או לא קיבלה מיניה? תא שמע וכו'. כל בניין הסוגיה נמצא גם בחולין ה, ב: אמר ר' חנן אמר ר' יעקב בר אידי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא ר' גמליאל ובית דינו נמנו על שחיטת כותי ואסרוה. א"ל ר' זירא לר' יעקב בר אידי שמא לא שמע רבי אלא בשאין ישראל עומד על גביו? אמר ליה דמי האי מרבנן כדלא גמרי אינשי שמעתא, בשאין ישראל עומד על גביו מימרא בעי? קבלה מיניה או לא קבלה מיניה? תא שמע וכו' אלא לאו שמע מינה קיבלה מיניה שמע מינה.

בבא בתרא קעד, א. מן 'אמר רב פפא פריעת בעל חוב מצוה' וכו' עד 'והלכתא כרב הונא בריה דר"י הועבר מערכין כב, א. ושם מפרש רש"י 'שלחו מתם בדשמתי ומית בשמתי' שמוסב על הקושיות שהקשו בערכין קודם לכן מברייתות על רב אסי הסובר אין נזקקים לנכסי יתומים וכו' ושלחו משם (מארץ ישראל) שהברייתות סוברות נזקקים כשמת אביהם בחרם שהחרימוהו. לפי זה אין מקום למאמר זה בבבא בתרא. ובאמת חסר מאמר זה בכי"ר שם שמחקהו הסופרים מטעם זה. והרשב"ם שם גרס 'הלכתא (בלי וי"ו) כרב הונא בריה דר"י'. כלומר ששלחו משם כששמתוהו

ומת בשמתיה הלכתא כר"ה בריה דר"י²¹. אבל אין צורך למחוק את המאמר שלחו מתם וכו' ולא את הוי"ו מן 'והלכתא', לפי שהסוגיה הועברה כלשונה ממקורה בערכין²².

סנהדרין טז, א. למשנה שם (א', ה'): 'אין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד', שואלים מנא הני מילי? אמר ר' אבהו דאמר קרא (במדבר כ"ו, כ"א): 'ולפני אלעזר הכהן יעמוד' [ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה], הוא זה מלך (שהרי ביהושע הכתוב מדבר), וכל בני ישראל אתו זה משוח מלחמה, וכל העדה זה סנהדרין. מאמר ר' אבהו נאמר ביומא עג, ב כראיה למשנה שם סוף פרק ד': 'ואין נשאלין (באורים ותומים) אלא למלך ולבית דין (הגדול, אלו הסנהדרין) וכו', והעבר משם לכאן. ובאמת שואלת הגמרא כאן: 'ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באורים ותומים' (שהכתוב מלמדנו שאין נשאלים באורים ותומים אלא לסנהדרין ולמלך וכו', וכמו שדרשו ר' אבהו ביומא שם).

סנהדרין לג, א. הסתירה בין המשנה ראש פרק ד': 'דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה' ובין המשנה בבכורות ד', ד': 'דן את הדין זיכה את החייב וכו' מה שעשה עשוי וישלם מביתו מתרץ רב חסדא: כאן (בבכורות 'מה שעשה עשוי') שנטל ונתן ביד, כאן (בסנהדרין 'מחזירין' וכו') שלא נטל ונתן ביד. ושואלים: 'זיכה את החייב' היאך אפשר שנטל ונתן ביד, שאם אמר הדין: פטור אתה, לא נטל ונתן ביד? ומתרצים שאף 'פטור אתה' הריהו כמו שנטל ונתן ביד וכו'. רבינא מתרץ (בעמ' ב) כגון שהיה לו בידו משכון ונטלו הימנו וכו'. בבכורות כח, ב למשנה שם אומר ר' אילעא בשם רב שהמשנה מדברת בנטל ונתן ביד, כדי שלא נצטרך לקיים אותה לפי שיטת ר' מאיר הדין 'דיני דגרמי'. ועל הקושיה היאך אפשר לומר בזיכה את החייב שנטל ונתן ביד מתרץ רבינא כגון שהיה לו בידו משכון ונטלו הימנו. נמצא שמאמר רב חסדא כבר נאמר בחלקו על ידי רב, היינו פירוש המשנה בבכורות (בלי ליישב הסתירה שבה למשנה בסנהדרין), ורבינא פירש את דברי רב והשתמשו בפירושו לדברי רב חסדא.

סנהדרין לט, ב. לכתוב: באבד רשעים רנה (משלי י"א, י') המובא במשנה שם סוף פרק ד', נוסף בתלמוד דרשו של ר' אחא בר'

21. ועי' עוד פירוש ר' גרשום בבבא בתרא ובערכין. וראה בשיטה מקובצת ערכין שם אות י"ד בשם תוספות הרא"ש.

22. עי' תוספות כתובות פו, א ד"ה אמר: 'עיקר מילתיה (דרב פפא, שפריעת בעל חוב מצוה) בערכין וכו'.

חנינא לכתוב באחאב (מלכים א כ"ב, ל"ו): 'ויעבר הרנה במחנה' אמר ר' אחא בר' חנינא באבד רשעים רנה, באבד אחאב בן עמרי רנה. ושואלים: ומי חדי קודשא בריך הוא במפלתן של רשעים וכו', ומתרץ ר' יוסי בר חנינא: הוא אינו שש אבל אחרים משיש, דיקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש, שמע מינה. לא נאמר כאן באיזה כתוב נאמר ישיש ולא ישוש. ועוד, שהקושיא: וכי שמח הקב"ה במפלתן של רשעים אינה במקומה כאן, שהרי על אבדות אחאב היתה הריגה במחנה ישראל, ולא בשמים. אמנם כל הקטע הועבר לכאן ממגילה י, ב. שם הוא נסמך לכתוב (דברים כ"ח, ס"ג): והיה כאשר שש' ה' עליכם להיטיב אתכם וגו' כן ישיש וגו', והסיום הוא: ודיקא נמי דכתיב כן ישיש וכו'. וכן נוסף כתוב זה באגדות התלמוד בסנהדרין כאן, לפני 'דיקא נמי' וכו'.

סנהדרין גא, ב: אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר רב הלכה כדשלה רבין וכו'. אמר רב יוסף הלכתא למשיחא? אמר ליה אביי אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני, הלכתא למשיחא? אלא דרוש וקבל שכר, הכא נמי דרוש וקבל שכר, הכי קאמרי הלכתא למה לי, סוגיא דשמעתא הלכה קאמר. סוגיה זו נשנית גם בזבחים מד, ב על מאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר רב²³ הלכה כר' אלעזר שאמר משום ר' יוסי. והקשה רב יוסף (כגירסת כה"י וראשונים, ולא כגירסתנו: רבא) הלכתא למשיחא? ואמר לו אביי²⁴ וכו'.

שבוטות ח, ב. על המשנה שם (א', ג'): שעיר הנעשה בפנים (שעיר של יום הכיפורים שכוהן גדול זורק את דמו בקודש הקודשים) וכו'.

23. אבל בשאר המקומות שלא פסק רב נחמן בשם רבה בר אבוא אמר רב הלכתא למשיחא לא העבירו את הסוגיה. ומיושבות קושיות התוספות בסנהדרין ובזבחים (מה, א) וביומא יג, א ד"ה הלכה.

24. בסוף הסוגיה הנוסח בזבחים (מה, א): הכי קאמינא לך הלכתא למה לי. לישנא אחרינא א"ל הלכה קאמינא. ובמקום ל"א וכו' הגי' בכ"י: סוגיא דשמעתא קאמר, ובכ"י: סוגיא דשמעתא הלכה קאמר, כמו בסנהדרין. ולפי פירוש רש"י בסנהדרין אי אפשר לפרש הכוונה בזבחים, כמו שהעיר בעל דקדוקי סופרים (בעמ' 78 אות צ). וזה לשון רש"י: הכי קאמינא הלכה למה לי סוגיא דשמעתא הלכה קאמר, בתמיה. מי שייך למימר הלכה בכי האי מחלוקת שאין בין רבין לרבינא לא חיוב ולא פסור וכו' ובתיקון לשון הברייתא פליגי מר מתקן לה ללישנא וכו' ומר מפיק לה וכו'. אמנם מפירוש ר' חננאל בסנהדרין מוכח שאינו מפרש כפירוש רש"י. ואין הלשון 'סוגיא דשמעתא הלכה קאמר' בתמיה ומתשובת רב יוסף לאביי, אלא הגמרא אומרת כך לתרץ קושית רב יוסף, שאמר רבה בר אבוא בשם רב הלכה כדשלה רבין וכו' במשמעות זו: 'הלכה': אלא הילוך השמעתא הולך, כדשלה רבין, כמו שהציע רבין. ועיי' ביד רמה, אבל אף פירוש זה אי אפשר לפרשו בזבחים שם. מכאן שכל הסוגיה הועברה כלשונה מסנהדרין.

תולה (את העונש של טמא שנעלמה ממנו טומאתו ואכל את הקודש או נכנס למקדש) שואלים: וכי מאחר שאינו מכפר למה תולה? אמר ר' זירא לומר שאם מת, מת בלא עון. אמר ליה רבא אם מת, מיתה ממרקת? אלא אמר רבא להגן עליו מן היסורין. מחלוקת זו הובאה גם בכריתות כו. ב בענין אשם תלוי הבא על ספק חטא שאינו מכפר, אלא אם אחר כך נודע לחוטא שחטא ודאי מביא חטאת. ושואלים: אשם תלוי למה בא? ומתוך ר' זירא שמת בלא עון ו'מתקיף לה רבא' מת, מיתה ממרקת? אלא אמר רבא להגן עליו מן היסורין.

ש בועות יו. א. אמר רבא: הנטמא במקדש ויצא מיד בדרך קצרה שדינו שפטור מן הקרבן על הטומאה (עי' ש משנה ב', ג') 'אפילו כל היום כולו' (שהה ביציאתו, שהלך לאט לאט — הרי הוא פטור). 'בעי רבא שהיות מהו שיצטרפו' (יצא בדרך קצרה ושהה מעט וחזר והלך ושהה מעט, מהו שיצטרפו השהיות לכשיעור השתחויה). ושואלים: ותיפשוט ליה מדידה (יפשוט רבא בעייתו ממימרא שלו שאמר 'אפילו כל היום כולו', הרי שאין השהיות מצטרפות)? התם בדלא שהה (רבא מדבר בשלא שהה כלל אלא הלך כל הזמן לאט לאט). דיון זה נשנה גם בחולין לב, א לענין שהיה בשחיטת הסימנים הפוסלת אותה (עי' ש במשנה ב', ג'). אמר רבא השוחט בסכין רעה 'אפילו כל היום כולו' כשרה. בעי רבא שהיות מהו שיצטרפו (לכשיעור שהיה). ותיפשוט ליה מדידה? התם בדלא שהה.

ש בועות יט. א. במשנה שם (ב', ה') סוברים ר' אליעזר ור' עקיבא שהטמא שנכנס בשוגג למקדש אינו חייב קרבן על העלם המקדש (אם לא ידע שזהו בית המקדש) אבל חייב על העלם הטומאה (אם שכח שנטמא). ושואל רבא את רב נחמן: העלם זה וזה בידו (שנעלמו ממנו הטומאה והמקדש) מהו (חייב קרבן או לאו)? אמר לו רב נחמן הרי העלם טומאה בידו, וחייב. ונשאל: אדרבה הרי העלם מקדש בידו ופטור? אמר רב אשי חזינן אי מטומאה קא פריש (אם פרש ויצא מן המקדש לפי שאמרו לו: טמא אתה) הרי העלם טומאה בידו, וחייב. אי ממקדש קא פריש (שיצא לפי שאמרו לו: זהו בית המקדש) הרי העלם מקדש בידו, ופטור. אמר ליה רבינא לרב אשי כלום פריש ממקדש אלא משום טומאה (כשאמרו לו 'זה בית המקדש' נזכר שהוא טמא ואסור לו לשהות בבית המקדש), כלום פריש מטומאה אלא משום מקדש (כשאמרו לו 'טמא אתה' נזכר שהוא במקדש ויצא), אלא לא שנא (אין הבדל אם מטומאה פריש ואם ממקדש פריש).

כיוצא בזה אמרו בש בועות כו. א²⁵: העובר בשוגג על השבועה

25. עי' במאמרי בתרביץ שנה ג', עמ' 12 בהערה.

אינו חייב קרבן על העלם חפץ (כגון שנשבע שלא יאכל פת חטים ואכלה לפי שסבור של שעורים היא) אבל חייב על העלם שבועה (שירדע שפת חטים היא אלא שלא ששכח בכלל שנשבע שלא יאכלנה). אף כאן מובא הדיון: בעא מיניה רבא מרב נחמן העלם זה וזה בידו (שנעלמו ממנו השבועה והחפץ) מהו, והשיב רב נחמן: הרי העלם שבועה בידו וחייב. ושאלו: אדרבה וכו', ואמר רב אשי חזינן, ודחה רבינא את דבריו. וכן נמצא דיון זה בשבת ע, ב בענין העושה בשבת מלאכות בשוגג שבהעלם שבת אינו חייב אלא חטאת אחת, ובהעלם מלאכות חייב על כל אחת ואחת, ושואל רבא את רב נחמן: העלם זה וזה בידו (שבת ומלאכות) מהו וכו'. ושם הדברים מגומגמים, עיי"ש בתוספות.

ש ב ו ע ו ת ²⁶ לב, א. על המשנה שם (ד', ד'): כפרו שניהן (שני העדים) כאחת שניהן חייבין (שני העדים חייבים קרבן, כשנשבעו לשקר שאין יודעים עדות) אמר ר' יוחנן: כגון שכפרו שניהם בתוך כדי דיבור וכו'. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא: מכדי תוך כדי דיבור כמה הוי (היכי דמי) כדי שאילת תלמיד לרב וכו', עד דאמרי שבועה שאין אנו יודעין לך עדות טובא הוי? אמר ליה: כל אחד ואחד בתוך כדי דיבור של חברו ²⁷. הלשון אינו מתישב כאן, שהיה לו לומר: פתח השני בתוך כדי (גמר) דיבור של הראשון. אבל הסוגיה מקורה במכות ו, א. רבא אומר שדין מאה עדים כשנים (משנה שם א', ז') דוקא 'שהעידו כולם בתוך כדי דיבור'. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא: מכדי תוך כדי דיבור היכי דמי כדי שאילת תלמיד לרב מאה טובא הוי? אמר ליה כל אחד ואחד ²⁸ (של מאה העדים) בתוך כדי דיבור של חברו. הדיון הזה בין תלמידי רבא הועבר כלשונו למאמר ר' יוחנן בשבועות.

ע ב ו ד ה ז ר ה לא, א: אמר ר' חייא בריה דר' חייא [בנו"א: דרבה] בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר לי אבא בר חמא [חנן] הכי אמר זעירי הלכה כר' אליעזר (המתיר יין בבית שבחצרו של גוי ומפתח או חותם ביד ישראל שלקח או שכר את הבית). וכן בעבודה זרה מט, ב: אמר ר' חייא בריה דרבה בר נחמני אמר רב חסדא אמר זעירי [חסדא אמר רב, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי] הלכה כר' אליעזר (הסובר במשנה שם שיש פדיון לעבודה זרה). איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר

26. ועיי' שבועות לא, א וב כל הדיון בין רבנן שבישיבת רב פפא לרב פפא בדון מינה ומינה וכו' והסוגיה הבנויה כמתכונתה במנחות קו, א (=זבחים צא, ב, עיי"ש).

27. כן גירסת ר' חננאל, רש"י ותוספות ושני כ"י שבדקדוקי סופרים.

28. כן בכ"י מינכן, ר' חננאל ורש"י. לפנינו: חד וחד.

לי אבא בר רב חסדא²⁹ הכי אמר זעירי הלכה כר' אליעזר. וכן בעבודה זרה ס, ב: אמר ר' חייא בריה דאבא [דריבה] בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי הלכה כר' שמעון (במשנה שם ד', י'). איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר לי אבא בר חנן הכי אמר זעירי הלכה כר' שמעון.

זבחים יג, ב מביא רב מרי רביה לדברי ר' יהושע בן לוי שטבילת אצבע בדם עבודה היא ומפגלת ונדחתה ראיתו. אותה הראיה בצירוף הדיחוי גם במנחות יג, ב לענין ליקוט לבונה שהיא עבודה ופסולה בזר. זבחים טז, א וב. רב משרשיא לומד בקל וחומר מיושב שזר העובד בקדשים מחלל את העבודה. הגמרא דנה בו ומסיימת 'אתיא מיושב ומחדא מהנך' (אונן או טמא או בעל מום). אחר כך מובא מאמר רב משרשיא והדיון שעליו לענין אונן המחלל את העבודה. ואפשר שגם לימודו של התנא דבי ר' ישמעאל בור שמחלל בקל וחומר מבעל מום (טו, ב) הועבר לאונן (טז, א). ועי' בשיטה מקובצת טז, ב אות ג.

ועי' עוד מנחות עו, ב ופז, ב: מאי חיסכון, אמר ר' אלעזר התורה חסה על ממונם של ישראל. מנחות פא, ב וקג, א: אמאי נדר ופתחו עמו הוא? אמר חזקיה וכו'. ערכין יא, ב ויב, א: האי שירה מאי עבדתיה וכו' נפיק מינה חורבה.

יש עוד להעיר על התוספות שמוסיף הבבלי למובאות שהביא קודם לכן בדרך אגב³⁰. הוא פותח בתיבת 'גופא' וחוזר על לשונן כדי להוסיף להן הסבר, דיון או מאמרים דומים וכו'. הואיל וכן אין הוא צריך לחזור עליהן אלא בזמן שאין המאמרים מפורשים במקומם, אבל אם כבר נתפרשו במקומם למה לו לחזור על הפירוש במקום שמובאים שם רק דרך אגב, וכמו שרש"י נתן טעם בסוכה יד, א (ד"ה משום הכי) למה אמרו שם 'גופא' ומפרשים משנה מסדר טהרות המובאת 'אגב גררא': משום דהך משנה מן הטהרות שאין מהם שום גמרא בעולם ולא מפורשת כשאר המשניות לפיכך נוהג הש"ס לומר גופא³¹ כדי לפרש. כיוצא בזה צריכים לומר על מאמרי האמוראים המתפרשים במקומות שמובאים שם

29. צ"ל 'חנן'. ועי' בהגהות הרש"ש שם ובדקדוקי סופרים בכל המקומות.

30. בדרך כלל ממאמרי אמוראים, אבל נמצא גם מדברי תנאים (במשנה וברייתא שעליה: יומא טו, א=תמיד ד', א'; במשנה: סוכה יד, א=עוקצין א', ה'; קידושין ו, א=מעשר שני ד', ז'. אמנם בקידושין שם מובאת גם תוספת למאמרו של רב הונא אמר שמואל: 'הלכה כר' יוסי' המובא למעלה, עי"ש; עבודה זרה לו, א=עדיות ח', ד'. בברייתא: ברכות יח, א: שבת קסז, א: קיז, ב, ועוד. ועי' 'גופא': תני' יבמות קט, א: סוטה לח, ב; עבודה זרה כג, ב, ועוד).

31. עי' בהערה הקודמת.

אגב גררא³². ובאמת ברוב המקומות אין הדיון בא במקום העיקרי של המאמרים, וכן אינו בא אלא במקום אחד, כלומר אין חוזרים בכל המקומות שמובאים בהם המאמרים על אותו הדיון (עי' לדוגמה ברכות מ, ב: גופא אמר רב וכו' ושם יב, א ומט, א. עירובין עג, סוף עמ' ב: גופא אמר רב וכו' ובמקומות המקבילים. סוכה כה, ב: גופא אמר רבה בר זבדא ובמקומות המקבילים).

על פי זה יש להניח שבמקומות שהדיון הקשור למאמר האמורא בתיבת 'גופא' חוזר ונקבע במקום אחר, ובייחוד כשהוא נקבע במקור המאמר, הרי זה סימן שבתחילה לא היה הדיון במקור המאמר ואף לא במקום האחר, אלא שהועבר לשם אחר כך מן המקום שדנו בו בדרך אגב בפתיחת 'גופא'. ואביא דוגמאות לכך:

עירובין נ, א: גופא אמר רבה כל דבר שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו. איתיביה אביי לרבה וכו'. כל הסוגיה ובפתיחת 'גופא' נקבעה גם בקידושין נ, סוף עמ' ב ואילך³³. וקרוב לומר שבמקום אחד היא נקבעה על ידי העברה.

עירובין פב, א: גופא אמר ר' יהושע בן לוי כל מקום שאמר ר' יהודה אימתי ובמה במשנתנו אינו אלא לפרש דברי חכמים, ור' יוחנן אמר וכו'. אימתי לפרש הוא, והא תנן וכו'. הדיון אם אימתי לפרש נמצא גם בסנהדרין כה, א (ועי'ש בדקדוקי סופרים אות א).

פסחים טז, א: גופא רב אמר 'דכן' (במשנה עדיות ח, ד', פירוש) ממש ושמאל אמר וכו' (ועי'ש בדקדוקי סופרים אות ט). וכן הוא בעבודה זרה לז, ב³⁴ (ועי'ש בדקדוקי סופרים אות ג).

סוכה לה, א: גופא אמר ר' אסי וכו' מצה של מעשר שני וכו' עיסה של מעשר שני וכו'. מתקיף לה רב פפא בשלמא עיסה וכו'. הסוגיה גם בפסחים לה, א.

מנחות ה, ב: גופא אמר ר' אלעזר מנחה שקמצה בהיכל כשרה וכו'. מתיב ר' ירמיה וכו'. גופא אמר ר' יוחנן שלמים ששחטן בהיכל כשרים וכו'. מיתיבי וכו'. שתי הסוגיות במאמרי ר' אלעזר ור' יוחנן נקבעו

32. ועי' רשב"ם בבא בתרא לה, סוף עמ' א.

33. אבל לא בנדרים סט, ב !

34. גם שם הוא ההמשך לחלק הראשון של פירוש המשנה בעדיות ח, ד' המתחיל בעמוד א: גופא העיד יוסי בן יועזר וכו' (עי' למעלה, הערה 30). אבל חלק זה אינו בפסחים שם. — בדומה לזה מובא ההמשך לברייתא המתחיל בלשון 'גופא' בפסחים פא, ב, והוא נמצא גם בגזיר סג, ב, וכן סודר דיון בברייתא המתחיל בלשון 'גופא' ביבמות סח, א, והמשכו שם סט, א. והמשך זה בלבד נקבע בקידושין עה, א.

בסדר זה בזבחים סג, א. ושם היה צריך להקבע מאמר ר' יוחנן בעניין שלמים בדף נה, ב. לפני מאמר ר' אלעזר בעניין מנחות בדף סג, אלא שנשמר אף על הסדר שבמסכת מנחות³⁵.

בסוף אזכיר את הסימן להעברה המצוי במדרשי ההלכה (עי' למעלה פרק חמישי, עמ' 84) שדרש הקשור לשני מקראות מובא לשניהם באותו הסגנון, כגון (נאמר) כאן — (ונאמר) שם, אף על פי שבמקום 'כאן' הנרמז למקרא שעומד בו המדרש צריך לומר 'שם' במקרא השני. וכן הוא פעמים בתלמוד בסוגיות מקבילות שבשתיהן רמוזה ההלכה האחת ב'הכא' והשניה ב'התם' אף על פי שההלכה הרמוזה בסוגיה אחת ב'הכא' צריכה להירמז בשניה ב'התם'. בנוגע לירושלמי כבר העיר על כך הרמב"ן בחידושו לשבועות מג, א שהלשון בירושלמי שם סוף פרק ו': 'תמן — הכא' מוחלפת 'דמאי תמן — הכא בשמעתין, ומאי הכא — תמן, אלא שזה דרך הירושלמי בכמה מקומות, לפי שבמקום אחר נשנית השיטה הזו וכלשונה נכתבה כאן' (ומובא בקצרה ברא"ש שם פרק ו' סימן כ"ח). וכן מפרש ר' שמחה ב"ר שמואל בתשובתו לראב"ה³⁶ את הירושלמי בשביעית פ"ז, ה"א ובסנהדרין פ"ג, ה"ה: תמן אין המלכות אונסת ברם הכא המלכות אונסת, שמוחלפת הכוונה על ידי העברת הסוגיה מסנהדרין לשביעית³⁷. והוא מוסיף שגם בתלמוד הבבלי נמצא

35. ועי' עוד כתובות טו, ב = יומא פד, ב.

36. נדפס בתשובות מהר"ם בר ברוך, דפוס לבוב (מהדורת רנ"ג רבינוביץ) סי' ת"ב, ומקומה בדפוס ברלין, עמ' 16 (שם כתוב: 'אבי העזרי ותשובתן' ר' שמחה, אבל תשובת ר' שמחה חסרה). ותוכנה מובא בבהירות באור זרוע ח"א סי' ש"ל (עי' אהבת ציון וירושלים, שביעית, עמ' 66).

37. ועי' בפני משה בשני המקומות ובפירוש ר"א פולדא ובשנות אליהו לשביעית שם. — ואוסיף 'כמה מקומות': בפיאה פ"ג, ה"ז (או סוף ה"ח) תמן תנינן רע"ק אומר קרקע כל שהוא חייב בפיאה. והרי מאמרו של רע"ק נשנה במשנה שם? ואומר ר"א פולדא (דף י, ב): תמן תנינן שגירת לשון היא הואיל ומייתי לה נמי בקידושין (פ"א, ה"ה) ובבא בתרא (פ"ט, ה"ז) נקט נמי האי לישנא כאן, וכן דרך הש"ס הזה על הרוב. ובפני משה נאמר: אנב דבסוגיא דקידושין קאמר 'תמן תנינן' קאמר נמי הכא כן, כדרך הש"ס הזה, דמה שנשנה בבית המדרש במקום אחד בו בלשון הזה נשנה בכל מקום. וכן הוא בפאה פ"ה, ה"ב (שני מקומות אלו רמוזים במבוא הירושלמי לס, ב): אמר ר' יוסי הדא דר' בא פליגא על דריש לקיש דתנינן תמן אלא וכו' (במשנה פאה שם), ואומר ר"א פולדא (דף יד, א): אמר ר' יוסי: אף זה בבכורות איתמר (היינו מאמר ר' בא ואף מאמר ר' יוסי שעליו שניהם נאמרו למשנה בבכורות). כלאים פ"ו, ה"א: תמן תנינן (בבא בתרא פ"ב, משנה א') מרחיקין את הזרעים וכו' תמן את אמר (בכלאים שם) וכו'. והכא (בבבא בתרא שם), אתאמר, לפי שמקור הסוגיה בבבא בתרא והועברה כלשונה משם לכלאים. ועי' עוד כלאים

חילוף זה בכמה מקומות³⁶. ואציין כמה דוגמאות מן הבבלי:
ברכות יז, ב. על מחלוקת חכמים ור' שמעון בן גמליאל במשנה שם
(ב', ח'): חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון, קורא. ר'
שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרצה ליטול את השם יטול, שואלת
הגמרא: למימרא דר"ש בן גמליאל חייש ליוהרא (שגראה כיהירות).

פ"ח, ה"א (=פאה פ"א, ה"ד, ועי' בפירוש ר"א פולדא בשני המקומות): תמן
(בענין כלאים) את אמר וכו' והבא (בענין הבשר זרעים) את אמר וכו', לפי
שמקור הבעיה בענין מכשירין והועברה לכלאים. תרומות פ"י, ה"א: כמה דר'
יוסי אמר תמן (כמו שנאמר בשבת פ"ג, ה"ג) וכו', תמן תנינן שעורים
וכו' (=ערלה פ"ב, ה"ד), עיי' ברא"פ ובפ"מ. מעשרות פ"ה, ה"ג: ותנינן
תמן המתמד (כלשון במעשר שני פ"א, ה"ג). ביכורים פ"ב, ה"א: תמן את
אמר וכו' (כלשון בתגינה פ"ב, ה"ה). מועד קטן פ"א, ה"ב: ותנינן תמן ר"א
בן עזריה אומר וכו' ובפני משה ובקרבת העדה שם. יבמות פ"ח, ה"ה: תמן
הוא אומר לא כי וכו' ובפני משה שם.

בולט הדבר ביותר בירושלמי ברכות פ"ח, ה"ח. שם הועבר מהלכה זו מאמח
ר' בא כלשונו: 'על ידי שהוא ברכה קטנה שמא ישכח וישתה ברם הכא'
וכו', אף על פי שמן 'ברם הכא' וכו' אין מקומו שם, ואף צ"ל 'ברם התם'.
ר"א פולדא אומר שם (דף לב, סוף עמ' א): 'ואגב שיטפא מייתי לה כדרך
הש"ס הזה כמו שכתבתי מזה כמה פעמים שהוא טעות הדפוס'. וכן אומר ר"ש
סיריליו: 'ברם הכא וכו' טעות סופרים היא ולא גריס ליה הכא ובריש פרקין
מקומי. וכן מוחקים אותו מפרשים אחרים. ואין צורך למחוק.

דוגמה מאלפת להעברות כאלו ולמסקנות היוצאות מהן היא הסוגיה בירושלמי
תרומות פ"ח, ה"ד (דפוס קראטאשין דף מו, א ואילך) המקבילה לפסחים פ"א, ה"ח
(דף כח, א). באמצע הסוגיה בתרומות (דף מו, א, שורה 12 מלמטה) הלשון:
מאי כדון, תמן התורה חסה על ממונן של ישראל, הכא מה אית לך וכו'.
ונרמז ב'תמן' למשנה בתרומות שם, ו'הכא' לתרומה בערב פסח במשנה פסחים
שם. נמצא שהסוגיה נשנית בפסחים והועברה לתרומות, וכך היא לפנינו בפסחים,
אלא שבתרומות המאמר סתם 'תמן התורה חסה' וכו' ואילו בפסחים (דף כח, א,
שורה 18 מלמטה) הוא בשם ר' יוסי בי ר' בון. ויש לדון מזה ששמו של ר'
יוסי ב"ר בון נלקח מפסחים פ"ג, סוף ה"ג (דף ל, ראש עמ' ב) והועבר לפ"א.
וכן הלשון בתרומות שם (דף מו, ב שורה 20 מלמעלה) 'תמן ר"מ בשם ר'
יהושע, ברם הכא' וכו', והנחנה ב'תמן' לתרומות וביהכא' לפסחים (ועיי' שם
בפני משה) כמו שהלשון בפסחים שם (דף כח, ב, שורה 18 מלמעלה. ובתרומות
שם שורה 13 יש למחוק מלת 'תמן' [שהורה היא] וליתא בפסחים שם שורה 10).
ויש עוד שינוי בין הסוגיה בתרומות לבין פסחים, שבפסחים שם (בסוף הפרק)
נוסף מפסחים פ"ב, ה"ב (דף כט, א) 'אמר ר' בון בר חייא קומי ר' זעירא
תיפתר בקדשים' וכו' ואינו בתרומות שם.

38. באור זרוע שם הלשון: ובדוכתי טובי נמי לא מקפיד בתלמוד דידן בין הכא
להתם. דמתחיל (שזה שמתחיל) למשקל ולמיטרא ביה קרי 'הכא' ומשנה וברייתא
דהיא מסכתא גופא דדמא להיא דשקיל וטרי בה קרי 'התם'. ועי' עוד תוספות
בבא מציעא קב, ב ד"ה הוה אמינא.

ורבנן לא חיישי ליוהרא, והא איפכא שמעינן להו דתנן (פסחים ד', ה') מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, עושין, מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. ר' שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם? רב שישא בריה דרב אידי מתרץ: דרבנן אדרבנן לא קשיא, קריאת שמע כיון דכולי עלמא קא קרו, ואיהו נמי קרי לא מיחזי כיוהרא, ה כ א (בתשעה באב) כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עביד מחזי כיוהרא, דר' שמעון בן גמליאל אדרשב"ג לא קשיא התם (בקריאת שמע) בכונה תליא מילתא וכו' אבל ה כ א (בתשעה באב) הרווא אומר מלאכה הוא דאין לו וכו', ובאמת דין קריאת שמע הוא הכא — בברכות, ודין תשעה באב הוא התם — בפסחים (ועי' הגירסאות בדקדוקי סופרים) אלא שהסוגיה הועברה כלשונה מפסחים נה, א לברכות.

ב ב א מ צ י ע א קב, ב: התם (דין מרחץ במשנה שם) טעמא מאי (שמעמידים ממון על חזקתו) משום דתפוס, הכא נמי (באומר: כור בשלשים סאה בסלע אני מוכר לך, שאינו יכול לחזור בו) קא (הא) תפיס (הלוקח, ואין יכולים להוציא מידו). גירסה זו מובאת בריטב"א (המועתק בשיטה מקובצת שם) בשם 'יש ספרים שגורסים', והוא אומר: 'לישנא דהתם והכא לא אתי שפיר ואיפכא מיבעי ליה: הכא טעמא מאי וכו' התם נמי וכו', אלא משום דבפרק בית כור (בבא בתרא קה, ב) אמרינן לה בהאי לישנא, נקט לה הכא בהאי לישנא דהתם'³⁹.

וכן צריכים לפרש הסוגיה בכתובות כז, סוף עמ' ב: מהו לעשות בגרושה כן (שתדור עם בעלה שנתגרשה ממנו בחצר אחת)? ה ת ת ש, בשבויה בידי גוים ששנינו במשנה ובברייתא שם שמותרת לדור עם בעלה (בחצר) הוא דבשבויה הקילו, אבל הכא (בגרושה) לא, או דילמא לא שנא. הסוגיה נשנית בגיטין, וכן נקבעה הברייתא 'המגרש את אשתו לא תנשא בשכונתו' בירושלמי גיטין פרק ח', הלכה ט'. לפיכך אמרו הכא — בגיטין, והתם — בשבויה⁴⁰.

39. וכן מפרש שם הרש"ש בהגהותיו.

40. ועי' גם בירושלמי למשנה כתובות שם (פ"ב, סוף ה"ט=סוטה פ"א, סוף ה"ג): אף הוא שכר לה בית וכו'. — בשבת פא, א: אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא כמחלוקת כ א נ (באבנים מקורזלות בשבת) כך מחלוקת באתרוג. הגמרא מקשה על לשון זו ומגיחה: כמחלוקת באתרוג כך מחלוקת כאן. ונראה שלשון 'כמחלוקת כאן' באה באשגרה מסוכה לו, ב: כמחלוקת כאן (באתרוג) כך מחלוקת באבנים מקורזלות.